

Constantin-Edmond Cracsner

Psihologia Militară

Partea I

Direcții aplicative și tendințe de dezvoltare

**BUCUREȘTI
2011**

Pagină liberă

Cuprins

Nr. crt.	CAPITOL	Pag.
1.	Introducere în psihologia militară	4
2.	Obiectivele, principiile și metodele psihologiei militare	11
3.	Elemente de psihologie individuală, socială, organizațională	17
4.	Elemente de analiza muncii în mediul militar	27
5.	Studiul psihoprofesiogramei ofițerului	34
6.	Suportul psihologic al integrării și instruirii profesionale în organizația militară	48
7.	Operațiile Psihologice (PSYOPS)	57
8.	Bibliografie	62

TEMA 1

INTRODUCERE ÎN PSIHOLOGIA MILITARĂ

1.1. INTRODUCERE

1.2. DELIMITĂRI CONCEPTUALE

1.1. INTRODUCERE

1.1. 1. ARGUMENT

Abordarea teoretică și practică a psihologie militare nu reprezintă un simplu exercițiu speculativ ci, dimpotrivă, o analiză pragmatică izvorâtă cu necesitate din complexitatea potențială a câmpului de luptă modern.

Că această problematică nu reprezintă o entitate în sine este reflectată de înseși conotațiile politico-juridice ale statului de drept circumscrise acestui subiect incitant din punct de vedere teoretico-metodologic.

Constituția României (1991, art. 117) stabilește prin puterea sa de lege fundamentală că “structura sistemului național de apărare, organizarea armatei, pregătirea populației, a economiei și a teritoriului pentru apărare... se stabilesc prin lege organică”, ceea ce conferă armatei autoritatea necesară formării și dezvoltării calităților fizice și psihice de luptător fiecărei categorii de militari și, totodată, să clădească sintalitatea combativă a tuturor subunităților și unităților militare.

Armata, ca subsistem al sistemului social global național, are misiunea, conferită prin Legea apărării naționale a României (1994, art. 14), de a pregăti resursele umane apte de efort pentru apărarea țării.

Concepția integrată de securitate națională și doctrina militară de apărare, pornind de la potențialele riscuri și amenințări la adresa țării noastre, statuează un cadru normativ pentru mobilizarea resurselor și organizarea riposteii adecvate pentru fiecare tip probabil de agresiune. În acest context capătă relevanță conceptele de agresiune și asigurare psihologică.

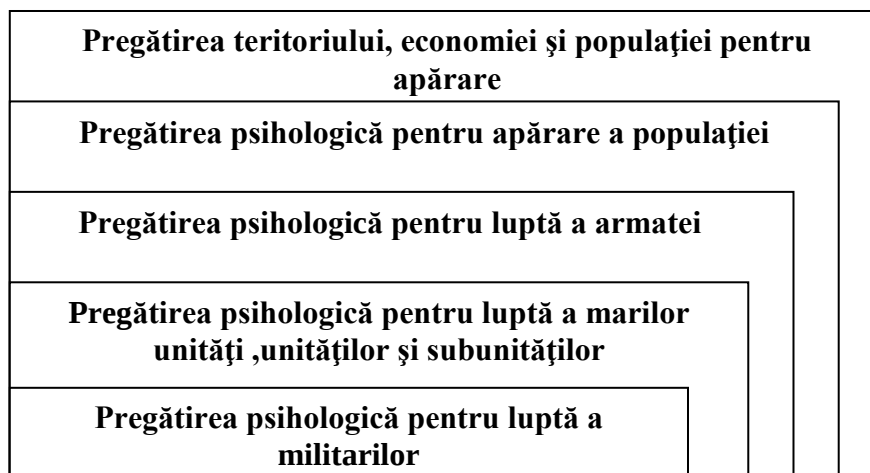
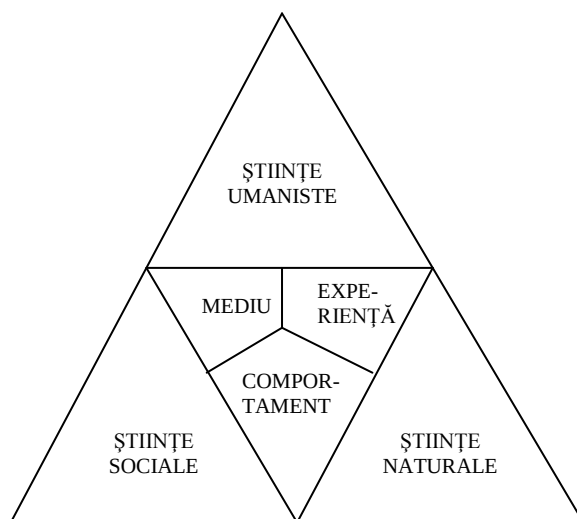
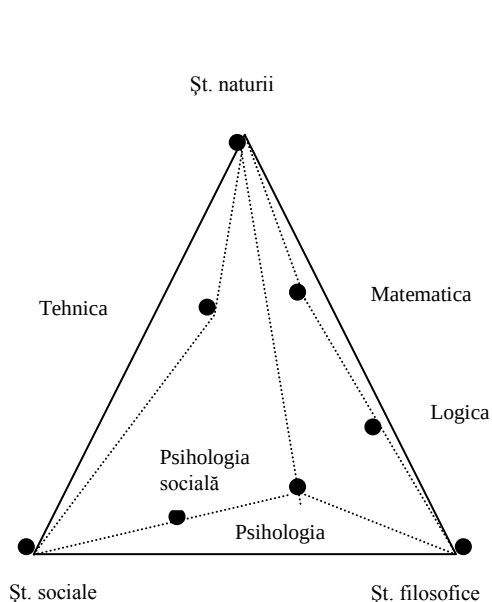

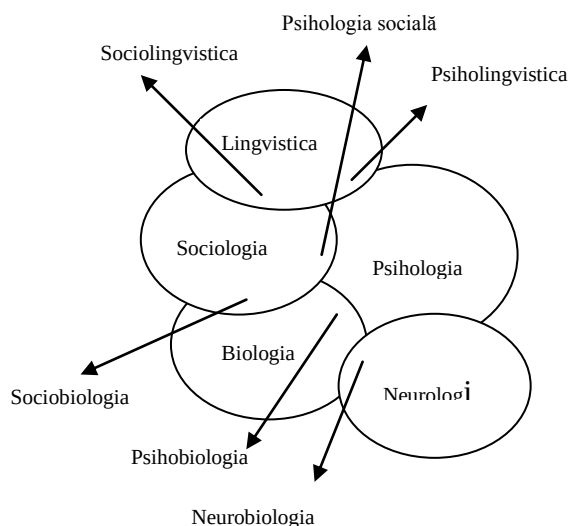
Fig. 1.1
Modelul integrat al pregătirii populației pentru apărare

Modelul triunghiular al științelor – Buhler, K., 1929, Meehl,

Triunghiul științelor – Kedrov,

Modelul interdependenței științelor – Zlate, M., 1996

Figura nr. 1.2
Modele interpretativ-explicative ale științelor

- Acest preambul politico-juridic și militar ne determină să formulăm cel puțin trei ipoteze:
1. **Asigurarea psihologică a populației pentru apărare reprezintă o realitate socială de o importanță strategică națională;**
 2. **Asigurarea psihologică pentru luptă constituie o dimensiune fundamentală a capacității combative a armatei;**
 3. **Asigurarea psihologică pentru luptă este circumscrisă unui proces socio-cultural și istoric.**

În concepția strategică a pregătirii pentru apărarea țării, pregătirea populației reprezintă o componentă esențială. Din perspectivă psihologică, se prefigurează astfel necesitatea existenței unui sistem național de asigurare psihologică pentru apărare care poate fi capabil să garanteze securitatea cetățenilor săi.

Iată de ce, abordarea sistemică a pregătirii populației pentru apărare trebuie să integreze toate nivelurile posibile care pot contribui decisiv la maximizarea eforturilor de instruire a membrilor societății.

Așa cum rezultă din figura nr. 1.1, un sistem integrat de pregătire a populației pentru apărare include și pregătirea psihologică a populației pentru apărare, de la nivelul general-național până la nivelul individual sau, mai precis, la nivelul cetățeanului chemat să-și îndeplinească, în caz de forță majoră, îndatoririle militare obligatorii.

Abordarea teoretic-metodologică și practic-aplicativă a procesului pregătirii psihologice pentru luptă a militarilor nu poate începe fără a fi clarificat rolul și locul psihologiei militare în contextul general al științelor psihologice, iar orice discurs de psihologie militară trebuie plasat în arealul epistemologic al psihologiei generale, în care se originează și pe care, totodată, îl îmbogățește și îl dezvoltă continuu.

De altfel, "Problema naturii și definirii științei este o problemă actuală, formularea și rezolvarea ei mergând mână în mână cu evoluția procesului cunoașterii însuși" (Golu, Dicu, 1972, p. 59).

Pentru a explica și înțelege mai bine topografia psihologiei militare în spațiul vast al psihologiei subliniem faptul că multiplele fațete ale psihologiei sunt rezultatul dezvoltării impetuoase a sectoarelor sale de cercetare și al diversificării domeniilor sale de aplicare. Trebuie spus că, în psihologie, există mai multe tipologii de clasificare, în funcție de metodă, obiect, cadru teoretic, zonă de cercetare și de aplicații etc. (Parot, Richelle, 1992, pp. 265-277).

În figura nr. 1.2 prezentăm câteva modele de clasificare a științelor (Zlate, 1996, pp. 36-41) care ilustrează semnificativ locul și importanța psihologiei ca știință. În modelul triunghiular de clasificare (Kedrov, 1966, pp. 10-11) "psihologia ocupă un loc aparte în triunghi, mai aproape de filosofie, fiind legată de toate cele trei vârfuri ale triunghiului", iar în modelul circular (Piaget, 1966, p. 41) "psihologia ocupă un loc central și nu numai ca produs al tuturor altor științe, dar ca sursă posibilă de explicație a formării și dezvoltării lor".

Aceste prezentări ale diferitelor clasificări ale domeniilor psihologiei încearcă să stabilească cu mai multă rigoare locul psihologiei militare într-o constelație atât de diversă (Cosmovici, 1996, p.20) și, totodată, să evidențieze legăturile sale interdisciplinare.

Este evident faptul că psihologia contemporană se diversifică tot mai mult astfel că, asistăm astăzi la variații bipolare, diametral opuse, de la polul psihologizării științelor până la polul depșiologizării psihologiei (Pavelcu, 1972, p. 40)

Psihologia militară, așa cum rezultă și din figura nr. 1.3, reprezintă o disciplină esențială în explicarea cauzalității psihologice, mai ales în ceea ce privește pregătirea psihologică pentru luptă a militarilor, folosind în acest scop rezultatele cercetării științifice pentru a realiza desăvârșirea cetățeanului ca luptător modern.

Psihologia militară și-a câștigat un bun renume în contextul științelor militare, în general, iar în cel al științelor socioumane militare, în special, prin eforturile susținute ale psihologilor din acest domeniu de activitate. În contextul general al științelor, psihologia militară abordează fenomenul război din perspectiva unei profunde interdisciplinarități socioumane și nu numai. Un rol esențial în cercetarea, explicarea și înțelegerea procesului pregătirii psihologice pentru luptă îl au disciplinele derivate ale psihologiei generale, între care se disting psihologia experimentală, psihologia diferențială, psihologia personalității, psihologia medicală și clinică etc..

Având în vedere că practica războaielor a atras în dinamismul lor mase mari de oameni face ca psihologia militară să capete și caracterul unei psihologii sociale în care balanța evenimentului cercetat, funcție de componenta științifică, înclină când spre psihosociologie, când spre sociopsihologie. Armata, din perspectivă psihologică, reprezintă un imens câmp de cercetare asupra proceselor de asimilare a cunoștințelor, de formare și dezvoltare a deprinderilor, de

internalizare a valorilor militare și, nu în ultimul rând, de stimulare, energizare și reglare a unui comportament specific în luptă.

RAMURILE PSIHOLOGIEI

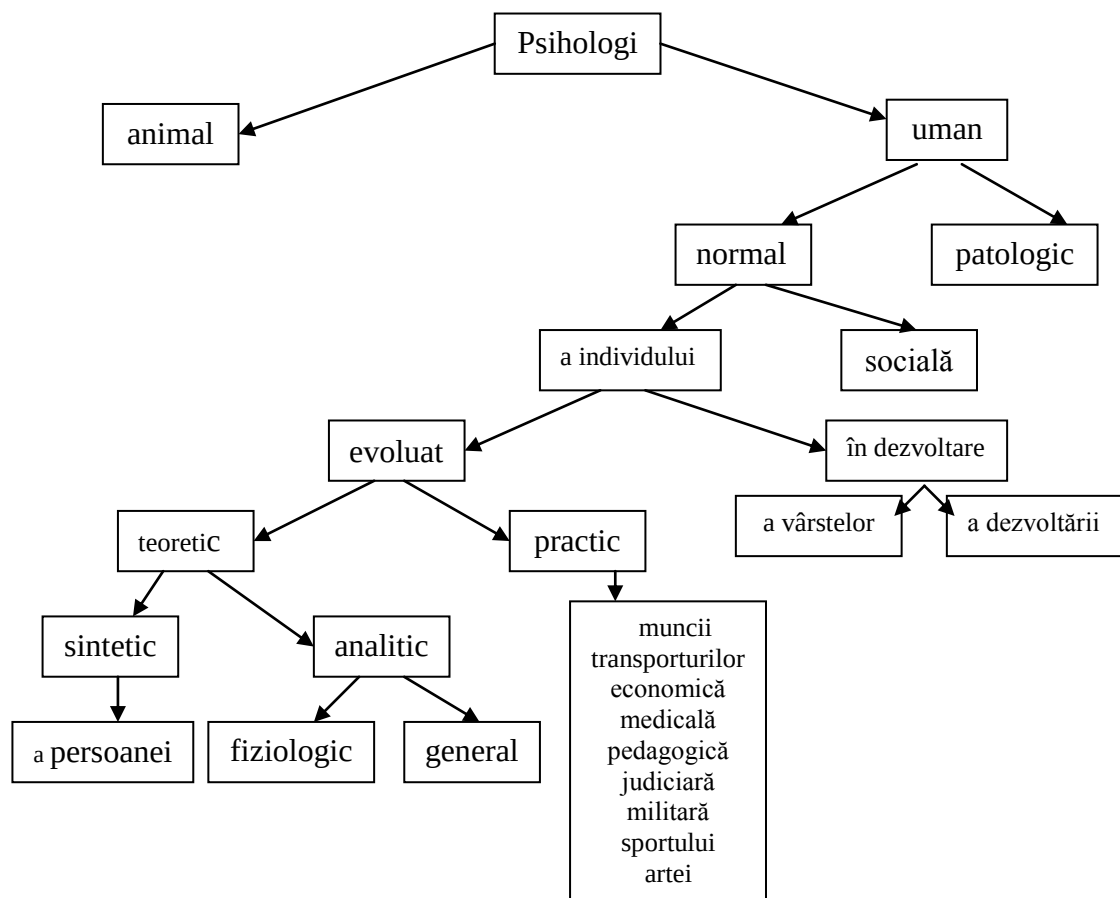

Figura nr. 1.3
Ramurile psihologiei – după Cosmovici, A., 1996

Din perspectiva psihologiei transculturale aplicată în studiul domeniului militar, rezultă cu pregnanță că folosirea universalului psihologic în optimizarea conduitei umane trebuie coroborată cu soluționarea individualului psihologic pentru prefigurarea matricei psihologice a ostașului român, prin contextualizarea modelelor psihologice (Radu, 1991, pp. 26-29).

Aceste succinte considerații, cu caracter de generalitate, se vor o pledoarie pentru o cercetare mai atentă asupra implicațiilor de ordin psihologic ale pregătirii pentru luptă a trupelor.

1.1.2. Motivații și reflecții

Educația și instrucția militară circumscriu în sfera procesului didactic și problematica specifică pregătirii psihologice pentru luptă, care își relevă specificitatea dintr-un ansamblu de caracteristici de fond izvorâte “din condiția epistemică distinctă a actului educațional în armată, din particularitățile pregnante ale profilului ofițerului (militarului) și modalitățile distincte de profesionalizare a agenților acțiunii militare, din “miza” covârșitoare a realizării educației în perspectiva evitării, în acțiune, a erorii și eșecului, din normalitatea “jertfei de sine” drept condiție existențială a militarului și, nu în ultimul rând, din particularitățile interdependenței dintre individ și echipă în lupta armată” (Dumitru, 1995, p. 34) .

Specialiștii militari consideră că, pentru a fi apt de luptă, individul trebuie să întrunească minim trei calități, rod al actului instructiv-educativ:

- **pregătire tehnico-tactică**, ca rezultat al formării și dezvoltării deprinderilor cognitive și psihomotorii specifice cunoașterii, întrebuințării și întreținerii armamentului și tehnicii din dotare, în conformitate cu normele tehnice și tactice stabilite prin regulamente, dispoziții, instrucțiuni și ordine;

- **pregătire fizică**, definită ca educație și cultură fizică și sportivă, fundamentată pe o construcție biologică, anatomofiziologică, aptă să asigure luptătorului suportul psihofizic necesar formării, dezvoltării și perfecționării capacităților motrice generale și pentru luptă; reprezintă indicatorul sensibil al potențialului, randamentului și consumului energetic specific regimului de viață și activitate militară;

- **pregătire psihică**, construită pe un mental normal clinic care să îi permită individului să acționeze pe câmpul tactic într-o permanentă homeostazie psihomorală și comportamentală exprimată de încrederea în comandant, în armament și în propria persoană, în gradul de coeziune al subunității, în nivelul satisfacției și, nu în ultimul rând, în barometrul normativității militare.

Cele trei dimensiuni relaționate sinergetic conferă militarului, prin excelență, statutul de luptător. Oscilațiile ponderale și tendința dominantă a uneia sau a alteia în cadrul modelului sinergetic vor fi determinate de realitatea câmpului de luptă, dar important este ca rezultanta dinamicii lor să confere luptătorului armonia psihocomportamentală și acțională necesară îndeplinirii misiunii.

O cercetare mai atentă, pe baza experienței acumulate în studiul fenomenului “război”, demonstrează cu puterea evidenței că diada psihofizică este totuși cea mai vulnerabilă și prezintă oscilații amplitudinale de mare dramatism. Tocmai acest aspect determină cu necesitate orientarea pregătirii militare generale într-o pondere însemnată în direcția formării și dezvoltării unor caracteristici psihice și fizice specifice, care să permită militarului înfruntarea pericolului prezent pe câmpul de luptă.

Cercetând fenomenul “război”, Clausewitz (1982, p. 76) nota că există “patru componente ce constituie atmosfera în care se mișcă războiul - pericolul, efortul fizic, nesiguranța și hazardul”, iar generalul Marshall în cartea sa intitulată sugestiv “Soldați în foc” nota că “Nu vrem să recunoaștem că războiul înseamnă, în esență, moarte, deși acesta este cel mai simplu adevăr cu putință”. Luând în considerare și unele “surprize” apărute în războaiele locale mai recente (războaiele arabo-israeliene, războiul din Malvine/Falkland, conflictul din zona golfului Persic, confruntările armate din Bosnia-Herțegovina, războiul din Jugoslavia, războiul din Afganistan etc.), precum și în manifestările polimorfe ale terorismului internațional, specialiștii militari (mai ales psihologi, sociologi și psihiatri) au abordat cu mai multă atenție factorii destructuranți ai stabilității psihomorale.

O primă constatare este aceea că a dispărut “linia frontului”, că războiul s-a “generalizat” și a antrenat în mecanismul său nu numai armatele, ci și populația civilă a țărilor aflate în conflict.

O a doua constatare aduce în atenție tehnologia utilizată (armamentul sofisticat, puterea distructivă a muniției, precizia tragerilor bazate pe laser și echipament în infraroșu, bombele pe bază de grafit și cu uraniu neîmbogățit etc.), care are un efect nediscriminatoriu vizavi de combatanți, necombatanți sau civili.

O ultimă constatare prezentată poate fi aceea că, în perspectivă, își constituie fizionomia un nou tip de război, denumit generic “războiul special”. Acesta ar include toate formele neclasice, netipice (atipice) de pregătire și ducere a războiului în care, fără a considera prezentarea ca fiind exhaustivă, pot fi enumerate: războiul psihologic, războiul informațional, războiul holotropic etc. Caracteristica lor generală este “umanismul” bazat pe componenta “nonletală” (soft-kill) care ar reduce “consumul” aberant de oameni, tehnică, armament și materiale, facilitând totodată realizarea obiectivelor politico-militare printr-o logistică “economicoasă” (Toffler, 1995, pp. 152-164).

Aceste aprecieri au ridicat probleme noi specialiștilor militari care, în cvasiunanimitatea lor, pledează pentru realizarea unui sistem național de pregătire psihologică a populației împotriva oricărei agresiuni, fără a cădea însă în capcana așa-zisei “isterii naționaliste”.

O prezentare a războiului viitorului ar avea imaginea terifiantă vehiculată, nu fără un sâmbure de adevăr, prin literatura științifico-fantastică, astfel că, după primele zile de luptă:

întreaga structură și infrastructură de comandă, logistică și informațională a armatei ar fi distrusă; unitățile militare ar fi puse în derută; militarii ar rățăci grupați conform instinctului primar, gregar și s-ar pierde în masa diformă a refugiaților, ar fi lipsiți de cele mai elementare mijloace de subzistență, ar fi copleșiți de blocările masive de circulație, de distrugerii și de incendii de mare amploare, ar fi dezumanizați de suferința și necazurile la care ar fi participanți; puțini oameni ar reuși să suporte un stres atât de intens; pierderile umane de natură fizică, dar în principal psihică, mai ales în cazul în care nu există servicii specializate de asistență medicală, psihologică și socială, pot atinge cote foarte înalte.

Un astfel de posibil tablou halucinant a generat ideea instituirii, încă din timp de pace, a unui sistem de pregătire psihologică pentru luptă a efectivelor, pornind de la principiul că armata, ca esență ultimă, este un mecanism destinat în exclusivitate ducerii războiului, iar pregătirea luptătorilor trebuie făcută în acele perioade și condiții în care “războiul” are loc prin alte mijloace, mai ingenue și/sau mai subtile.

Pregătirea psihologică pentru luptă a militarilor trebuie să țină seama de faptul că luptele vor fi într-o dinamică permanentă, neîntrerupte și de mare intensitate, cu indici ridicați de mobilitate și fluiditate, care vor implica distrugerii masive și o rată deosebit de ridicată a mortalității. În contextul enunțat, supralicitarea de către noile “hit-tech”, care se dezvoltă rapid și asimptotic spre “inteligența artificială” preconizată de către cibernetică, ingineria genetică și psihologia cognitivă, adaugă angoasei existențiale noi bariere pe care omul trebuie să le depășească în perpetua sa adaptare.

1.2. DELIMITĂRI CONCEPTUALE.

Deoarece este cunoscut faptul că “noțiunile sunt forme logice care reflectă însușirile esențiale și generale ale unei clase de obiecte, iar conceptele reprezintă formele logice cu cea mai înaltă treaptă de abstractizare” (Chelcea, 1995, p. 107), considerăm ca indezirabil metodologic momentul de definire a unor termeni, noțiuni, concepte cu specificitate în psihologia militară.

Prin **definiție** înțelegem “o operație logico-semantică, prin care se stabilește o identitate de designat între un nume comun și o descripție generală” (Popa, 1972, p. 67). Fie că definițiile sunt nominale sau operaționale (Enescu, 1985), cea mai importantă problemă pentru a explica și interpreta psihologic este realizarea unei clarificări inițiale a termenilor, considerând, totodată, ca fiind necesară chiar reiterarea unor concepte deja consacrate în vocabularul psihologiei, în general și, al psihologiei militare, în special.

Psihologia militară, încă din perioada sa de constituire ca știință, promovează concepția că “prima armă de luptă și cea mai importantă este omul” și, de aceea, în cadrul culturii ofițerului, psihologia militară trebuie să cuprindă totalitatea problemelor de viață, adică pe cele psihologice, pedagogice, biologice, sociologice, economice și tehnice (Popescu-Sibiu, 1938).

Există și voci care susțin că psihologia militară, încadrată de altfel corect în sistemul disciplinelor militar-științifice și mai precis în subsistemul disciplinelor social-militare, trebuie să studieze “numai unul din factorii de pregătire și ducere a războiului – omul, și anume numai fenomenele care se referă la viața sa psihică”. Este pertinentă delimitarea că psihologia militară trebuie să studieze “persoana, care este obiectul și subiectul relațiilor sociale respective în organizația militară”, dar acest punct de vedere este, totodată, reduționist prin faptul că lasă în afara studiului psihologiei militare o problemă vastă la care aceasta este conectată (Antic, 1975).

O sferă mai largă de cuprindere a problematicii psihologiei militare se regăsește în afirmația că “obiectul psihologiei militare îl constituie psihicul omului aflat în condițiile specifice ale stagiului militar, precum și psihologia colectivului ostășesc” (Diacenko, Fedenko, 1971, p. 9).

Un alt specialist militar consideră că psihologia militară, prin componenta sa de psihologie a luptei, “are ca obiect procesele psihice ale colectivității militare pe teatrul de operațiuni” și, de aceea, trebuie să surprindă “cât mai multe din semnificațiile realității câmpului de luptă modern pentru a descifra conduita umană și condițiile încheșărilor pe viață și pe moarte cu dușmanul” (Atanasiu, 1974, p. 7).

Pornind de la datele și informațiile utilizate în literatura psihologică militară, se consideră necesară chiar realizarea unor psihologii particularizate pe structura categoriilor de forțe ale armatei (terestre, aviație, marină), în vederea surprinderii specificului psihologic și perfecționării metodologiilor de cunoaștere și acțiune emergente. Spre exemplu (Sântion, 1980, vol. I, p. 24-25), psihologia marinei militare ar cuprinde următoarele discipline :

- Psihologia instruirii în marina militară;
- Psihologia educațională a marinei militare;
- Psihologia selecției și orientării profesional-militare în marină;
- Psihologia personalității marinarului și ofițerului de marină;
- Psihologia creației în marina militară;
- Psihologia socială și psihologia organizațională a marinei militare;
- Psihologia tehnică a marinei militare;
 - psihologia inginerescă a marinei militare;
 - psihologia tehnico-operatională a marinei militare;
 - studiul psihologic al influenței factorilor de ambianță asupra capacității de luptă a marinarilor în condițiile tehnicii moderne; acesta împreună cu psihologia inginerescă constituie ergonomia marinei militare.
- Psihologia medicală a marinei militare;
- Studiul războiului psihologic.

Se conturează tot mai clar faptul că psihologia militară trebuie să se ocupe de studiul individului și colectivelor militare, de pregătirea , desfășurarea și conducerea forțelor armate, de întregul arsenal psihologic al activității și acțiunilor militare. Iată de ce, **psihologia militară** este definită (Popescu-Neveanu, 1978, p. 584), pe baza obiectului ei de studiu, ca fiind:

În sens extensiv, știința care presupune transpunerea și reelaborarea specifică în cadrul vieții și activității militare a întregului sistem de psihologii cu toate ramurile sale;

În sens restrictiv, știința al cărei obiect îl reprezintă studiul specific al stilului activității militare, al personalității militarului, al problemelor luptei armate, instrucției și organizării militare.

Psihologii militari consideră că, în perspectivă, domeniul psihologiei militare se va diversifica și mai mult sub impactul interdisciplinarizării și transdisciplinarizării științelor care va genera formularea unor noi paradigme pentru cunoașterea științifică (Khun, 1981, pp. 213-214).

Complexitatea obiectuală a psihologiei militare și necesitatea soluționării de către aceasta a problematicii specifice activităților și acțiunilor militare a dat naștere la întrebarea: Ce constituie psihologia pentru armată?

Cel mai bun răspuns este acela că **“... psihologia constituie pentru armată nu un oarecare supliment cultural, nu un simplu instrument auxiliar, ci o autentică și indispensabilă armă de luptă”** și trebuie înțeleasă și abordată ca atare (Popescu-Neveanu, 1970, p. 51).

TEMA 2

OBIECTIVELE, PRINCIPIILE ȘI METODELE PSIHOLOGIEI MILITARE

2.1. OBIECTIVELE PSIHOLOGIEI MILITARE

2.2. PRINCIPIILE PSIHOLOGIEI MILITARE

2.3. METODOLOGIA PSIHOLOGIEI MILITARE

2.1. OBIECTIVELE PSIHOLOGIEI MILITARE

Obiectivele psihologiei militare reprezintă structura de rezistență a procesului de instrucție și educație pentru toate categoriile de forțe ale armatei (terestre, aviație, marină).

Un prim obiectiv îl reprezintă **militarul**, sub aspectul formării și dezvoltării acelor capacități psihofizice, cognitiv-intelectuale, afectiv-motivaționale, atitudinal-voliționale și comportamentale care să-i permită acestuia atingerea performanței maxime în procesul de instrucție și educație.

Elementele de psihologie experimentală, psihologie cognitivă și psihologie diferențială contribuie în mod direct și nemijlocit ca suport al particularizării procesului de pregătire psihologică pentru luptă.

Variațiile intraindividuale și interindividuale specifice adolescenței și adultului tânăr sunt datul psihologic care se cere modelat. Formarea și dezvoltarea personalității militarului constituie o latură importantă a pregătirii psihologice pentru luptă deoarece asigură cunoașterea subordonaților și oferă deschideri noi în perfecționarea pregătirii profesional-militare.

Este important că, pe de o parte, militarul beneficiază de o mai bună cunoaștere a performanțelor sale și a modalităților specifice de a le obține, iar pe de altă parte, psihologul îi asigură managerului militar datele și informațiile care să contribuie la perfecționarea strategiilor de instruire și educare.

Al doilea obiectiv îl constituie **subunitatea militară (organizația militară)**, deoarece, prin excelență, armata este o instituție în care activitatea se desfășoară în echipă. Psihologia socială și psihologia organizațională își găsesc un teren fertil în studiul asupra managementului, cooperării și competiției din care comandanții și șefii militari pot profita.

Al treilea obiectiv îl prefigurează **cercetarea solicitărilor psihofizice ale câmpului de luptă modern**, în scopul determinării unui comportament individual (impregnat de fenomene de identificare, de participare etc.), dar și al unui comportament de grup, colectiv (fragil la fenomenul mulțimii, al emoțiilor colective, în situații de panică și excесе agresive), cât mai adecvate realității luptei armate.

Al patrulea obiectiv îl reprezintă **pregătirea psihologică a acțiunilor de luptă**, prin care se realizează sinteza întregului proces instructiv-educativ al pregătirii pentru luptă și, totodată, se asigură cadrul general de validare a efortului uman, material, financiar, medical și de altă natură. În acest context, capătă relevanță activitățile de protecție, contracarare și influențare psihologică prin care psihologia militară devine o veritabilă armă neconvențională.

Al cincilea obiectiv îl circumscrie **activitatea de asistență și consiliere psihologică** pentru care psihoterapia, psihologia medicală și clinică, psihologia patologică etc. își găsesc o largă plajă de aplicare.

Aceste aspecte problematice constituie **obiectivele generale** ale asigurării psihologice, care, prin extensie, înglobează și o serie de **obiective speciale** cum sunt: studiul psihologic al războiului, cercetări în domeniul psihofarmacologiei militare, analiza fenomenelor parapsihologice și impactul lor asupra mediului militar etc.

2.2. PRINCIPIILE PSIHOLOGIEI MILITARE

Psihologia militară este o componentă esențială a sistemului general de pregătire militară.

Prin sistem se înțelege un “ansamblu de elemente aflate într-o interacțiune nonîntâmplătoare” (Bertalanffy, 1966) sau, altfel spus, o structură caracterizată de trei elemente fundamentale care sunt totalitatea, transformarea și autoreglarea (Piaget, 1968). Conceptul de sistem evidențiază că acesta constă în “mulțimea de elemente componente, în ansamblul relațiilor dintre aceste elemente structurate multinivelar și ierarhic și în constituirea unei integralități specifice, ireductibile la componentele sau chiar la relațiile individuale dintre ele. Sistemul este ireductibil la componentele sale în măsura în care constituie o totalitate de elemente interdependente”(Vlăsceanu, 1982, p. 75).

Această prezentare succintă a conceptului de sistem oferă posibilitatea explicării și înțelegerii **psihologiei militare ca sistem**. Rezultă că îndeplinirea obiectivelor de către sistemul psihologiei militare se face prin funcționarea sinergică a mai multor componente, dintre care enumerăm: sistemul de examinare și selecție psihologică, sistemul acțiunilor psihologice pentru luptă, sistemul de evaluare a activității din domeniul psihologiei militare aplicate etc.

Particularizând, ca exemplu, sistemul acțiunilor psihologice pentru luptă este format din: subsistemul pregătirii psihologice pentru luptă, subsistemul protecției psihologice a personalului și acțiunilor militare, subsistemul de influențare și contracarare psihologică a adversarului.

Fiecare subsistem enunțat va fi analizat și explicat separat în cuprinsul lucrării.

Abordarea sistemică permite evidențierea unor principii ale organizării și funcționării activității de asigurare psihologică pentru luptă, care esențializează fenomenologia psihologică implicată în procesul de pregătire a militarilor pentru luptă.

Principiul (lat. *principium* – început, origine, introducere) are sensul de început, de conducere și este o “teză privind cauza naturală, faptul general primordial care stă la temelia unui raționament sau a unei acțiuni, care constituie baza doctrinei, liniile directoare ale unei cunoașteri, ale unei științe și din care derivă un număr mai mare sau mai mic de consecințe, de alte enunțuri, de norme mai mult sau mai puțin restrânse de gândire, de comportare în domeniul respectiv” (Dicționarul de pedagogie, 1979, p. 361).

Prin principiile organizării activității de psihologie militară înțelegem un ansamblu de considerații generale și esențiale care fundamentează concepția privind implementarea psihologiei în mediul militar. Afirmarea acestor principii generează desprinderea anumitor legități care guvernează activitatea de psihologie, atât pe timp de pace, cât și pe timp de război.

1. Principiul necesității fundamentează întreaga activitate de psihologie militară prin aserțiunea că pregătirea resurselor umane pentru luptă implică cu necesitate pregătirea și protecția psihologică a trupelor proprii, precum și contracararea și influențarea psihologică a acțiunilor și efectivelor adversarului.

2. Principiul oportunității stipulează că asigurarea psihologică trebuie să se facă la momentul favorabil, adecvat împrejurărilor și situației tactice, operative sau strategice, care caracterizează desfășurarea acțiunilor militare.

3. Principiul operativității presupune că asigurarea psihologică a efectivelor se execută eficient, rapid, expeditiv și activ în scopul maximizării performanțelor militare.

4. Principiul concentrării efortului în locul decisiv și la momentul decisiv coroborează principiile oportunității și operativității și constă în sincronizarea și concentrarea acțiunilor de natură psihologică pentru asigurarea unui nivel maximal al capacității psihice pentru luptă a militarilor.

5. Principiul competenței (centralizării, unității de comandă) constă în stabilirea pentru fiecare misiune sau obiectiv a unei comenzi unice care să fie în măsură să decidă modul de realizare a asigurării psihologice prin forme și mijloace specifice.

6. Principiul responsabilității cunoscut și ca **principiul definirii clare a obiectivului (misiunii)** implică asumarea răspunderii cu privire la formele, metodele, tehnicile și procedeele folosite pentru îndeplinirea obiectivelor și misiunilor specifice cuprinse în planul acțiunilor militare.

7. Principiul eficacității presupune luarea acelor măsuri și realizarea acelor activități care să ofere asigurării psihologice pentru luptă capacitatea necesară obținerii performanțelor maxime în pregătirea, organizarea și desfășurarea acțiunilor militare. Acest principiu este cunoscut și ca **principiul economiei de forțe și mijloace** și constă în stabilirea, distribuirea și utilizarea judicioasă a tuturor posibilităților proprii în raport, pe de o parte, cu necesitățile impuse de scopurile și obiectivele planificate și, pe de altă parte, cu rezultatele maxime obținute prin eforturi, forțe, mijloace și pierderi minime.

8. Principiul continuității sintetizează condiția permanenței în organizarea și desfășurarea activității de asigurare psihologică a efectivelor, începută din perioada de pace și amplificată pe perioada de război.

9. Principiul proximității (descentralizării) presupune folosirea forțelor și mijloacelor prin adecvarea conducerii la situațiile particulare, reale, specifice fiecărei categorii de forțe ale armatei, fiecărui gen de armă și/sau fiecărei specialități militare. Cunoscut în terminologia militară ca **principiul libertății de acțiune**, acesta constă în asigurarea tuturor condițiilor de autonomie în decizie, planificare și desfășurare a acțiunilor proprii și de limitare sau anulare a posibilităților de opțiune și acțiune ale inamicului.

10. Principiul simplității planurilor și ordinelor privind asigurarea psihologică pentru luptă impune elaborarea unor documente de conducere clare, concise, logice, comprehensibile prin care să se elimine confuzia și neînțelegerile.

Când asigurarea psihologică pentru luptă se desfășoară cu predilecție pentru protecția psihologică a forțelor proprii sau contracararea și influențarea psihologică a acțiunilor inamicului, atunci asigurarea psihologică pentru luptă este călăuzită de încă două principii: *principiul surprinderii inamicului* și *principiul manevrei*.

11. Principiul surprinderii inamicului presupune executarea acțiunilor psihologice la momentul, locul și/sau modul neașteptate de către inamic, în scopul, minimal, producerii întârzierilor în conștientizarea situației de luptă sau în reacționarea eficientă a acestuia.

12. Principiul manevrei se rezumă la deplasarea forțelor și mijloacelor de acțiuni psihologice în scopul aplicării favorabile a puterii de luptă a acestora, în timp și spațiu, pentru a obține un avantaj psihologic în raport cu inamicul.

2.3. METODOLOGIA PSIHOLOGIEI MILITARE.

Principiile psihologiei militare generează norme și reguli de pregătire, organizare, desfășurare, verificare și perfecționare a capacității psihologice a militarilor pentru îndeplinirea cu succes a misiunilor primite.

Metodologia abordării psihologiei militare se înscrie în sfera mai cuprinzătoare a metodologiei cercetării psihologice și psihosociale și, ca urmare, aceasta se înfățișează ca analiză a metodelor și tehnicilor aplicate în realizarea și finalizarea cercetării socioumane.

Metodologia poate fi abordată în două sensuri: **în sens larg**, metodologia are înțeles de știință despre metode și denumește, în principal, teoria științifică a metodelor de cercetare și mai ales de interpretare, ansamblul principiilor după care o disciplină se călăuzește și construiește, concepția privind mijloacele dezvoltării unui domeniu de cunoaștere și/sau acțiune; **în sens restrâns**, prin metodologie se definește ansamblul metodelor de care dispune o disciplină (Popescu-Neveanu, 1978, p. 447).

Metodologia poate fi definită etimologic ca “știința metodelor” (gr. *metodos*-metode și *logos*-știință). Pentru metodologia cercetării socioumane “metoda este tocmai acea îmbinare și organizare de concepte, modele, ipoteze, strategii, instrumente și tehnici de lucru care dau corporalitate unui proiect metodologic. Ea este operatorul care mijlocește trecerea, ridicarea treptată de la problema de cercetare, enunțată în plan teoretic, la reconstrucția ei – observațională, experimentală, acțională – în vederea corectării, optimizării, potențării, restructurării unui sector sau altul al practicii sociale” (Golu, P., 1989, p. 154).

Metoda (gr. *metodos*-cale, itinerar, urmărire) este o cale, o structură, un program, un invariant strategic cu subordonate tactice variabile, un sistem de proceduri prin care se ajunge la

un rezultat prin reglarea acțiunilor practice și intelectuale. Metoda are rolul de instrument prin care se realizează o intervenție, o informare, o interpretare sau o acțiune.

Fără a dezvolta metateoretic problema, reamintim că metodologia are șase teme principale (Lazarsfeld, apud Chelcea, 1998, p. 35): delimitarea obiectului de studiu în cercetările empirice, analiza conceptelor și tehnicilor de cercetare, analiza raportului dintre metodele și tehnicile utilizate, sistematizarea datelor obținute în cercetarea empirică și formalizarea raționamentelor.

După modul de abordare a tematicii prezentate, după maniera de a formula principiile sau tezele metodologice preliminare, după instrumentele metodologice utilizate, după formele de organizare și prezentare a cunoașterii psihosociale, precum și după practica de utilizare a cunoașterii socioumane se consideră că există două mari orientări metodologice: **obiectualiste** și **subiectiviste** sau interpretative (Vlăsceanu, 1982). *Conceptele epistemologice principale ale poziției metodologice obiective sunt explicația și predicția bazate pe analiza factorilor determinativi sau a cauzelor, iar cele ale poziției metodologice subiective sunt diferite în măsura în care se tinde să se ajungă la înțelegerea și interpretarea semnificațiilor subiective ale comportamentelor situaționale prin considerarea scopurilor și motivelor acțiunii.*

Considerăm că cele două modalități de abordare pot fi complementare și necesare în cunoașterea științifică a mediului militar. Prin abordările de tip nomotetic, cantitativ, pozitivist specifice metodologiei obiective, cât și prin cele de tip idiografic, calitativ, hermeneutic specifice metodologiei subiective putem realiza o cunoaștere profundă și detaliată a fenomenelor și esențelor psihologice și psihosociologice ale sistemului militar. Utilizarea complementară a acestor metode de cercetare conduce la :

- Obiectivitate în cercetarea mediului militar prin adaptarea unor modele din științele naturii care studiază ceea ce este observabil, măsurabil, cuantificabil;
- Operaționalitate prin folosirea constructelor riguroase, standardizate, formalizate, generalizate;
- Cercetare a relațiilor cauzale specifice fenomenelor psihologice și psihosociologice cu ajutorul unor instrumente (teste, chestionare, simulatoare etc.), care dezvoltă o adevărată “inginerie tehnică”;
- Elaborare a unor ipoteze care să fie verificabile, testabile ;
- Măsurare cantitativă a datelor și informațiilor obținute cu ajutorul instrumentarului specific;
- Prelucrare și interpretare statistică a datelor și informațiilor sistematizate;
- Studiere structurală și analitică a sistemului militar;
- Abordare funcțional-integratoare a sistemului activității de psihologie militară;
- Concentrare asupra semnificațiilor subiective ale procesului pregătirii pentru luptă;
- Specificitate și unicitate ca repere esențiale de individualizare a procesului instructiv-educativ;
- Înțelegere a interacțiunii umane ca generator al comportamentului social;
- Cercetare a fenomenelor specifice asigurării psihologice pentru luptă nu numai în scopul cunoașterii, explicării și interpretării ei, mai ales, pentru a le influența, dirija, schimba și chiar manipula.

Din cele prezentate rezultă cu necesitate că metodologia asigurării psihologice pentru luptă a militarilor trebuie să aibă în vedere următoarele constatări mai importante: strategiile cantitative și calitative să nu fie considerate mutual exclusive; elaborarea metodologiei nu trebuie să fie centrată unilateral pe, dimpotrivă, să conducă la împlinirea cantitativului cu calitativul; latura normativă să fie armonios dezvoltată în raport cu latura referențială a realității psihosociale; la o diversitate ontologică a realității psihologice și psihosociologice militare trebuie să-i corespundă o diversitate de metode, tehnici și procedee de investigare, atât cantitative, cât și calitative, atât de analiză obiectivă a datelor empirice, cât și de analiză subiectivă a mecanismelor acțiunii sau interacțiunii psihice sau sociale. Doar în acest fel un proiect metodologic poate atinge sensurile obiectivității cercetării psihosociale militare care sunt multiple, procesuale, multinivelare, iar cercetătorul psihosocial militar nu este rupt de realitate ci, dimpotrivă, este un actor social care investighează ființe umane și nicidecum obiecte inerte.

Semnificațiile cercetării în domeniul asigurării psihologice pentru luptă trebuie să fie cel puțin de ordin ontologic, epistemic, metodologic și praxiologic (Cazacu, 1992).

Ontologic, pentru că realitatea vieții militare se prezintă sub un triplu aspect: existență materială, conștiință socială și conștiință individuală, fiecare având universul său specific.

Epistemic, deoarece mediul militar este procesual, dinamic, plin de tensiuni și tendințe, iar personalitatea militarului este și ea relativ procesuală, adaptabilă la obiect, conectată permanent la acțiune.

Praxiologic, fiindcă cercetătorul militar este participant activ la procesul instructiv-educativ de pregătire pentru luptă.

Metodologic, întrucât rezultatele cercetării în domeniul asigurării psihologice pentru luptă trebuie să fie constructive și optimizatoare pentru procesul de instrucție și educație militară.

Metodologia abordării asigurării psihologice pentru luptă se fundamentează pe un sistem de principii care îi conferă consistență, relevanță, veridicitate. În literatura de specialitate există diverse formulări asupra principiilor metodologice, dar noi optăm pentru următorul sistem de principii: *principiul obiectivității; principiul integralității; principiul procesualității; principiul unității contrariilor; principiul analitico-sintetic; principiul explicației cauzale; principiul dezvoltării.*

Principiul obiectivității afirmă necesitatea investigării realității militare astfel încât să se surprindă esențialul și, totodată, să se realizeze tipologii de fapte și fenomene psihologice și psihosociologice prin care poate fi explicată și înțeleasă dinamica vieții ostășești în cadrul unor structuri logice unitare.

Principiul integralității are în vedere întregul câmp psihologic și psihosociologic pentru care se face o analiză sistemică, holistă, în scopul cunoașterii procesului instructiv-educativ al pregătirii pentru luptă cu toate determinările sale (coexistențe, dependențe, corelări, sincronizări, paralelisme), dar sfera integralului psihosocial trebuie privită prin eșantionarea sa ca sistem de apartenență și spațiu de atribute, concomitent cu radiografiera sa transversală.

Principiul procesualității rezumă necesitatea studiilor longitudinale (panel) pentru continuarea unei analize dinamice și surprinderea adaptării tinerilor la privațiunile și chiar vicisitudinile vieții militare.

Principiul dezvoltării este strâns legat de principiul procesualității și, coroborat cu acesta, promovează studiul structurării, restructurării, transformării și creșterii capacității psihologice pentru luptă a militarilor.

Principiul explicației cauzale reprezintă trecerea de la coexistență la cauzalitate și se distinge prin evidențierea relațiilor sistemice de interdependență dintre teoretic și empiric, dintre înțelegere (comprehensiune) și explicație, dintre cantitativ și calitativ, dintre judecățile constatative și cele evaluative; acest principiu oferă o perspectivă asupra unui continuum ascendent, cu elaborări în zona esențializării, generalizării, concluzionării și deschiderii de noi structuri ipotetice.

Principiul unității contrariilor pune în evidență tendințele și laturile contradictorii ale faptelor, fenomenelor și proceselor psihologice și psihosociologice sub aspectul repetabilității și regularității acestora, având rol dinamizator în formarea, dezvoltarea și perfecționarea capacității psihologice pentru luptă a militarilor.

Principiul analizei și sintezei se concretizează în studiile de tip molecular și molar, morfologic și tipologic, care au permanent în atenție, atât individul, cât și grupul, adică, atât ostașul, cât și subunitatea militară.

Principiile enunțate sunt generatoare de o mare varietate de metode, tehnici și procedee utilizate în abordarea teoretico-metodologică și practic-aplicativă a asigurării psihologice pentru luptă a militarilor. Având în vedere caracterul vast al problematicii asigurării psihologice pentru luptă, am încercat o tratare selectivă a temelor, astfel că, unele au o dezvoltare mai mare, iar altele sunt prezentate mai succint, în raport estimativ față de cantitatea de informații existentă la dispoziția utilizatorilor de produse specifice activității psihologice în domeniul militar.

Un spațiu mai mare, de tip descriptiv-explicativ, l-am rezervat pentru tratarea unor probleme cum sunt: istoria asigurării psihologice pentru luptă, pregătirea psihologică pentru luptă,

stresul de luptă. De asemenea, un spațiu consistent, de tip explicativ-interpretativ, l-am alocat pentru problematica referitoare la psihoprofesiogramele militare și concepția cu privire la metodologia de selecție psihologică a personalului militar, care, de altfel, reprezintă contribuția personală la îmbogățirea patrimoniului cercetării științifice în domeniul psihologiei militare românești.

Un spațiu mai restrâns l-am rezervat aspectelor referitoare la unele dintre acțiunile psihologice de luptă, având în vedere că acestea sunt mai frecvent abordate în publicistica militară.

Pentru argumentarea științifică a lucrării am realizat un sistem metodologic care să permită cercetării, în domeniul activității de asigurare psihologică pentru luptă, desprinderea unor concluzii și măsuri necesare perfecționării procesului instructiv-educativ al pregătirii pentru luptă a militarilor și, mai ales, conștientizării la un nivel superior a rolului și importanței asigurării psihologice pentru luptă.

Se consideră că cele mai importante metode folosite în cercetarea psihologică sunt (Zlate, 1999): *metoda observației; metoda experimentului; metoda convorbirii; metoda anchetei psihologice; metoda biografică; metoda analizei produselor activității; metodele psihometrice; metoda modelării și simulării.*

Strategia metodologică pentru selecția personalului militar a fost structurată într-o baterie de examinare psihologică care cuprinde: fișă individuală, foaie de observație de tip anamneză, două teste de nivel mental, două chestionare de personalitate și două teste pentru determinarea potențialului de lider. Pentru validarea rezultatelor obținute cu ajutorul bateriei de examinare psihologică am folosit metoda aprecierii obiective, analiza produselor activității subiecților examinați și aprecierea anuală a personalului militar.

Studiul psihoprofesiogramelor se concretizează în prezentarea unui ghid de culegere a datelor și informațiilor specifice armeei și/sau specialității militare pentru militarii în termen, precum și a psihogramei ofițerului.

De asemenea, în capitolele destinate studiului pregătirii și protecției psihologice pentru luptă a efectivelor și acțiunilor militare proprii, precum și analizei acțiunilor de influențare și contracarare psihologică a inamicului, sunt prezentate, teoretic, câteva metode de modelare a procesului de instrucție, precum și de simulare a unor acțiuni de luptă.

Datele și informațiile culese cu ajutorul instrumentarului psihologic au fost supuse unui program de prelucrare statistică pe calculator (S.P.S.S./Windows).

Interpretarea rezultatelor și concluziile cercetării constituie suportul obiectiv al demersului științific pentru a susține “Un model explicativ-comprehensiv al asigurării psihologice pentru luptă a militarilor din Armata României”.

Considerăm că aspectele de ordin teoretic și practic abordate în lucrare constituie un fundament solid în argumentarea și susținerea ipotezei că psihologia militară este, în același timp, o armă veritabilă și o formă a asigurării pentru luptă a trupelor.

TEMA 3

ELEMENTE DE PSIHOLOGIE INDIVIDUALĂ, SOCIALĂ, ORGANIZAȚIONALĂ.

3.1. DESPRE SISTEMUL PSIHIC UMAN

3.2. DESPRE PERSONALITATEA UMANĂ

3.3. DESPRE GRUPUL SOCIAL ȘI ORGANIZAȚIA MILITARĂ

Acest capitol face succinte referiri la unele elementele de psihologie individuală, socială și organizațională numai în măsura în care acestea constituie principii și argumente științifice pentru perspectiva de abordare teoretico-metodologică a asigurării psihologice pentru luptă.

Problematica acestui capitol nu poate și nici nu își propune să fie exhaustivă ci, dimpotrivă, se rezumă la câteva aserțiuni științifice cu rol complementar, generat de o necesitate explicativ-comprehensivă, în demersul teoretic și practic de abordare a sistemului asigurării psihologice pentru luptă a resurselor umane și organizaționale militare.

Pe baza acestor idei, principii și teze științifice de natură psihosociologică se construiește întregul edificiu argumentativ al necesității și promovării unui sistem de asigurare psihologică pentru luptă.

3.1. DESPRE SISTEMUL PSIHIC UMAN

Panteonul științei contemporane oferă multiple modele explicative (filosofice, biologice, fiziologice, neurologice, informaționale, cibernetice, sistemice, psihologice etc.) ale psihicului uman care, la modul general, pot fi considerate complementare în neobositul travaliu profesional al tuturor acelor care se ocupă de cunoașterea omului. Din necesități de ordin teoretico-metodologic și practic-aplicativ considerăm relevant că "... sistemul psihic reprezintă în sine un ansamblu autoreglabil de stări și procese structurate pe baza principiilor semnalizării, reflectării și simbolizării și coechilibrate prin intermediul unor operatori specifici de comparare, clasificare, opunere, seriare spațio-temporală, generalizare" (Golu, Dicu, 1972, p. 95). Se poate afirma că "Sistemul psihic uman este un sistem energetico-informațional de o complexitate supremă, prezentând cele mai înalte și perfecționate mecanisme de autoorganizare și autoreglaj și fiind dotat cu dispozitive selective antiredundante și cu modalități proprii de determinare antialeatorii" (Popescu-Neveanu, 1987, 21).

Viziunea sistemic-structurală și informațională asupra psihicului uman oferă posibilități multiple de analiză și investigație pentru psihologia contemporană, realizând trecerea de la funcții și procese psihice izolate la un sistem holist-integrat și sinergic- funcțional (Figura nr. 3.1).

Edificiul uman se construiește arhitectonic prin supraordonarea și integrarea ierarhică a unor fenomene și procese psihice ale căror mecanisme fundamentale presupun existența și generarea unor legături primare (reflexe necondiționate), legături secundare (reflexe condiționate) și legături terțiare (sens, semnificație, conștiință de sine) structurate în următoarele componente ale sistemului psihic uman (Golu, Dicu, 1972, p. 123):

- a. **structuri cognitive**, adică acele capacități de a înregistra, prelucra și stoca vectorii mediului extern și/sau intern, ca purtători de informații utile;
- b. **structuri afective**, înțelese ca mecanisme de selectare și utilizare a informației extrase în concordanță cu stările de necesitate;
- c. **structuri motivaționale**, reprezentând acea bază motivațională suficient de largă prin care să se asigure asimilarea unui volum mereu sporit de informații.

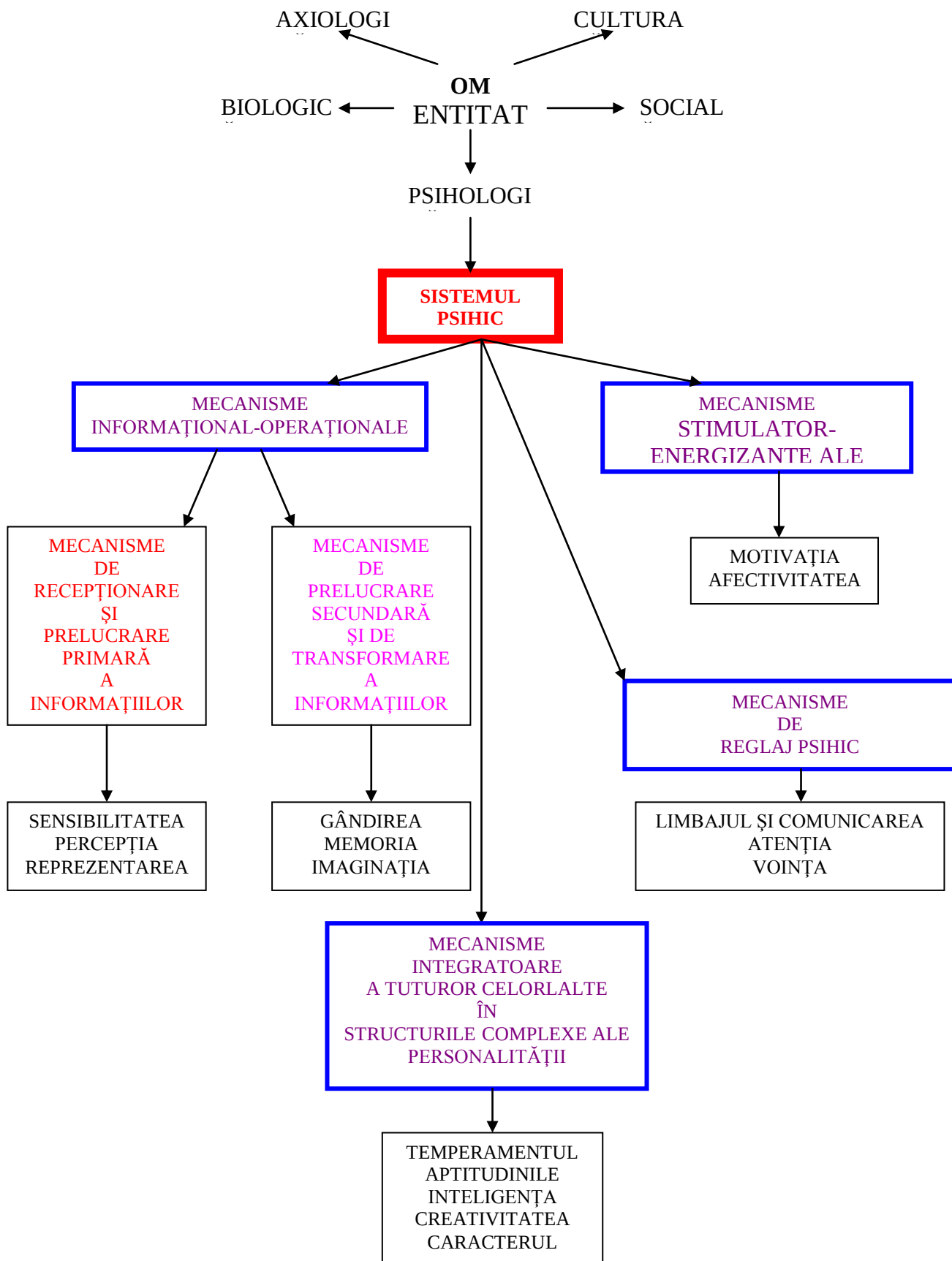

Figura nr.3.1.
Sistemul psihic uman

Sistemul psihic uman prezintă o serie de caracteristici care îl definesc și-l particularizează (Zlate, 1996, pp. 320-324), astfel:

1. caracterul informațional-operational, stimulator-energizant și axiologic;
2. caracterul interactiv și interacționist ;
3. caracterul ambilateral orientat (intern/extern) și coechilibrant;
4. caracterul evolutiv;
5. caracterul ierarhic funcțional (inconștient, subconștient, conștient) și valoric;
6. caracterul antientropic (mecanisme selective și funcționalitate sinergetică) și antiredundant (voință și rațiune);
7. caracter adaptativ cu funcții de reglare (stabilizare-conservare, optimizare-corectare, dezvoltare-transformare), autoreglare și autoorganizare.

Elementele prezentate în legătură cu conceptul de sistem psihic uman sunt importante pentru proiectarea activității de asigurare psihologică pentru luptă din cel puțin următoarele considerente :

- necesitatea înțelegerii complexității naturii umane;
- evidențierea specificului principalelor mecanisme psihice, precum și a interacțiunilor dintre acestea, ca elemente fundamentale în proiectarea planurilor de pregătire pentru luptă a efectivelor;
- abordarea clară și nuanțată a raporturilor dintre psihismul interior și comportamentul exteriorizat având ca finalitate elaborarea unui model psihocomportamental adecvat luptătorului modern.

3.2. DESPRE PERSONALITATEA UMANĂ

Personalitatea umană, cu arhitectura ei structural-sistemică complexă și dinamică, reprezintă o creație și autocreație permanentă de natură biologică, psihologică, socială, culturală și axiologică.

Arsenalul teoretic și practic-aplicativ al psihologiei cunoaște un amplu orizont de discurs cu privire la modalitățile de acțiune pentru formarea, dezvoltarea, perfecționarea și schimbarea personalității umane.

Câteva enumerări, cu scop delimitativ, privind perspectivele de abordare ale temei în speță, le considerăm necesare. Acestea decurg dinspre introspecționism și psihanaliză cu accente pe viața psihică interioară, dinspre behaviorism și numeroasele sale variante în studiul comportamentului uman, dinspre psihologia genetică și acțională cu centrarea eforturilor de analiză pe activitatea și conduita individului, precum și dinspre psihologia umanistă și ramificațiile sale puse în slujba personalității și a omului concret.

Aplecarea asupra studiului personalității ia în discursul metodologic faptul că această “trestie gânditoare” (Blaise Pascal), în calitatea sa de existență “întru mister și pentru relevare” (Lucian Blaga), trebuie să fie aptă pentru a face față, în caz de nevoie, tuturor vicisitudinilor impuse de câmpul de luptă modern.

Ființă multidimensională, omul, în căutarea celorlalți prin căutarea de sine, nu va înceta niciodată să se descopere sau, cum spunea Karl Jaspers, “cât timp vor exista oameni, aceștia vor fi ființe care nu vor înceta să se cucerească pe ei înșiși”.

Un aspect esențial este clarificarea nivelurilor la care poate fi înțeleasă personalitatea. Specialiștii în domeniu (G.W. Allport, P. Popescu-Neveanu, M. Golu etc.) consideră că abordarea trebuie făcută diferențiat, delimitând, cel puțin metodologic, conceptele de persoană, personaj, personalitate. Este lesne de remarcat faptul că personalitatea este obiectul de studiu, datorită complexității ei, al mai multor științe, dar și subiect, pentru început, al literaturii și artei.

Această perspectivă multidisciplinară cuprinde studii de antropologie și antropometrie, fiziologie și medicină, pedagogie, istorie, morală, estetică, psihologie și, nu în ultimul rând, sociologie. Personalitatea, ca subiect uman, este considerată o unitate bio-psiho-socio-culturală, purtător al funcțiilor epistemice, pragmatice și axiologice, în cel mai larg sens al cuvântului și poate fi definită și analizată ca efect extern, ca structură internă sau, pur și simplu, pozitivist (Popescu-Neveanu, 1969).

G.W. Allport consideră că personalitatea este “organizarea dinamică în cadrul individului a acelor sisteme psihofizice care determină gândirea și comportamentul său caracteristic”. Se consideră că această definiție apreciază personalitatea ca o unitate în diversitate, cu trăsături dialectice, interdependente, fiind ceva și executând ceva prin învățare, însușire, adaptare, integrare și transformare într-un mod specific, unic (Allport, 1969).

Note specifice ale personalității apar în abordările care consideră că există o “personalitate de bază”, fundamentală (Kardiner, 1969), iar aceasta este racordată “conștiinței colective” - dispoziții native, trebuințe, sentimente, acte automatizate, obiceiuri, tradiții etc. - (C.G. Jung ...) care, împreună, realizează o structură formată din timp într-o comunitate de cultură și căreia i se suprapune o “personalitate de statut”, variabilă, adaptabilă la diferite situații și/sau condiții. Dezvoltând ideea fundamentului cultural al personalității, se consideră că “personalitatea este ansamblul organizat al proceselor și stărilor psihologice aparținând individului” (Ralf Linton, 1968).

O interesantă abordare a personalității ne oferă Eduard Pamfil și Doru Ogodescu, care ne propun o modelare triontică (EU-TU-EL) pornind de la ideea că persoana are trei rădăcini funcționale echivalente cu trei funcții de conștiință. În acest model triontic deosebit: a) EU: ipseitatea: este polul formal, condiția arhaică, primitivă și biologică, vectorul de energie psihică, funcția energetică și modelul nevrotic; b) TU: tuitatea: este polul structural, condiția de maximum de asemănare, vectorul de ordine și coerență, funcția antientropică și modelul psihotic; c) EL: illeitatea: polul sistemic, vectorul deontic, funcția antialeatorie și modelul psihopatic (Pamfil, Ogodescu, 1983).

Este constatat în acest mod faptul că personalitatea trebuie să facă obiectul unei triple abordări normative (G.W. Allport) care să răspundă următoarelor tipologii: norme universale (om ca toți oamenii), norme de grup (om ca unii oameni) și norme idiosincratice, idiodinamice propuse de S. Rosenzweig (om ca nici un alt om).

Această diversitate problematică a personalității poate fi analizată și prin prisma teoriei constructelor, pornind de la ideea fundamentală că omul are mai mult un comportament anticipativ decât reactiv, iar procesele unei persoane sunt analizate din punct de vedere psihologic, în funcție de modul în care ea anticipează evenimentele (Kelly, 1973).

Marea complexitate a personalității face ca fiecare individ să constituie o entitate bio-psiho-socio-culturală. Cu toate acestea, psihologia, în abordarea ei holist-integratoare pentru care structura, sistemul și informația sunt modelele teoretice de cercetare cele mai eficiente, a găsit numitorul comun pentru raporturile infinite variate ale omului cu sine, cu grupul și societatea.

În accepțiunea psihologiei contemporane, personalitatea umană apare ca un sistem holist de formațiuni psihice sintetice și integratoare rezultate prin condensarea, generalizarea și esențializarea diverselor funcții psihice, care dispun de o relativă stabilitate și plasticitate în programarea și anticiparea comportamentului uman (Popescu-Neveanu, 1969).

Pe un plan superior, esențializat și generalizat, putem defini personalitatea ca o devenire și, de ce nu, chiar autodevenire de structură complexă care implică un ansamblu de substructuri angrenate sinergic într-o funcționare sistemică în cel mai înalt grad acțional-teleologic (Crețu, 1987, p. 266).

Devine astfel relevant că “...omul ne apare ca un sistem care întrunește următoarele atribute: integral, deschis, dinamic, hipercomplex și probabilist. Dacă la acestea adăugăm dimensiunile autoorganizării și autoreglabilității obținem imaginea unui sistem cibernetic de cel mai înalt ordin” (Golu, Dicu, 1972, p. 89).

Este necesar, totodată, să evidențiem materiile prime (Allport, 1969) din care este modelată personalitatea (temperamentul, inteligența și constituția fizică, adică sensibilitatea, forța și viteza de răspuns ereditare, constituția funcțională a sistemului nervos central și hormonal).

P. Popescu-Neveanu consideră că structura personalității trebuie studiată sub aspectul temperamentului, aptitudinilor (inclusiv inteligența și creativitatea) și caracterului. Condensarea, generalizarea, esențializarea, stabilizarea relativă și plasticitatea adaptativă a fenomenelor, proceselor și însușirilor psihice sunt funcțional structurate și subordonate sistemului integrator și

sinergetic al personalității, înțeleasă ca o entitate acțională, teleologică și axiologică, astfel (Zlate, 1994, vol. III, p. 63) :

- a) *subsistemul de orientare*, care cuprinde comandamentele orientative majore, strategice ale personalității exemplificate prin concepția despre lume și viață, idealul de viață, imaginea de sine etc.;
- b) *subsistemul bioenergetic* (temperamentul), necesar și semnificativ pentru statica și dinamica funcțională a vieții psihice;
- c) *subsistemul instrumental* (aptitudinile), al personalității și acțiunilor ei în raport cu solicitările mediului existențial;
- d) *subsistemul relațional-valoric și de autoreglaj* (caracterul);
- e) *subsistemul rezolutiv-productiv* (inteligența ca aptitudine rezolutiv-productivă și adaptativă generală și esențială);
- f) *subsistemul transformativ-constructiv* (creativitatea).

Pentru că studiul personalității reprezintă o problemă complexă, a apărut necesitatea încadrării metodologice a oamenilor în tipuri de personalitate (Ionescu, 1985, pp. 69-82), care sunt considerate a fi ansambluri structurate de trăsături (elemente de stabilitate, consistență ale comportamentului, forțe biofizice, dispoziții psihofiziologice etc.). Tipul apare ca o structură nominală, exterioară persoanelor, o abstracție creată pentru a clasifica, în timp ce trăsătura este veridică și rezidă în persoană. Se apreciază că tipul de personalitate comportă în primul rând interrelații între trăsături (G. Murphy) sau, altfel spus, tipurile sunt “constelații observate sau sindroame de trăsături” (H. Eysenck).

Cunoașterea tipului de personalitate pentru fiecare militar este o condiție esențială a individualizării procesului de instrucție și educație care, în esența sa ultimă, înseamnă transformarea, schimbarea “civilului” în “militar”.

Pentru a putea opera conceptual este necesar să definim **schimbarea**, care reprezintă “**acțiunea de a înlocui un lucru cu altul sau pe cineva cu altcineva, de aceeași natură**” (DEX, 1975, p. 836). Schimbarea înglobează și presupune transformarea sau, altfel spus, transformarea înseamnă “a schimba înfățișarea, a da sau a căpăta alt aspect, altă formă” (DEX, 1975, p. 966).

Cele două definiții, fără a face o dizertație pe această temă, evidențiază din punct de vedere psihologic că **schimbarea** produsă în unele domenii existențiale are un efect mediat asupra personalității umane, în timp ce, schimbarea în om are consecințe directe asupra personalității individului, prin însăși maniera operatorie, semantică a noțiunii respective (Gilles, Nicolau, 1998).

Iată de ce **schimbarea**, ca reprezentare socială, este percepută ca ceva exterior, impus, nespecific, angoasant, traumatizant, care generează o reacție de respingere din partea individului uman (Nicolau, 1997).

Psihologic, pentru personalitatea umană, în special cea matură, este mult mai acceptabil a se vorbi despre adaptare și integrare, devenire și autodevenire, dezvoltare și autodezvoltare, perfecționare și autoperfecționare, decât a se vorbi și, chiar mai periculos, a se impune schimbarea mai ales dacă aceasta nu este resimțită și acceptată ca o cerință internă, conștientizată, motivată. Se impune și o explicație asupra personalității mature care se definește prin coordonate ca: extensiunea simțului Eu-lui; depășirea egocentrismului; echilibrul emoțional, autocontrol și simțul proporției; perceperea, gândirea și acțiunea cu scop și în concordanță cu realitatea externă; capacitatea de a fi ea însăși; trăirea în armonie cu o filosofie de viață unificatoare (Allport, 1969, p. 285).

Autodevenirea presupune transformarea sau prefacerea prin efort individual a personalității proprii. Aceasta incumbă și travaliul de autodepășire, de trecere peste anumite limite. Toate presupun o anumită atitudine față de sine și propria evoluție printr-o activitate susținută. Conceptele enunțate constituie legi fundamentale ale personalității și principii de bază ale personogenezei, ale formării caracterului și capacităților (Popescu-Neveanu, 1978, p. 89).

Autodezvoltarea și autodepășirea se concretizează în proiecte și acțiuni prin care, de fiecare dată, întrucâtva, subiectul uman trece peste posibilitățile de moment și astfel le sporește progresiv.

Aceste concepte rămân valabile și se referă, în aceeași măsură, și la conduita morală pentru care, de altfel, condiționează progresul valorilor morale. În acest caz, este implicat un nivel superior și pozitiv de aspirații care se integrează armonios în sistemul autoperfecționării, ca principală metodă de realizare a scopurilor și obiectivelor propuse.

Pivotul central al autoperfecționării îl reprezintă perfecționarea profesională prin care se înțelege tendința și activitatea sistematică de ridicare a calificării profesionale în raport cu exigențele sociale mereu sporite, pe baza experienței acumulate, prin însușirea de noi cunoștințe și tehnici de lucru (Popescu-Neveanu, 1978, p. 530).

Iată de ce pregătirea psihologică a militarilor pentru luptă, componentă esențială a sistemului de asigurare psihologică a armatei, trebuie să aibă permanent în atenție aspectele esențiale și definitorii ale personalității umane. Într-un cadru mai general, psihologia militară, indiferent de școala sau curentul pe care îl promovează sau căruia i se subordonează, a trebuit și va trebui să răspundă la foarte multe întrebări legate de statutul și rolul său ca fiind epistemologia și metodologia de referință. În cazul de față ne interesăm doar de răspunsul la două întrebări:

Este posibilă schimbarea în cadrul personalității umane?

Dacă da, ce anume, cine, de ce, cum, cât și cu ce finalitate poate schimba?

Răspunsurile date de literatura de specialitate, ca de altfel și de alte științe interdisciplinare sau transdisciplinare, subîntind un orizont vast de soluții și modalități, care de care mai diverse.

Din acest sanctuar miraculos ne interesează doar un mic creuzet care să lumineze prometeic calea omului spre cunoașterea de sine pentru care el să fie obiectul, dar mai ales subiectul propriei deveniri.

Orice referire asupra schimbării pleacă de la premisele (Zlate, 1994, p. 63) că personalitatea este o realitate ce se exprimă ca:

- *Entitate bio-psiho-socio-culturală, ca om viu, concret, empiric ca întreg, ca unitate, ca o lume în sine și pentru sine;*
- *Purtător și executor al funcțiilor epistemice, pragmatice și axiologice, deci ființă care cunoaște, acționează și valorizează, prin acestea realizând transformarea lumii și pe sine;*
- *Produs și producător de istorie, medii, ambianțe și situații sociale prin faptul că el asimilează și generează realități, le controlează și le transformă în funcție de necesități.*

Iată de ce, adoptând această perspectivă structural-sistemică și informațională cu privire la personalitatea umană, vom încerca să abordăm problematica schimbării ca un amplu proces de autocunoaștere, autodezvoltare, autodevenire și autoperfecționare și nicidecum ca o simplă metodă de intervenție, de manipulare, de dresaj.

Ideea posibilității de schimbare a personalității trebuie abordată multilateral și dinamic într-o viziune de creștere și dezvoltare permanentă a propriilor resurse interne necesare adaptării și modelării în raport cu exigențele de viață.

Problema schimbării este pusă în relație directă cu o situație de viață. Important este ca omul să fie pregătit să rezolve situația fără să implice destrucțiuni majore ale propriei personalități care, fără îndoială, este angrenată, în totalitatea ei, pentru soluționarea cazului respectiv.

Individul acționează cu un anumit nivel de aspirație într-un spațiu vital în care se manifestă câmpuri de forță, care îl determină să adopte anumite tipuri de comportament pentru permanenta adecvare a scopurilor sale la performanța actuală, prin calcularea permanentă a corelațiilor dintre tentativă-reușită-eșec (Lewin, 1935).

Este limpede că individul se află permanent în fața unor situații problematice care se pot subsuma conceptului complex și multidimensional de conflict psihologic înțeles ca un proces cognitiv având o stare inițială de nedeterminare, continuat de un regim tranzitoriu oscilant către o stare de echilibru și, mai apoi, de o transformare secundă în seturi cognitive și modalități comportamentale-atitudinale relativ stabile.

Rezolvarea conflictului psihologic este apanajul structurilor cognitive, adică al acelor mecanisme psihologice implicate în captarea, prelucrarea și stocarea informațiilor. Un rol important revine gândirii ca proces psihic central în înțelegerea, rezolvarea și învățarea modalităților de răspuns. În acest conflict psihologic vor fi angrenate, într-o măsură considerabilă

și în raport de ineditul situației conflictuale, capacitatea de reactualizare a schemelor algoritmice și puterea imaginativă de soluționare euristică.

Rezolvarea conflictului socio-cognitiv implică în planul personalității agrenarea laturilor sale instrumentală, rezolutiv-productivă și constructiv-transformativă. Aptitudinile, inteligența și creativitatea sunt mobilizate energetic și angajate dinamic pentru rezolvarea stărilor de nedeterminare și realizarea homeostaziei relative a sistemului personalității.

Rezultă că, indubitabil, pentru a răspunde pozitiv și imediat, printr-un comportament de tip abordare-abordare, așteptărilor surselor generatoare de schimbare, individul uman trebuie să fie informat, instruit și motivat.

Motivația reprezintă mecanismul psihologic prioritar în energizarea și reglarea comportamentului individului supus unui proces, interior sau exterior, de schimbare. Unei societăți, mai ales în tranziție, nu îi poate fi indiferent, dacă societatea respectivă este interesată și preocupată de propria sa istorie, modul de angajare al membrilor săi la activitatea de edificare politică, socială, economică, culturală, științifică etc..

De aceea, dacă se dorește producerea unor mutații comportamentale prognozate ale actorilor sociali, atunci trebuie să se acționeze corespunzător asupra sistemului structural-dinamic motivațional individual. Un rol important în declanșarea comportamentelor de adecvare la scopurile și obiectivele sociale prioritare îl are instituționalizarea de către factorii decizionali a unui sistem motivațional-relațional (Nuttin, 1985) prin care să se realizeze personalizarea motivațională și, în același timp, diminuarea alienării motivaționale.

Societatea trebuie să-și apropie actorii sociali prin conștientizarea acestora asupra necesității funcționării sale optimale. Fundamental, pentru societate, este ca fiecare individ să ajungă la o rezonanță afectivă comunitară pozitivă și internalizată motivațional. Aceasta nu se poate realiza dacă trebuințele individuale esențiale nu sunt asigurate. Pentru ca individul să ajungă la performanța autorealizării, autodezvoltării și autoperfecționării se impune ca trebuințele sale biologice, de securitate, de afiliere, stimă și statut (Maslow, 1970) să aibă un cadru existențial și funcțional optimal.

Schimbarea la nivelul personalității umane presupune existența, construirea sau perfecționarea unui sistem motivațional-atitudinal flexibil și adaptabil împrejurărilor de viață.

Atitudinea se constituie ca un rezultat al interacțiunii individului cu mediul său existențial și reprezintă o construcție psihică sintetică și relativ stabilă, cu rol orientativ-selectiv și capacitate de autoreglaj discriminativ volițional și autoevoluție adaptativă permanentă. Prin formele sale de manifestare, atitudinile evidențiază trăsăturile caracteriale specifice individului și, totodată, oferă premisele necesare stabilirii programului de relaționare, orientare, selectare, modelare, adaptare, reglare, subordonare, verificare, integrare, valorizare și valorificare optimă a personalității umane.

Personalitatea, ca sistem integrat și integral, avînd caracterul în postura de pivot gravitațional, prezintă toate capacitățile și mecanismele necesare funcționării sale în regim autonom, autoreglabil, autoperfecțibil.

Din problematica analizată rezultă că personalitatea poate fi obiect al schimbării, dar este mai benefic pentru individ, ca de altfel și pentru armată, ca procesul să fie internalizat, individualizat, personalizat, astfel încât acesta să devină un mod de viață prin care individul își construiește citadela existențială și își scrie propria istorie prin autodevenire, autodezvoltare și autoperfecționare. Asumarea răspunderii față de propria devenire oferă individului posibilitatea planificării resurselor fizice și psihice personale în raport cu nivelul obstacolului existențial.

Armata, în replică, trebuie să fie responsabilă de asigurarea condițiilor și șanselor necesare satisfacerii trebuințelor membrilor săi prin instituirea cadrului politic, social, economic, cultural și informațional adecvat. Totodată, armata este aceea care trebuie să gestioneze, printr-un management creativ, formarea inițială a acelor abilități necesare actorilor sociali pentru integrarea armonioasă, non-violentă și non-traumatizantă a acestora în structurile sale, în primul rând, prin formarea și dezvoltarea capacităților comunicaționale și relaționale personale și interpersonale.

Din această perspectivă, schimbarea nu va mai avea un caracter agresiv-manipulativ ci, dimpotrivă, va fi percepută individual ca aparținând unui spațiu de securitate psihologică (Rogers,

1983) și ca o formă de necesitate subiectivă pentru autodevenire, autodezvoltare și autoperfecționare permanentă a personalității umane.

Aceste elemente de ordin teoretic general au un impact deosebit în procesul de instrucție și educație, deoarece raportul subordonat-comandant trebuie să asigure o corelație optimă între nivelul de aspirație și nivelul de expectanță (Festinger) al fiecărui termen al binomului psihosocial.

Comportamentul uman, reglat psihic, se desfășoară într-un câmp social unde suferă modificări, adaptări prin raportări și relații bi și multilaterale. În acest cadru are loc percepția persoanei, proces care se desfășoară în etape și care cere din partea comandantului cunoștințe solide și abilități practice în arta educării subordonaților.

3.3. DESPRE GRUPUL SOCIAL ȘI ORGANIZAȚIA MILITARĂ

Activitatea de pregătire psihologică pentru luptă se desfășoară în cadrul organizației militare, care are rolul de a forma, dezvolta și perfecționa personalitatea fiecărui militar astfel încât sintalitatea grupului să fie caracterizată, la modul cel mai general cu puțință, de eficacitate în cadrul acțiunilor de luptă.

Câteva reflecții asupra organizării și organizației, în general, fac mai bună înțelegerea specificității grupului militar. Diferitele abordări teoretice cultivă o anume filozofie socială, care se încadrează într-un anume curent de gândire psihosociologică și urmăresc un anumit final teleologic.

Organizarea, la modul general, reprezintă un proces de divizare a unei activități complexe în componente mai simple sau posturi de muncă specializate (diviziunea muncii), de grupare a resurselor și activităților (departamentalizare) și de delegare către subordonați a autorității unui manager. Rezultatul acestui proces este o structură organizațională formală, care reprezintă paternul fix de funcții sau roluri și relațiile dintre ele (Chirică, 1966, p. 43).

Altfel spus, organizația este un sistem structurat de interacțiune a oamenilor în scopul realizării unor obiective comune (Vlăsceanu, 1993, p. 19). Structura unei organizații descrie rolurile, relațiile, activitățile, obiectivele, ierarhia de autoritate și responsabilitățile specifice organizației respective. Actorii sociali, interacțiunile, structura și procesul ca atare pot varia de la o organizație la alta.

În funcție de gradul de structurare pot fi descrise două tipuri de organizare dispuse la extremele unui continuum organizațional: **tipul informal** și **tipul formal**.

În planul **organizării informale** oamenii se pot constitui în grupuri caracterizate prin: existența unor relații spontane, flexibile sau nedefinite cu claritate; o structură nedefinită în mod precis; interacțiunile dintre membri și scopurile organizării nu sunt explicite; calitatea de membru poate fi dobândită fie conștient, fie inconștient. În anumite condiții, organizările informale pot deveni organizări formale.

O **organizare formală** este o structură clar definită, caracterizată de : norme, poziții și roluri specifice în relațiile dintre membrii acesteia; ordine, reguli, reglementări; ierarhia obiectivelor, relații de autoritate, putere, responsabilitate, canale de comunicare etc.; calitatea de membru este dobândită conștient și la un anumit moment.

O altă clasificare organizațională, care prezintă consecințe importante pentru managementul militar, ia în calcul implicarea emoțională a membrilor și realizează două tipuri organizaționale: **grupurile primare** și **grupurile secundare**.

Grupul primar este caracterizat prin relații personale, directe, spontane, cu mare implicare emoțională, cooperare intimă.

Grupul secundar este caracterizat prin relații raționale, formale și impersonale de tip contractual, organizare clară și obiective precise.

Grupul este “o unitate socială constând dintr- un număr de indivizi care se disting, mai mult sau mai puțin unii de alții printr- un statut diferit și printr-o relație de rol și care posedă un set de valori și norme proprii care reglementează conduita membrilor în conformitate cu grupul”(Sheriff, 1956, p. 144).

O definiție explicativă a **grupului mic** evidențiază următoarele caracteristici: *existența unui număr de indivizi ($N > 2$); delimitarea pozițiilor din interiorul grupului printr-o rețea de statute și roluri, precum și din îmbinarea și interacțiunea acestora pe baza atracției diadice; existența unui sistem de norme și valori comune pentru toți membrii; caracterul nemijlocit al relațiilor interpersonale ce dau naștere diferitelor structuri sau rețele de grup* (Golu, 1974, cap. XIV). Se reliefează faptul că grupul mic este un sistem închegat caracterizat prin **constanță și proprietăți** (*mărime, coeziune, conformism, integrare, intimitate, productivitate etc.*) care îi asigură unitatea specifică în triada **status-rol-comportament**.

O înțelegere a grupului social se poate face și prin enumerarea unor expresii semnificative care îl caracterizează ca fiind mediul existent al indivizilor cu un nivel specific de organizare al realității sociale, important mijloc de socializare, formare și dezvoltare a personalității umane, centru activ al devenirii și autodevenirii permanente și, nu în ultimul rând, produs și generator de istorie (Zlate M, Zlate C., 1982, pp. 8-10).

Ca orice grup social și subunitatea militară poate fi analizată potrivit unor variate criterii, care ne vor oferi o imagine complexă a acestei realități sociale. Ea se prezintă ca o organizare psihologică în care fiecare membru al grupului, ca și întregul grup, există în “câmpul psihologic” al fiecărui membru, adică este perceput și percepe la rândul lui, atât pe celălalt, cât și grupul. Se poate vorbi astfel de existența a trei câmpuri psihologice și, implicit, de trei niveluri de analiză: **câmpul individual, câmpul de grup și câmpul social** (Lewin, 1987).

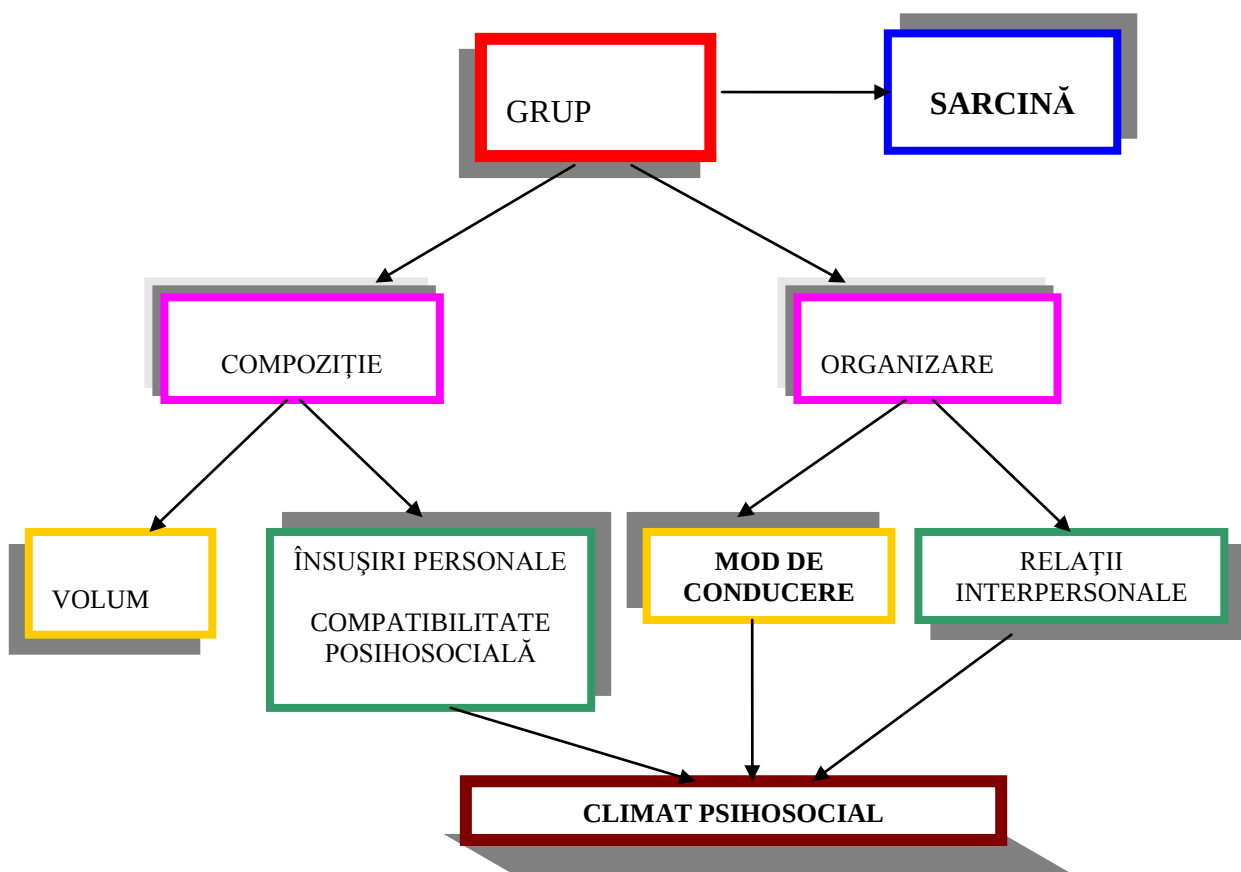

Figura nr. 3.2
Relația dintre sarcina individuală și factorii productivității de grup

Subunitatea militară **este un grup social special, compus dintr-un număr strict delimitat de persoane, care acționează într-o concepție și conducere unitară, potrivit relațiilor de status și rol stabilite în mediul specific, caracterizat printr-un model propriu de organizare și funcționare, fundamentat pe un sistem de norme și valori cuprinse în legi și regulamente, în scopul îndeplinirii necondiționate a unei misiuni.** Pentru grupul militar astfel definit apar ca elemente foarte importante sarcina (misiunea) comună și factorii productivității de grup (Radu, 1994, pp. 141-144), care pot fi prezentate schematic ca în figura nr. 3.2.

Fără a minimaliza importanța celorlați factori, care vor fi obiect de studiu pe întregul parcurs al lucrării, apreciem că se impune, datorită specificității subunității militare, o abordare mai largă a relațiilor interumane din cadrul grupului social.

Considerând că relațiile interumane reprezintă textura grupului putem aprecia că acestea se pot clasifica astfel: **relații cognitive, relații comunicaționale și relații afectiv-simpatetice.**

Acestea generează la nivelul grupului structurile cognitive, comunicaționale și preferențiale, care, funcție de acțiunea lor corelată și concomitentă, generează structura integrativă a grupului (Zlate și Zlate, 1982, pp. 11-12).

Pentru comandant nu este lipsit de importanță modul în care interacționează aceste trei componente esențiale, deoarece triadicitatea lor conferă o tipologie ce trebuie cunoscută pentru a asigura stabilitatea și operativitatea organismului militar, având în vedere următoarele:

a) caracterul pozitiv al celor trei structuri parțiale generează o structură generală integrată;

b) caracterul negativ al celor trei structuri parțiale generează o structură generală dezintegrată;

c) combinațiile unei laturi pozitive (negative) ale unei structuri parțiale cu laturile negative (pozitive) ale celorlalte două structuri parțiale generează structuri intermediare dezechilibrate, labile, periculoase pentru grupul militar.

Se apreciază că relațiile de grup (Golu, 1974, cap. XIV) se pot constitui în:

a) *structura de rol (configurație a pozițiilor și funcțiilor formale și informale ale membrilor grupului);*

b) *structura de comunicare (interpersonală);*

c) *structura cognitivă (configurația percepțiilor interpersonale);*

d) *structura ocupațională (specializarea sarcinilor);*

e) *structura de putere (modul de luare a deciziilor);*

f) *structura sociometrică (distribuția relațiilor simpatetice);*

structura locomotorie (sistemul mijloacelor de deplasare dintr-o poziție în alta în grup).

Pentru a avea imaginea clară a subunității militare, vom considera ca importante următoarele dimensiuni caracteristice ale constituirii acesteia și care, în final, trebuie să-i asigure unitate, mobilitate și forță:

- dimensiunea diferențială, individualități diverse pentru o unitate coezivă;
- dimensiunea relațională, individualități aflate într-o varietate de structuri dinamice;
- dimensiunea psihosocială, individualități diferit motivate, intrinsec și extrinsec;
- dimensiunea teleologică, individualități ce urmăresc obiective proprii;
- dimensiunea ierarhică (valorizatoare), individualități supuse ordinii și disciplinei militare.

Se observă că în acest spațiu neeuclidian trebuie desfășurată o activitate susținută, atât din partea subordonaților, cât și a comandanților, în procesul de instrucție și educație, prin care se urmărește: integrarea tînărului în subunitate; asimilarea de către ostaș a normelor și valorilor militare printr-un control al tuturor tensiunilor sociale posibile; învățarea socială prin raportarea permanentă la personalitatea militarului; însușirea relațiilor și interacțiunilor de status și rol.

În calitatea sa de grup social, subunitatea militară are câteva particularități care îi conferă o anumită specificitate. Într-o succintă enumerare pot fi enunțate următoarele:

- ✓ comunitatea de scop (misiune);
- ✓ mijloc de protecție individuală și colectivă;
- ✓ comunicare interumană bazată pe relații interpersonale;

- ✓ structură internă dinamică în funcție de reorganizarea permanentă a vieții interioare pe baza unei rețele de condiții protectoare;
- ✓ viața de grup trăită la o intensitate extremă, generată de satisfacerea nevoilor sociale comune în situații de luptă;
- ✓ coeziune și sintalitate foarte puternice, care în mod informal îl diferențiază de alte grupuri primare prin ritualuri și obiceiuri de grup.

Aceste particularități ale grupului primar (echipa, grupa, plutonul) au o importanță deosebită în raport cu individul, dar și cu alte grupuri secundare (batalionul, brigada etc.), mai ales în procesul managerial militar, sub aspectul eficienței conducerii, al pregătirii și ducerii acțiunilor de luptă.

TEMA 4

ELEMENTE DE ANALIZA MUNCII ÎN MEDIUL MILITAR.

4.1. Repere introductive în analiza muncii din mediul militar

4.2. Ghidul de culegere a datelor pentru realizarea psihoprofesiogramelor

4.1. Repere introductive în analiza muncii din mediul militar

Selecția și promovarea în meseria armelor presupun o cunoaștere riguroasă și completă a specificului muncii din mediul militar.

Fără o analiză minuțioasă a muncii specifice, în cadrul complex al sistemului sociotehnic, nu se poate realiza o cunoaștere pertinentă și profundă a caracteristicilor și cerințelor obiective și subiective pe care trebuie să le îndeplinească operatorul uman (Iosif, 1994), astfel încât fiabilitatea acestuia să fie gestionată la parametrii maximali de randament și eficacitate fără riscuri inutile.

Cadrul metodologic și organizatoric al cercetării muncii trebuie să cuprindă, într-o formă sau alta, elemente de analiză psihologică a profesiunilor. Pentru acest demers pot fi utilizate mai multe metode, tehnici sau procedee de lucru, cum sunt : tehnica autoobservației și analizei dificultăților de muncă (J.M. Faverge, A. Ombredane), analiza scopurilor muncii (J. Tiffin, J. McCormick), analiza psihologică și statistică a greșelilor profesionale (J.M. Lahy, S Pacaud), analiza gesturilor profesionale (Ch. A. Coulomb, A. Imbert), studiul incidențelor critice (J.C. Flanagan), metoda psihografiilor sau studierea performerilor, studiul echipelor de muncă etc. (Jurcău, 1980, p. 20).

Analiza muncii trebuie înțeleasă într-un cadru mult mai general care vizează dezvoltarea umană a organizațiilor (Zamfir, 1980) și care, în acest sens, își propune o problemă vastă de abordare direcționată pe diagnoza sistemului social organizațional sub unele aspecte cum sunt : populația investigată, instrumentul de diagnoză, colectivul, grupul sau echipa de muncă, stilul de conducere, climatul organizațional, satisfacția muncii, relațiile dintre variabilele sistemului social organizațional, specificitatea socială și umană a organizației și altele.

Din perspectiva selecției și orientării profesionale, rezultatele analizei muncii trebuie să se finalizeze în elaborarea unor monografii profesionale, psihoprofesiograme sau psihograme. Acestea sunt considerate instrumente specifice psihologiei muncii, în general, dar și psihologiei militare, în special.

Considerate preocupări mai vechi sau mai noi, elaborările de monografii și profesiiograme trebuie să se finalizeze cu realizarea unor tabele care să rezume cerințele psihologice ale diferitelor profesii (Jurcău, 1980, p. 16) sau, altfel spus, analiza muncii în termeni de aptitudini (Pufan, 1978) trebuie finalizată cu o listă care însumează aptitudinile necesare persoanei care desfășoară o anumită activitate profesională.

Monografia profesională cuprinde, în sinteză, toate datele economico-socio-ergo-psihologice referitoare la profesie și reprezintă forma cea mai dezvoltată a analizei profesiei (Pitariu, 1983). Psihoprofesiograma are un caracter predominant experimental și urmărește surprinderea specificității fiecărei profesii în funcție de sarcinile concrete, reale și caracteristice ale locului de muncă analizat și, în general, cuprinde și o scurtă descriere a principalelor date privind conținutul profesiei. Psihograma este forma matriceală cea mai succintă de rezumare a analizei profesiei și cuprinde, în principal, aspectele psihologice vizând indicațiile și contraindicațiile pentru exercitarea profesiei, conform cerințelor particulare ale domeniului de activitate, precum și nivelurile de dezvoltare cerute și probele de examinare a capacităților, aptitudinilor, atitudinilor și modalităților comportamental-acționale corespunzătoare (Minulescu, Stupcaru, 1992). Mai mult de atât, în metodologia de elaborare a psihogramei manageriale trebuie să se efectueze și acele corelații necesare între calitățile psihologice generale și capacitatea de

conducere a persoanei, acestea putând fi incluse în profilul psihosocioprofesional al conducătorului unității economice (Tabachiu, 1976).

Pentru armată, specificitatea elaborării monografiei unei arme (Căpâlnău, 1975) constă în informațiile privind obiectul și natura activității, solicitările de natură fizică și fiziologică, solicitările de natură psihică și date privind personalitatea, iar sintetizarea acestora sub forma biopsihoprofesiogramelor presupune luarea în considerare a mai multor niveluri de necesitate (absolut necesar, necesar și de dorit) și niveluri de dezvoltare (superior, normal, inferior).

De-a lungul timpului, nevoia de psihoprofesiograme ale armelor s-a făcut resimțită din ce în ce mai acut, iar specialiștii militari au încercat să reducă, pe măsura posibilităților, această presiune psihoprofesională. În armata română, deși au fost organizate și finalizate o serie de cercetări pentru elaborarea unor profesiiograme, acestea, în mare măsură, au devenit operaționale doar la nivelul bunului simț. În ultima perioadă de timp se constată o revitalizare a activității de elaborare și utilizare a psihoprofesiogramelor, sub presiunea tot mai crescândă a gradului de profesionalizare a armatei și a necesității de interoperabilitate și integrare în structurile militare euroatlantice.

Activitatea de realizare a psihoprofesiogramelor armelor și specialităților militare este foarte laborioasă și presupune un mare volum de muncă, fie și numai sub aspectul culegerii datelor și informațiilor necesare pentru care, în continuare, prezentăm un ghid interesant (Robu, Iorga, Constantin, Ioniță, 2000).

4.2. Ghidul de culegere a datelor pentru realizarea psihoprofesiogramelor – militari în termen

SPECIALITATEA MILITARĂ: Radiolocație

I. CERINȚE PROFESIONALE

(Se completează de către specialiștii în armă și specialiștii din secțiile doctrină și instrucție)

A. Cerințe generale:

1. încadrarea în armă: OPERATORI COMPLEXE DE RADIOLOCAȚIE
2. asemănări cu alte specialități militare:
 - ◆ asemănări foarte mari
 - ◆ asemănări semnificative : a) operatori complexe de dirijare rachete antiaeriene (074)
b) electromecanici (231)
 - ◆ asemănări reduse

3. specialitatea comportă mai multe posturi/locuri de activitate cu solicitări diferite:

a) operator	b) electromecanic
c)	d)

4. caracteristici generale privind desfășurarea activității (și dacă este cazul pe posturi):

4.1. activitatea ☐ este/nu este ☐ pregnant în echipă;

4.2. se desfășoară ☐ sub cerul liber ☐ , ☐ adăpost ☐ , altă variantă ☐ în cabinele complexelor de radiolocație ☐ ;

(se încercuiește sau se consemnează varianta corespunzătoare)

4.3. se desfășoară în spatele frontului ☐ da ☐ , în spatele liniilor inamicului ☐ nu ☐ , pe linia frontului ☐ nu ☐ , alte situații : 10 – 15 Km față de linia de contact

(se bifează sau se consemnează varianta/variantele corespunzătoare)

4.4. presupune manipulare:

- ♦ armă/arme:
- ♦ instalație: de indicare radar, de emisie-recepție radar, de protecție împotriva bruiajului radio radioelectronic, de recunoaștere
- ♦ motor:
- ♦ alte instrumente sau materiale: truse cu scule, instalații de ridicare, aparatură de măsură și control, aparatură de emisie-recepție și indicare, (panouri 4x4m.), cabluri, piese de schimb și accesorii

4.5. presupune cunoștințe /instruire generală sau specială (mecanice = M, tehnice = T, medicale = ME, etc), de nivel minimal sau optimal, detaliat pentru fiecare post (când este cazul); se bifează sau se consemnează situația corespunzătoare în tabelul de mai jos:

Nivel	Cunoștințe generale (nivel de școlarizare)			Cunoștințe speciale (M, T, ME etc.)
	a	b	c	
Minim ("bine")	absolvent liceu	școală profesională electro-mecanică		geografie, matematică, (electrotehnice), utilizare sisteme electronice de calcul (informatică)
Optimal ("f.bine")	absolvent liceu seral	liceu profil electrotehnic		Mecanice, electrotehnice, auto

4.6. alte cerințe

B. Cerințe particulare: ce face concret pe fiecare post (a,b,c,, - doar dacă este cazul), pe sarcini (și operații) consemnate, pe cât posibil, în ordinea importanței lor, cu menționarea frecvenței (p = permanent, f = frecvent, u = uneori) și a restricțiilor (de timp, succesiune etc.)

Postul (a ,b ...)	Sarcini și operații	Observații (indicatori utili pentru măsurarea eficienței/performancei în postul / specialitatea în discuție; se consemnează două valori pentru fiecare reper / indicator: m = nivel minimal / "bine"; o = nivel optimal / "f.bine")
1	2	3
	1. Descoperirea mijloacelor aeriene pe baza imaginii de radiolocație afișată pe ecranul radar (p): 2. Determinarea coordonatelor mijloacelor aeriene (azimut, distanță, înălțime) (p): 3. Transmiterea informațiilor despre situația aeriană (p): 4. Înregistrarea mesajelor despre situația aeriană (p): 5. Strângerea și desfășurarea radarului (u): 6. Lucrări de întreținere tehnică (f):	Punerea în funcțiune: Determinarea coordonatelor: pentru un mijloc aerian: Transmiterea informațiilor: Strângerea și desfășurarea variază în funcție de tipul radarului

II. CERINȚE FIZICO-MEDICALE

(completează medicii militari)

A. cerințe minimale (nivelul minim acceptat pentru specialitatea în discuție)

1. conform baremului în vigoare:

grupul	0	1	2	3	4	(5)	6
grupul	0	1	2	(3)	4	5	6

conform experienței personale:

argumente : necesitatea încadrării ca A.S.M.C.

2. contraindicații fiziologice (“rău de mare”, “rău de înălțime”, rău de mașină” etc.): sensibilitate la zgomote puternice, teama de spații închise, “rău de înălțime”, rău de mașină”
3. consecințe / influențe asupra stării psihosomatice provenite din exercitarea specialității (dacă s-au constatat):.....
4. ierarhizarea tipurilor de solicitare (nervoasă, fizică, senzorială etc.):
senzorială, 2. nervoasă, 3. fizică-motorie,

B. cerințe optimele (antropometrice = 1; acuități senzoriale = 2)

1.

Greutate \ Înălțime	Slab (5 Kg sub nr.de cm. ce depășește 1 m)	Mediu	Gras (5 Kg peste nr.de cm.ce depășește 1 m)
Scund [... - 1,65]	-	-	-
Mediu [1,66–1,79]	-	DA	-
Înalt [1,80 - ...]	-	DA	-

Alte repere antropometrice (referitoare la membre, perimetru toracic etc.)..... acuități (se consemnează parametri fizico-medicali): acuitate vizuală și auditivă normale “fără vicii de refracție”

III. CERINȚE PSIHOLOGICE (completează psihologul)

Cerințe - reper	Conținutul gradului de solicitare* și nivelul** celor mai importante cerințe psihologice *permanent=p; frecvent=f; uneori=u; **nivel mediu=m; nivel semnificativ=s; nivel foarte înalt=d (aptitudine)	<u>Observații:</u> - completări la coloana anterioară - sugestii, propuneri de teste ce pot măsura cerințele psihologice consemnate
1	2	3
A. <u>Predominant senzoriale</u> (senzații, percepții)	I acuitate vizuală foarte bună și rezistență la oboseală vizuală (minim nivel “s”); II percepție vizuală fină a diferențelor dintre formele și mărimile imaginilor văzute pe ecran și cele memorate privind semnificațiile acestora; III acuitate auditivă normală	
B. Predominant motorii 1. abilități secvențiale (membre)* 2. abilități generale* (agilitatea întregului corp) 3. forță fizică-statică* 4. forță fizică-dinamică**	Forță fizică dinamică utilizată mai rar (în funcție de ritmul schimbării poziției unității pe front), dar cu intensitate de nivel “d” (pct.5, pag.3) și cu durată lungă de utilizare (24 – 48 ore în funcție de timpul radarului) - rezistență fizică “d”	* se consemnează în coloana precedentă, când este cazul: “precizie”, “rapiditate”, “finețe” numai dacă cerința este de nivel foarte înalt (“d”) ** se consemnează calitățile: “rezistență” și “forță explozivă”, numai dacă cerința este de nivel foarte înalt (“d”)
C. <u>Predominant senzorio-motorii</u> 1. <u>coordonări</u> dintre două sau mai multe subsisteme/segmente senzoriale și motrice (“ce cu ce”) 2. <u>rapiditate/viteză de reacție</u> (se consemnează “la care” subsistem/segment și “la ce” tip de stimuli)	Viteză de reacție motorie pentru mișcări manuale simple de nivel “s” Pronunțare clară, rapidă, fluentă.	Se va consemna și “echilibrul” (semnalat de analizatorul vestibular) dacă nivelul cerut este cel puțin semnificativ (“s” sau “d”)
D. <u>Prosexice</u>	1 = “d”	! Se consemnează dacă activitate

1. concentrare 2. mobilitate 3. distributivitate	2 = "d" 3 = "d"	prosexică se desfășoară în condiții perturbatoare (zgomot, monotonie)
E. <u>Mnezice</u> 1. memorie verbală/cuvinte disparate 2. memorie imagini 3. mobilitate 4. memorie acțiuni	1 = "s" 2 = "d" 3 = "d" (precizie de lungă durată) 3 = "s" (rapiditate de scurtă durată) 4 = "m"	! Se consemnează "volumul", "rapiditatea de memorare" și "calitatea" numai dacă sunt de nivel "d"
F. <u>Cognitive*</u> 1. <u>capacitate</u> intelectuală generală 2. <u>nivelul</u> /specificul problemei/sarcinii de rezolvat: abstract="a", concret="b"; 3. <u>conținutul</u> : semantic/verbal, figurativ, simbolic, comportamental; 4. utilizează <u>strategii</u> predominant 4.1. algoritmice 4.2. euristice	1 = "s" 2 = abstract 3 = "d" figurativ 3 = "s" semantic 3 = "s" simbolic 4 = algoritmice	!! * Se apreciază <u>fiecare</u> cerință-reper și, dacă este posibil, în ordinea de desfășurare optimă a activității în specialitatea analizată
G. <u>Temperamentale</u> 1. <u>stabilitate/echilibru emoțional</u> ; 2. <u>dinamism</u> /activism; 3. rezistență la stres (se referă la forța S.N.C. – se va specifica conținutul stresului: zgomot, oboseală, monotonie) 4. <u>extravert</u> -ambivert-introvert.	1 = semnificativ 2 = minim "s" 3 = minim "s" 4 = extravert	
H. <u>Caracteriale</u> 1. atitudinile <u>față de sine</u> (modestie, autodisciplină, spirit critic etc.) 2. atitudinile <u>față de alții</u> (spirit de echipă, sinceritate etc.); 3. atitudinile <u>față de activitate</u> (conștiincios, spirit de inițiativă) 4. cerințe <u>volitionale</u> (stăpânirea de sine, acceptarea riscului etc.)	1. Echilibru între încrederea în sine și autoexigență, disciplinat, activ, hotărât, stenic; 2. Responsabilitate, încredere, solidaritate, spirit cooperant, comunicativ; 3. Conștiincios, dorință de performanță; 4. Capacitate de mobilizare promptă și eficientă, atitudine de înfruntare a dificultăților ("naturale" ale sarcinii și datorate bruiajului) și de acceptare a riscului (de iradiere și de bombardare)	
I. <u>Aptitudinale</u> 1. spirit de observație 2. orientare topografică 3. muzicală 4.	- spirit de observație cel puțin "s" - capacitate de reprezentare vizuală a dinamicii mijloacelor aeriene (ansamblului mijloacelor aeriene) pentru intervalele (10'') în care acestea nu sunt afișate pe ecran.	

IV. CERINȚE PSIHOSOCIALE

(se completează de către sociolog, psihosociolog, specialist cu atribuții în investigația psihomorală sau în protecția psihologică)

<u>Cerințe rezultate:</u> (pentru specialitatea/posturile în discuție)	Conținutul și nivelul* cerinței (nivelul mediu = m; nivel semnificativ = s; nivel foarte
---	---

	important = d)
1. <u>din relațiile pe orizontală</u> (disponibilități comunicative, spirit de echipă etc.)	Spirit de echipă, cooperant, comunicativ
2. <u>din relațiile pe verticală</u> (dominare/independență, conformism, comunicare)	Comunicativ, disciplinat, cu încredere în superiori
3. <u>din particularitățile mediului socio-cultural de proveniență</u> care pot afecta dinamica activității sau a relațiilor în specialitatea analizată (atitudini șovine, rasiale, religioase extreme, carențe familiale, educaționale sau afective)	Activitatea și integrarea în colectivitate sunt favorizate de proveniența militarului dintr-o familie organizată, în care au existat relații echilibrate și un suport material satisfăcător, în care i-au fost acordate încredere, afecțiune și responsabilitate și în care atitudinile față de ansamblul societății și față de instituția militară au fost echilibrate, obiective.
4. <u>din particularitățile socio-culturale ale mediului militar</u> favorizate de specialitatea în discuție	Dezvoltarea încrederii în sine, a responsabilității față de o sarcină și față de semeni, a spiritului altruist, cooperant, a evaluării și a nivelului de acceptare a riscului, a nivelului de mobilizare energetică și intelectuală în îndeplinirea unei sarcini, a capacității de autoorganizare și de stabilirea unor algoritmi în îndeplinirea unei activități ulterioare.
5. din analiza <u>evenimentelor</u> și <u>accidentelor</u> , a stărilor conflictuale, a abaterilor disciplinare (se consemnează în ordinea frecvenței lor)	

TEMA 5

STUDIUL PSIHOPROFESIOGRAMEI OFIȚERULUI.

5.1. UN POSIBIL MODEL AL PSIHOPROFESIOGRAMEI OFIȚERULUI

5.2. STUDIUL FACTORILOR PSIHOLOGICI AI PSIHOPROFESIOGRAMEI OFIȚERULUI

5.1. UN POSIBIL MODEL AL PSIHOPROFESIOGRAMEI OFIȚERULUI

Prelucrarea statistică și inferențele psihosociologice ale unor astfel de date și informații pot fi sintetizate în ceea ce, în final, se dorește a fi psihograma armei, specialității sau funcției militare (Cracsner, Roșu, 1998).

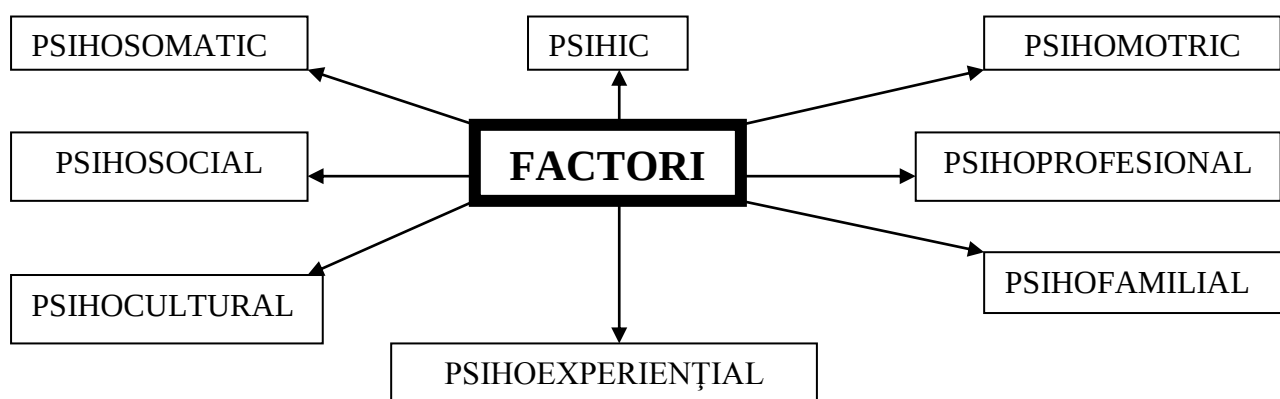

Figura nr. 5.1
Structura psihogramei ofițerului

Spre exemplu, prezentăm în continuare structura psihogramei ofițerului (figura nr. 5.1.). Modelul este o perspectivă teoretică obținută prin metoda experților.

Modul de proiectare va fi prezentat într-un capitol separat și va permite o mai bună înțelegere a principiilor, criteriilor și metodelor de realizare și utilizare practic-aplicativă a psihoprofesiogramei generale a ofițerului. Tabelul nr. 5.1 prezintă detaliat, integral factorii (dimensiunile) și indicatorii (variabilele) psihoprofesiogramei ofițerului.

Nr. crt.	FACTORUL Psihosomatic, psihomotric, psihic, psihosocial, psihoprofesional, psihocultural, psihoexperiențial, psihofamilial	GRADE DE NECESITATE		PROBE PSIHOLOGICE -exemple-
		De dorit	Absolut Necesitar	
0	1	2		3
	PSIHOSOMATIC 1. Sănătate somatică 2. Sănătate mentală : - stabilitate emoțională - echilibru emoțional - fără tulburări psihice 3. Energie-activism 4. Tonus dispozițional 5. Rezistență la effort fizic 6. Integritatea analizatorilor 7. Conformație echilibrată PSIHOMOTRIC 8. Coordonare vizuală 9. Organizarea mișcărilor 10. Promptitudinea mișcărilor	* * * * * *	* * * *	Fișa medicală Biotipul Interviu Anamneza Aparate și instrumente psihotehnice

11. Reacțiometrie complexă PSIHIC	*			
12. Inteligență generală	*			
13. Inteligență specială (tehnică)		*		
14. Intuiție tehnică	*			
15. Comprehensiune tehnică	*			
16. Flexibilitatea gândirii		*		
17. Fluiditatea gândirii		*		
18. Structuri operaționale algoritmice	*			
19. Structuri operaționale euristice		*		
20. Capacitate rezolutivă		*		
21. Combinatorică imaginativă		*		
22. Memoria :				
- voluntară (auditivă, vizuală)	*			
- de lucru (de scurtă durată)	*			
- de lungă durată	*			
23. Reprezentarea spațială		*		
24. Spirit de observație	*			
25. Distribuția și comutarea atenției	*			
26. Persistența și concentrarea atenției	*			
27. Motivația intrinsecă pentru activitatea de comandă		*		
28. Comprehensiunea verbală	*			
29. Expresivitatea limbajului	*			
30. Temperament :				
- sangvinic-coleric	*			
- sangvinic-flegmatic	*			
PSIHOSOCIAL		*		
31. Capacitate empatică și diplomație	*			
32. Sociabilitate		*		
33. Spirit de echipă		*		
34. Comportament adecvat (limbaj, capacitate de comunicare, vestimentație, reguli de conduită)				
35. Aptitudini de conducere (previzionale, decizionale, organizatorice, coordonare și control)		*		
36. Trăsături pozitive de caracter (conștiinciozitate, responsabilitate, fermitate, toleranță, obiectivitate, spirit critic etc.)		*		
37. Prestigiu și popularitate		*		
PSIHOPROFESIONAL	*			
38. Studii militare superioare		*		
39. Curs de perfecționare în management		*		
40. Curs postuniversitar militar	*			
41. Cunoștințe în domeniile :		*		
- informatică		*		
- juridic	*			
- administrație	*			
- psihologie și sociologie	*			
- limbi străine	*			
- protocol	*			
PSIHOCULTURAL	*			
42. Cultură generală		*		
43. Cultură militară	*			
44. Cultură specifică armeei (specialității)		*		
45. Cultură politică		*		
PSIHOEXPERIENȚIAL	*			
46. În conducerea plutonului		*		
47. În conducerea companiei		*		
48. În conducerea batalionului		*		
49. În conducerea brigăzii (stagiul de probă)		*		
PSIHOFAMILIAL	*			
50. Lipsa unor probleme grave, majore, care să domine câmpul conștiinței în timpul serviciului	*			
				Teste de : - inteligență - aptitudini tehnice - memorie - atenție - motivaționale - temperamentale
				Teste de : - inteligență socială - personalitate - sociometrice
				Acte de studii Teste situaționale Concurs profesional Analiza produselor activității
				Interviu Teste de cunoștințe
				Evaluări de serviciu Cursuri de perfecționare Interviu Memorii personal

Tabelul nr. 5.1
Psihograma ofițerului

Ca o concluzie, pentru armată, realizarea psihoprofesiogramelor constituie o necesitate de extremă urgență care poate duce la maximizarea eficacității activității de selecție și repartitie a personalului pe diferite arme, specialități și funcții printr-o compatibilitate deplină între cerințele posturilor de luptă și capacitățile bio-psiho-socio-culturale proprii fiecărui subiect uman.

5.2. STUDIUL FACTORILOR PSIHologici AI PSIHOPROFESIOGRAMEI OFIȚERULUI

5.2.1. GENERALITĂȚI

Cercetarea științifică asupra oricărui conținut de natură psihologică, implicit și asupra psihoprofesiogramei, presupune o procesualitate extrem de laborioasă (Zlate, 2000, pp. 380-411). Studiul psihoprofesiogramei conduce inevitabil la cunoașterea psihologică a persoanei care, în condițiile utilizării calculatorului, devine din ce în ce mai mult o necesitate stringentă, dar și o metodă eficientă pentru argumentarea devenirii personalității umane pe bază unui solid suport statistico-matematic (Havârneanu, 2000).

Obiectivul cercetării îl constituie studiul factorilor psihologici ai psihoprofesiogramei generale a ofițerului, în vederea implementării acesteia ca un instrument psihologic cu rol predictiv în activitatea de selecție și orientare profesională militară.

Ipotezele de lucru ale cercetării sunt:

1. Profilul de personalitate al ofițerului (modelul ofițerului) poate fi anticipat și proiectat prin realizarea unei psihoprofesiograme (modale).
2. Analiza statistică a datelor experimentale, extrase prin operaționalizarea factorilor (dimensiunilor) și indicatorilor (variabilelor) de natură bio-psiho-socio-culturală din structura psihoprofesiogramei, poate susține, cu argumente științifice, construcția teoretică obținută prin metoda experților.
3. Psihoprofesiograma ofițerului poate fi un instrument psihologic cu mare putere de predicție asupra potențialului uman selecționat pentru cariera militară.

Subiectul (lotul) experimentului este format din 154 de ofițeri, bărbați, cu vârste cuprinse între 24-50 de ani, cu vârstă medie de 31,5 ani, având specialități militare diverse, grade militare de la locotenent la colonel, funcții de la comandant de pluton până la comandant de mare unitate, precum și de la șef de compartiment de unitate până la șef de secție în structurile centrale ale armatei.

Metodele și tehnicile de cercetare. Modelul psihoprofesiogramei ofițerului, sub aspectul dimensiunilor și indicatorilor psihici, este un rezultat obținut prin metoda experților. Construită formal ca un chestionar, psihoprofesiograma a fost administrată lotului de ofițeri prezentat anterior.

Factorii (dimensiunile) și indicatorii (variabilele) de natură psihologică din structura psihoprofesiogramei sunt, în esență, următorii:

- Factorul psihosomatic (sănătatea somatică, sănătatea psihică, rezistență fizică etc.);
- Factorul psihomotric (organizarea și promptitudinea mișcărilor, reacțiometrie complexă etc.);
- Factorul psihic (inteligență generală și specială, flexibilitatea și fluiditatea gândirii, structuri operaționale algoritmice și euristice, memoria de lungă și scurtă durată, motivația, combinatorica imaginativă etc.);
- Factorul psihosocial (capacitatea empatică, sociabilitate, aptitudini de lider, trăsături pozitive de caracter etc.);
- Factorul psihoprofesional (studii militare superioare, cursuri postuniversitare, cunoștințe de psihologie, sociologie, juridice etc.);
- Factorul psihocultural (cultura generală și militară, cultura armeei, cultura politică);

- Factorul psihoexperiențial (stagii de conducere la nivelul diferitelor subunități și/sau unități);
- Factorul psihofamilial (arhetipal și dobândit).

La baza proiectării, analizei statistice și interpretării psihologice specifice psihoprofesiogramei ofițerului stau următoarele principii:

❖ **Principiul complementarității modelelor de abordare a personalității umane** care, fără a avea pretenția de a fi hermeneutic, holist și exhaustiv, asigură o perspectivă multiunghiulară activității de selecție și orientare în carieră pentru personalul militar. Acest principiu permite o evaluare complexă a personalității, în baza unor criterii diferențiatore cum sunt verificabilitatea, valoarea euristică, consistența internă, înțelegerea comportamentului și semnificația sa funcțională (Hjelle, Zigler, 1981). Într-o prezentare succintă, prin depășirea unor limite, se remarcă faptul că:

- Modelul tipologic accentuează latura explicativ-constituțională a personalității;
- Modelul trăsăturilor (T) direcționează cunoașterea personalității (P) către descriere, experiment și calcul statistic, iar ecuația de bază se exprimă prin $P = f(T)$;
- Modelul comportamentului (C) promovează determinismul situațional (S) ca element formator al personalității, exprimat de ecuația $C = f(S)$;
- Modelul psihodinamic este preocupat de aspectul motivațional și reactiv-defensiv al personalității umane;

Modelul structural-sistemic realizează depășirea conceptului de personalitate ca o simplă sumă de trăsături prin evidențierea raporturilor interdependente, atât de natură internă, cât și externă (Golu, 1993, Zlate, 1994, Crețu, 2000).

❖ **Principiul echilibrului dinamic dintre nomotetic și idiografic sau, altfel spus, dintre normă (lege) și idee (specificitate)** conform căruia, personalitatea trebuie studiată, atât sub aspectul general, cât și cel particular, individual (Allport, 1981, Silva, 1993, Albu, 1998, Zlate, 2000, Havârneanu, 2000, Golu, 2000).

❖ **Principiul stărilor și trăsăturilor latente** care asigură posibilități multiple pentru descrierea și explicarea stabilității și schimbării comportamentului pe baza diferențelor interindividuale și diferențelor intraindividuale

Criteriile care stau la baza construirii psihoprofesiogramei ofițerului pot fi sintetizate în modul următor (Legendre, 1993, Albu, 1998, Mitrofan, N, 2000):

- ✓ **Criteriul fidelității** se referă la precizia măsurării și, implicit, sursele și mărimile erorilor posibile;
- ✓ **Criteriul validității** vizează calitatea măsurării și oferă informații cuprinzătoare cu privire la capacitatea instrumentului psihologic de a măsura în mod real ceea ce și-a propus să măsoare; sunt importante de analizat tipurile de validitate teoretică, predictivă și de conținut;
- ✓ **Criteriul sensibilității** reprezintă puterea de discriminare și evidențiază capacitatea acestuia de a diferenția indivizii pe baza mărimilor caracteristicilor măsurate.

Datele și informațiile rezultate în urma administrării psihoprofesiogramei au fost supuse prelucrărilor și inferențelor statistice cu ajutorul calculatorului. Pe baza programului de analiză statistică tip SPSS / Windows au fost realizate studii privind repartițiile de frecvențe, distribuția valorilor centrale, testele de semnificație, analiza de varianță, clasificarea datelor, analiza factorială etc..

5.2.2. STUDIUL CARACTERISTICILOR CANTITATIVE

Principalele date statistice ale valorilor centrale: media, mediana, modul, dispersia (varianța), abaterea standard, coeficientul de asimetrie (skewness), coeficientul de boltire sau aplatizare (kurtosis), rangul sau amplitudine.

5.2.2.1. Studiul indicatorilor de poziție (media, mediana, modul)

Rolul indicatorilor de poziție este acela de a reda printr-o singură valoare numerică nivelul general al valorilor fiecărui factor psihologic sau ordinul de mărime al acestor valori. Indicatorii de poziție reprezintă, în esență, valorile tipice ale variabilelor aleatorii care, în cazul nostru, sunt factorii psihologici ai psihoprofesiogramei ofițerului.

Valoarea medie, mediana și modul sunt utilizate pentru a analiza tendința centrală de grupare a valorilor variabilelor aleatorii. Se consideră că valorile se acumulează acolo unde probabilitatea este mai mare sau se interpretează că valorile care corespund unor probabilități mai mari sunt luate mai des de către variabilele aleatorii și, în consecință, are loc o acumulare a valorilor mai probabile.

Semnificația statistică a mediei “ $\bar{x}$ ” este aceea că ea reprezintă valoarea comună pe care ar trebui să o ia fiecare individ din populația investigată astfel încât să se păstreze neschimbată suma valorilor.

Mediana “ Me ” reprezintă acea valoare care se situează la mijlocul unui șir de valori, adică are în stânga și în dreapta sa un număr egal de unități statistice.

Modul sau valoarea modală “ Mo ” reprezintă valoarea cu cea mai mare frecvență și caracterizează individul tipic al populației investigate.

Compararea datelor indicatorilor de poziție din tabelul nr. 2 ne arată existența unor valori apropiate ale mediei, medianei și modului pentru factorii psihologici investigați (ex. factorii psihosomatic, psihomotric, psihic, psihosocial, psihoprofesional, psihocultural, psihoexperiențial și de personalitate) care se interpretează ca fiind expresiile cantitative ale unor distribuții relativ normale, simetrice. Pentru factorul psihofamilial se observă că există diferențe mici între medie și mediană, dar diferențele sunt mari între acestea și mod. Interpretarea psihologică a acestei situații statistice poate fi înțeleasă în sensul că valoarea tipică se concentrează pe valoarea maximă.

5.2.2.2. Studiul indicatorilor de dispersie

Indicatorii de dispersie se prezintă ca unii ce trebuie atașați celor de poziție, pentru a îmbogăți informațiile asupra caracteristicilor studiate. În esență, măsoară gradul de împrăștiere a indivizilor în cadrul seriei de valori pe care aceștia le iau sau, altfel spus, indicatorii de dispersie caracterizează o populație statistică din punctul de vedere al omogenității/eterogenității, în raport cu o variabilă dată. În funcție de modelul explicativ, indicatorii de dispersie mai pot fi interpretați ca modalitate de reflectare a gradului de inegalitate dintre indivizi sau a gradului de nedeterminare.

Amplitudinea (rangul) “ A ” reprezintă diferența dintre valorile extreme ale variabilelor aleatorii și se interpretează ca fiind limitele între care variabilele pot lua diferite valori sau ca fiind valorile aberante, atipice, rare și care nu caracterizează populația investigată.

Abaterea intercuartilă “ Q ” reprezintă modalitatea prin care populația investigată este împărțită în subgrupe de efective egale.

Abaterea standard (deviația standard) “ σ ” reprezintă o măsură a gradului de eterogenitate, diversitate sau chiar inegalitate dintre indivizii unei populații statistice și se exprimă ca fiind cea mai mică abatere medie pătratică în raport cu media.

Varianța (dispersia) “ σ^2 ” este pătratul indicatorului abatere standard și permite înțelegerea gradului de nedeterminare a unor variabile prin detașarea în spațiul de variabilitate a “părții explicate” de “partea rămasă neexplicată”. Varianța se poate descompune în varianța intergrupală și în varianța intragrupală.

Coeficientul de variație (omogenitate sau eterogenitate) “ v ” arată ce fracțiune din medie corespunde unei abateri standard.

Dintre indicatorii de dispersie cu semnificație statistică interpretativ-explicativă am analizat amplitudinea (rangul), abaterea intercuartilă, abaterea standard (deviația standard), varianța și coeficientul de variație.

Analiza mediilor pentru factorii psihosomatic, psihomotric, psihic, psihosocial, psihocultural, psihofamilial și de personalitate evidențiază valori ridicate în comparație cu valorile mediilor pentru factorii psihoprofesional și psihoexperiențial. Valorile medii ridicate ale factorilor din primul grupaj arată că subiecții, în general, consideră mai mult decât necesară prezența acestora în profilul de personalitate al ofițerului. Influența acestor factori capătă o importanță mai mare în ansamblul trăsăturilor de personalitate specifice cadrelor militare cu studii superioare.

Valorile mediane și cele modale mai mari ale factorilor psihosomatic, psihic și psihosocial explică, de asemenea, prioritatea acordată acestora de către personalul militar în cadrul constelației factoriale specifice psihoprofesiogramei.

Abaterile standard cu valori mai mici ale factorilor psihosomatic, psihic, psihosocial, psihocultural și de personalitate evidențiază o mai bună grupare a valorilor centrale și, implicit, o exigență sporită acordată din perspectiva criteriilor de selecție.

Valorile mici ale variațiilor (dispersiilor) factorilor psihosomatic, psihic și de personalitate descriu împrăștierea mai mici (mai puține valori, dar cu frecvențe relativ mari), pe când valorile mari ale variațiilor (dispersiilor) factorilor psihoexperiențial și psihofamilial reflectă împrăștierea mai mari (valori mai multe, dar cu frecvențe mai mici).

5.2.2.3. Studiul indicatorilor formei de distribuție

Acești indicatori surprind cel puțin două probleme referitoare la modul de aranjare a distribuției de frecvențe, astfel : indicatorii oblicității (skewness) și indicatorii boltirii (kurtosis-cocoasă).

Indicatorii de oblicitate (skewness) au valori negative pentru factorii psihosomatic, psihomotric, psihosocial, psihocultural, psihoexperiențial și psihofamilial, iar pentru factorii psihici, psihoprofesional și de personalitate au valori pozitive.

Indicatorii oblicității „ μ ” arată în ce măsură distribuția realizată se abate de la simetria distribuției normale. Valoarea este zero pentru distribuții simetrice, pozitivă pentru curbele alungite spre dreapta și negativă pentru cele alungite spre stânga.

Indicatorii boltirii, de exces „ β ” exprimă înălțimea „cocoasei”, curbei în raport cu cea „normală”. Se pot întâlni curbe leptocurtice (înalte, cu valori pozitive), curbe platicurtice (joase, aplatizate, cu valori negative).

Indicatorii (coeficienții) de asimetrie și de boltire sunt utilizați pentru aprecierea formei unei repartiții și, prin extindere, asupra formei graficului de probabilitate.

Primul grupaj de factori evidențiază că aceștia au o distribuție a frecvenței valorilor ușor deplasată spre stânga. Cel de-al doilea grupaj de factori prezintă o distribuție a frecvenței valorilor deplasată ușor spre dreapta. Având în vedere valorile relativ mici și apropiate de zero ale indicatorilor de oblicitate, indiferent de asimetria constatată, se poate aprecia că repartițiile de frecvențe se apropie de distribuția normală, deci există o probabilitate mare ca factorii psihologici din structura psihoprofesiogramei să fie semnificativi sub aspectul unei bune predicții în selecția personalului cu studii superioare.

Indicatorii de boltire reprezintă, alături de indicatorii de asimetrie, un al doilea atribut important în aprecierea formei repartiției unimodale, deci permit aprecieri asupra grupării valorilor cu probabilități mai mari de realizare. Factorii psihosomatic, psihomotric, psihic, psihosocial, psihoprofesional, psihoexperiențial, psihofamilial și de personalitate au valori negative și descriu curbe de tip ușor platicurtic, iar factorul psihocultural are valoare pozitivă și, în

consecință, descrie o curbă de tip ușor leptocurtic. Valorile mai mari ale factorilor psihosomatic, psihomotric, psihic, psihosocial, psihocultural și de personalitate reflectă faptul că acestea au probabilități mai mari de realizare decât valorile mai depărtate ale factorilor psihoprofesional, psihoexperiențial și psihofamilial.

5.2.3. STUDIUL ASOCIERII DATELOR

Problema principală care se pune în studiul de asociere a datelor este aceea de a vedea în ce măsură două seturi de valori sunt sau nu concordante sau, altfel spus, în ce măsură valorile variabilei dependente corelează cu valorile variabilei independente.

Asocierea poate fi realizată pentru date continue (de interval) sau pentru date ordinale. Corelația dintre două variabile sau covarianța acestora reprezintă o problemă de maximă importanță în psihologie.

5.2.3.1. Studiul asocierii datelor continue (cantitative, de interval)

În studiul asocierii datelor de interval se detașează ca problematică analiza corelației și a măsurii acesteia (coeficientul de corelație), precum și analiza regresiei liniare (dreapta de regresie), cele două aspecte fiind în strânsă conexiune (Clocotici, Stan, 2000, p. 253).

Coeficientul de corelație „r” (coeficientul de corelație liniară, coeficientul de corelație simplă, coeficientul de corelație Bravais-Pearson) reprezintă metoda prin care sunt permise predicții sau, altfel spus, cum se poate estima o valoare a unei variabile Y atunci când se dispune de o valoare a variabilei asociate X. De cele mai multe ori, există interesul de a se cunoaște dacă două variabile sunt asociate și care este gradul de asociere, fără să se pună accent pe faptul de a ști care dintre ele este variabila independentă și care dependentă.

Coeficientul de corelație „r” are valori de la -1 la +1: o valoare nulă indică lipsa asocierii, +1 arată o asociere (corelație) pozitivă perfectă, iar o valoare de -1 arată o asociere negativă perfectă.

Regresia liniară (dreapta de regresie), strâns legată de coeficientul de corelație, are ca specificitate faptul că relația dintre două variabile constă tocmai în caracterul simetric al acesteia. Mai mult de atât, regresia liniară evidențiază în ce măsură variabila dependentă poate fi prezisă de cunoașterea valorii variabilei independente, indiferent de ce raport causal există între acestea.

Regresia multiliniară reprezintă o extensie a analizei de regresie de la două la mai multe variabile. Problema aceasta se rezolvă prin modelarea statistică a situației în care un fenomen psihologic trebuie explicat printr-o serie de factori explicativi potențiali. Este necesar să se cunoască efectul independent al fiecărui factor explicativ asupra variabilei dependente și, implicit, care este ierarhia importanței fiecărui factor în explicarea fenomenului psihologic studiat.

În analiza statistică sunt semnificativi următorii coeficienți:

Coeficientul de corelație „r” ne arată cu câte abateri standard, proprii, variază, în medie, o variabilă dependentă Y, atunci când variabila independentă variază cu o abatere standard proprie, considerând că între cele două variabile există o relație de dependență liniară dată de dreapta de regresie.

Coeficientul de determinație liniară simplă „r²” reprezintă fracțiunea din variația variabilei independente explicată de variația variabilei dependente.

Coeficientul de determinație multiplă „R²” indică proporția din variația variabilei dependente care este explicată de toate variațiile variabilelor independente. Coeficientul de determinație multiplă poate lua valori de la 0 la 1. Semnificația valorilor extreme ale coeficientului de determinație multiplă este următoarea:

Dacă $R^2 = 1$, atunci valorile variabilei dependente sunt în totalitate determinate de combinațiile liniare ale valorilor variabilelor independente. În cazul bivariat, distribuția se face după o dreaptă, iar atunci când sunt două variabile independente, se face după un plan.

Dacă $R^2 = 0$, atunci nu înseamnă, în mod necesar, absența relațiilor între variabila dependentă și variabilele independente ci, dimpotrivă:

Relațiile de determinare pot fi neliniare;

Relațiile pot fi liniare, dar formele lor nu sunt constante.

Tabelul nr. 5.2
Coeficienții de corelație liniară (Bravais-Pearson)

Din analiza coeficienților de corelație putem constata că, între aproape toate variabile statistice, există corelații semnificative la pragul de $p=0,01$ și $p=0,05$, generate de diferențele mici între rangurile indivizilor pentru factorii psihologici implicați.

Lipsa unor corelații statistice liniare semnificative se evidențiază între factorul psihofamilial și factorii psihoprofesional, psihocultural și psihoexperiențial, care se datorează diferențelor mari existente între rangurile indivizilor, pentru factorii psihologici respectivi.

Din punct de vedere al interpretării psihologice, apreciem că acțiunea factorului familial asupra factorilor de natură profesională, culturală și experiențială (de comandă militară) nu se manifestă direct și determinist ci, dimpotrivă, într-o modalitate indirectă și probabilistă.

Rezultatele obținute de personalul militar în planul exercitării profesiei, în însușirea culturii specifice și în câștigarea experienței de comandă nu sunt influențate semnificativ de problemele de natură familială.

Din studiul dreptelor de regresie între personalitate și factorii psihologici din psihoprofesiograma ofițerului există o relație liniară directă și pozitivă, ceea ce înseamnă că o variație (creștere) calitativă a oricărei variabile independente determină o variație (creștere) calitativă în structura de personalitate a individului.

5.2.4. STUDIUL COEFICIENTULUI DE DETERMINAȚIE SIMPLĂ ȘI MULTIPLĂ

5.2.4.1. Studiul coeficientului de determinație simplă „ r^2 ”

Studiul coeficientului de determinație simplă „ r^2 ”, în contextul modelului bivariat de regresie liniară pentru variabila dependentă „personalitate”, ne oferă informații complementare asupra calității estimării valorilor acestuia în raport cu variațiile variabilelor independente reprezentate de factorii psihosomatic, psihomotric, psihic, psihosocial, psihocultural, psihoprofesional, psihoexperiențial și psihofamilial.

Prin studiu, factorul psihosomatic explică 38,0 % din varianța personalității, factorul psihometric 38,3%, factorul psihic 49,9%, factorul psihosocial 40,2%, factorul psihoprofesional 29,3%, factorul psihocultural 26,1%, factorul psihoexperiențial 25,5%, factorul psihofamilial 32,4%. Procentele rămase sunt explicate de alți factori care intervin în relațiile bivariate ale factorilor.

5.2.4.2. Studiul coeficientului de corelație multiplă „ R^2 ”

Studiul coeficientului de determinație multiplă „ R^2 ” presupune elaborarea unui model de regresie multiliniară.

Acest coeficient de determinație multiplă demonstrează că 93,3% din varianța factorului personalitate se explică prin relațiile multiple ale acestuia cu factorii psihosomatic, psihomotric, psihic, psihoprofesional, psihocultural, psihoexperiențial și psihofamilial.

Analiza coeficienților de determinație standardizați ne oferă informații suplimentare cu privire la relația de interdependență dintre personalitate și factorii considerați predictori. Se desprind următoarele concluzii:

- ✓ toți factorii sunt pozitivi și, în consecință, influența acestora asupra variabilei dependente este directă, în sensul că orice modificare a variabilelor independente va determina schimbări de același semn în variabila dependentă;
- ✓ părțile explicate de variabilele independente sunt sensibil egale și variază între limita minimă de 10,9% a factorului psihoprofesional și limita maximă de 14,0% a factorului psihosomatic;
- ✓ pentru toți factorii psihoprofesiogramei valorile explicative sunt semnificative la un prag de $p = 0,05$;
- ✓ analiza de varianță arată că dispersia datelor în jurul valorii medii este semnificativă pentru o distribuție normală cu variație omogenă a valorilor.

5.2.5. TESTAREA SEMNIFICAȚIEI FACTORILOR PREDICTORI AI PSIHOPROFESIOGRAMEI

Problema semnificației unei mărimi se realizează, de regulă, în comparație cu o altă mărime, ca diferență a valorilor celor două mărimi. Diferența este semnificativă dacă depășește eroarea maximă admisă, adică ea nu poate fi pusă pe seama fluctuațiilor firești dintre valorile celor două variabile, iar, în caz contrar, înseamnă că diferența nu este semnificativă.

5.2.5.1. Testul de semnificație Z (T) pentru eșantioane mari

Utilizăm testul Z (sau testul T) pentru a cerceta dacă există diferențe semnificative între factorii psihoprofesiogramei ofițerului. Pentru aceasta studiem semnificația mărimilor variabilelor factorilor psihoprofesiogramei pentru două situații:

- testarea semnificației mărimilor factorilor pentru a vedea dacă aceștia diferă sau nu semnificativ față de zero;
- testarea semnificației tuturor factorilor în raport cu factorul personalitate.

Aplicarea testului de semnificație, pentru prima situație, verifică evidența conform căreia factorii specifici psihoprofesiogramei diferă semnificativ de zero, adică probabilitatea lor de realizare este maximă. De asemenea, din observarea intervalului de încredere rezultă foarte clar că semnul limitelor este pozitiv, deci este imposibil ca cele două valori să fie egale.

Aplicarea testului de semnificație, pentru al doilea caz, descrie o situație de o cu totul altă factură. De această dată a fost verificată semnificația diferenței dintre media factorului personalitate și mediile factorilor psihoprofesiogramei. Interpretarea psihologică a valorilor obținute evidențiază următoarele aspecte esențiale:

- ❖ sunt prezentate valorile lui Z (T);
- ❖ pentru factorii psihomotric, psihic, psihocultural, psihofamilial și de personalitate se constată șanse semnificative de 48,3%, 32,3%, 34,1%, 33,9% și respectiv 99,9% pentru a se realiza valorile lui Z (T); pentru ipoteza că valorile factorilor pot fi egale nu se poate respinge ipoteza nulă, ceea ce înseamnă că valorile acestora în raport cu valorile factorului personalitate nu diferă semnificativ; situația este confirmată și de analiza limitelor intervalului de încredere care, pentru factorii enumerați anterior, prezintă variații de semn ceea ce se traduce prin faptul că diferența valorilor poate fi zero, deci valorile pot fi egale;
- ❖ pentru factorii psihosomatic, psihosocial, psihoprofesional și psihoexperiențial procentajul de realizare a valorilor Z (T) este zero, limitele intervalelor de încredere au aceleași semne și, în consecință, nu se verifică ipoteza nulă, deci valorile variabilelor nu pot fi egale și diferă semnificativ față de valorile factorului personalitate;
- ❖ dacă pentru compararea factorului de personalitate cu el însuși rezultatul era de așteptat, pentru ceilalți factori se impune o interpretare de ordin psihologic:
 - factorul psihosomatic diferă semnificativ și este perceput ca fiind extrem de important; sub aspectul său psihogenetic acest factor reprezintă structura bazală a personalității, este constitutiv acesteia ca Eu fizico-corporal, dar și dinamico-energetic; acest factor influențează hotărâtor psihoprofesiograma generală a ofițerului din perspectiva stabilității sale psihoafective;
 - factorii psihosocial, psihoprofesional și psihoexperiențial, de asemenea, diferă semnificativ, fiind interpretați ca suprastructură a personalității ofițerului, care se formează și se dezvoltă permanent de-a lungul carierei militare, fiind extrem de dinamici în modelul complex al personalității;

- factorii psihomotric și psihic nu diferă semnificativ de factorul personalitate; se consideră că aceștia sunt constitutivi personalității ofițerului, dar fundamentul lor psihogenetic poate fi modelat de-a lungul evoluției în cariera militară;
- factorul psihocultural nu diferă semnificativ de factorul personalitate; cei doi factori sunt similari sub aspectul simbiozei formativ-educative;
- factorul psihofamilial - atât ca moștenire arhetipală, dar și în calitate de construcție dobândită - nu diferă semnificativ de factorul general de personalitate; cei doi factori se suprapun în mare măsură și se influențează reciproc.

5.2.5.2. Testul de comparare χ^2

Deși poate fi folosit ca test de concordanță, similar testului de semnificație Z (T), testul χ^2 se aplică datelor, mai ales, ca test de comparare (asociere) pentru demonstrarea ipotezelor statistice.

Testul χ^2 are rolul de a explica dacă structura eșantionului (lotului), în raport cu o caracteristică, se abate semnificativ de la o structură standard cu care o comparăm.

În cazul în care valoarea lui χ^2 calculată este mai mare decât cea standard, atunci se consideră că diferența dintre structuri este semnificativă la nivelul de probabilitate stabilit.

Analiza și interpretarea lor din punct de vedere psihologic evidențiază și de această dată faptul că valorile luate de factorii psihoprofesiogramei descriu o distribuție normală.

Valorile calculate ale lui χ^2 sunt mai mari decât valorile critice pentru pragul de probabilitate $p = 0,01$ și, în consecință, diferența este semnificativă, iar probabilele abateri de la distribuția uniformă reflectă particularități singulare ale factorilor specifici psihoprofesiogramei ofițerului.

5.2.6. ANALIZA DISPERSIONALĂ A FACTORILOR PSIHOPROFESIOGRAMEI (ANOVA)

Prelucrările statistice ale analizei de varianță (ANOVA) pe o singură cale a fost efectuată astfel :

- în primul rând, factorul personalitate a fost considerat variabila dependentă și a fost analizat în raport cu toții factorii psihoprofesiogramei ofițerului, considerați variabile independente ;
- în al doilea rând, factorii psihoprofesiogramei ofițerului au fost considerați variabile dependente și au fost analizați în raport cu factorul personalitate considerat variabila independentă.

Rezultatele statistice au următoarele semnificații psihologice:

- ✓ pentru primul caz, raporturile Fisher-Snedecor evidențiază că diferențele dintre mediile grupurilor sunt neomogene; rezultă că variabila independentă (fiecare factor al psihoprofesiogramei) justifică o parte semnificativă a variației variabilei independente (personalitatea) ;
- ✓ pentru al doilea caz, raporturile Fisher-Snedecor evidențiază, de asemenea, că diferențele dintre mediile grupurilor sunt neomogene, cu un grad mai mare sau mai mic de semnificație; rezultă că variabila independentă (personalitatea) justifică o parte semnificativă a variației fiecărei variabile dependente (factorii psihoprofesiogramei ofițerului).

Analiza dispersională numită și analiza de varianță (ANOVA – ANalysis Of VAriance) implică multiple aspecte ale fenomenului studiat. Prin metoda analizei de varianță se evidențiază faptul că, variația variabilei dependente, în raport cu variabilele independente, se obține prin cumularea a două efecte, dintre care, unul sistematic și unul întâmplător. Altfel spus, variația variabilei dependente este formată dintr-o “variație explicată” prin acțiunea variabilelor independente și dintr-o “variație reziduală sau neexplicată” care se datorează unor surse întâmplătoare de variație. Variația explicată se mai numește și variație între grupuri (variație intergrupuri sau exterioară), iar variația reziduală se mai numește și variație în grupuri (variație intragrupuri sau internă). Compararea diferențelor dintre expresiile cantitative ale celor două tipuri de variație se realizează pe baza testului F (Fisher-Snedecor) prezentat, de regulă, ca un tabel ANOVA.

Dacă, pentru un prag de semnificație fixat, valoarea F calculată este:

- 1. Mai mare sau egală cu quantila corespunzătoare a repartiției F, atunci se respinge ipoteza nulă, deci mediile grupurilor nu sunt omogene și există cel puțin două medii diferite între ele; diferențele dintre grupuri justifică o parte semnificativă a variației variabilei dependente;*
- 2. Mai mică decât quantila corespunzătoare a repartiției F, atunci nu se respinge ipoteza nulă a omogenității grupurilor, grupurile sunt similare în privința variabilei dependente, deci diferența nu este semnificativă.*

5.2.7. ANALIZA FIDELITĂȚII PSIHOPROFESIOGRAMEI OFİTERULUI

Problema fidelității, în teoria testelor, cunoaște diferite accepțiuni. Prin fidelitate se înțelege, de regulă, precizia și stabilitatea măsurării realizate de către un test sau, altfel spus, proprietatea unui test de a indica aceeași valoare atunci când se repetă măsurătoarea.

Analiza fidelității testelor, din punct de vedere matematic, se concretizează în determinarea coeficientului de fidelitate, definit ca pătratul coeficientului de corelație liniară între scorurile reale și scorurile observate.

Coeficientul de corelație are întotdeauna valori cuprinse între 0 și 1. Valoarea unu se obține numai dacă scorurile observate coincid cu scorurile reale, adică dacă testul este o măsură foarte precisă; coeficientul de fidelitate este zero dacă toate scorurile reale coincid.

Cei mai importanți coeficienți de fidelitate sunt: coeficientul α al lui Cronbach, coeficientul λ_3 al lui Guttman și coeficientul ρ_{20} sau ρ_{21} al lui Kuder-Richardson.

În practica obișnuită nivelul minim impus coeficienților de fidelitate este de cel puțin 0.75, cu valori diferite în funcție de natura și scopul fiecărui test.

Din preluarea statistică, pentru valorile factorilor psihoprofesiogramei ofițerului, se obține valoarea calculată $F_c = 25,7712$, care este mai mare decât valoarea quantilei repartiției Fisher-Snedecor determinată în funcție de gradele de libertate, la pragul de probabilitate de $p = 0,95$, adică $F_r = 2,01$.

Probabilitatea ca dispersiile valorilor factorilor psihoprofesiogramei să fie omogene este zero, deci variațiile dintre grupuri sunt sursa variației variabilei dependente.

Proporția de variație a variabilei dependente (personalitatea) explicată de variabilele independente (factorii psihoprofesiogramei) este de $\alpha = 76,26 \%$.

5.2.8. ANALIZA DE GRUPARE A DATELOR (ANALIZA CLUSTER)

Analiza cluster (cluster are semnificația de a grupa, de a clasifica) este o metodă prin care elementele unei mulțimi sunt grupate, pe baza unor însușiri comune, în submulțimi.

Algoritmul metodei cluster utilizează ca mărime distanța dintre elementele mulțimii și reprezintă un procedeu de apreciere a asemănării/deosebirii. Funcția statistică “distanța” îndeplinește următoarele cerințe:

- ✓ *ia valori mai mari sau egale cu zero;*
- ✓ *este zero dacă și numai dacă elementele perechii sunt identice;*
- ✓ *se bazează pe inegalitatea triunghiului în sensul că, distanța dintre două elemente nu poate fi mai mare decât suma distanțelor de la fiecare dintre cele două la un al treilea.*

Analiza cluster evidențiază, pe baza distanțelor euclidiene dintre elementele de grupare reprezentate de factorii psihoprofesiogramei ofițerului, următoarele niveluri de reuniune:

- nivelul 1 - între factorii psihic și de personalitate;
- nivelul 2 - între factorii psihic și psihosocial;
- nivelul 3 - între factorii psihosomatic și de personalitate;
- nivelul 4 - între factorii psihosociali și psihoculturali;
- nivelul 5 - între factorii psihosomatic și psihomotor;
- nivelul 6 - între factorii psihocultural și psihoprofesional;
- nivelul 7 - între factorii psihomotric și psihoexperiențial;
- nivelul 8 - între factorii psihoprofesional și psihofamilial.

Dendograma astfel obținută ne asigură că grupele sunt relativ omogene și compacte. Modul nivelat de ierarhizare are puternice conotații intuitive pentru interpretarea și înțelegerea corectă a relațiilor interdependente ale factorilor psihoprofesiogramei carierei militare.

5.2.9. ANALIZA FACTORIALĂ A DATELOR PSIHOPROFESIOGRAMEI CARIEREI MILITARE

Analiza factorială reprezintă o metodă de reducere a efectivului de variabile care descriu un domeniu astfel încât, prin construcția unor noi variabile (factori) – în număr mult mai mic – să se reproducă cu destulă precizie informația cuprinsă în datele inițiale.

Analiza factorială a datelor specifice psihoprofesiogramei ofițerului a fost realizată pe baza metodei Hotelling sau a componentelor principale.

Pentru început au fost analizate comunalitățile inițiale și contribuția fiecărui factor în explicarea celorlalte variabile. Comunalitățile inițiale sunt maxime, deci toți factorii psihoprofesiogramei sunt aleși pentru explicarea varianței tuturor variabilelor. Alegând pentru analiză numărul componentelor matriciale egal cu numărul factorilor psihoprofesiogramei ofițerului se obțin nouă factori explicativi ai varianței totale. Se constată rapid că, din cei nouă factori, primii doi au valoarea explicativă cea mai mare și care, cumulată, semnifică 59,78 % din varianța totală a variabilelor. Matricea componentelor principale, pentru cei doi factori extrași, prezintă valori destul de slab structurate pentru definirea acestora. De aceea, prin procedeul de rotire a factorilor – Metoda Varimax, se obțin rezultatele maxime.

Rotirea componentelor principale realizează o mai bună structurare a datelor care a permis delimitarea foarte clară a doi factori. Considerând că numele factorilor trebuie să corespundă efectului lor asupra variabilelor observate, am atribuit acestora următoarele denumiri:

- **factorul personalității de statut** (factorul 1), reprezentat de variabilele (saturațiile) următoare: psihocultural (0,812), psihoprofesional (0,754) și psihosocial (0,699);
- **factorul personalității de bază** (factorul 2), reprezentat de variabilele (saturațiile) următoare: psihofamilial (0,760), psihomotric (0,713) și psihosomatic (0,709).

Variabila psihoexperiențială nu a fost inclusă deoarece saturațiile sale au valori foarte mici și este considerată de către cei chestionați, empiric, cel puțin până la momentul analizei, ca având o importanță mai redusă în psihoprofesiograma generală a ofițerului.

Problema de bază a analizei factoriale este elaborarea modelului factorial descris sub formă matricială. Elementele principale ale modelului factorial sunt reprezentate de factorii comuni (specifci), de saturațiile în factori specifici (coeficienții factorilor specifici) și de matricea saturațiilor în factori comuni (matricea coeficienților factorilor comuni). Din ecuația de bază a analizei factoriale se poate determina numărul minim de factori care reproduc cu destulă precizie structura datelor.

În calculul factorial este important de determinat valoarea proprie (eigenvalue) a matricii și vectorul propriu nenul (eigenvector) al valorii proprii. Aceste elemente, prin calcul matricial, conduc la obținerea saturațiilor factorilor, din care se poate deduce proporția cu care fiecare factor contribuie la varianța unei variabile.

Dacă se alege un număr de factori mai mic decât numărul de variabile și se efectuează suma saturațiilor factorilor, atunci se obțin niște mărimi scalare mai mici sau egale cu unitatea. Aceste mărimi se numesc comunalitățile variabilelor. Cu cât comunalitățile au valori mai apropiate de 1, cu atât factorii aleși reprezintă mai bine structura de date inițiale. În acest fel, fiecare factor are o contribuție la explicarea varianțelor tuturor variabilelor, ceea ce înseamnă că un factor contribuie la varianța tuturor variabilelor proporțional cu valoarea proprie căreia îi corespunde.

Deoarece factorii sunt considerați vectori ortogonali, iar comunalitățile au valoarea maximă 1, acestea pot fi reprezentate prin puncte dispuse pe un cerc de rază 1 cu centrul în origine. Rotirea sistemului de coordonate cu un unghi de circa 45° în sens pozitiv (trigonometric) duce la schimbarea saturațiilor acestora față de variabile, dar și la schimbarea valorilor în condițiile în care comunalitățile variabilelor față de factorii aleși rămân nemodificate.

Câteva concluzii:

- ✓ *Metoda de determinare a factorilor bazată pe calculul valorilor proprii (eigenvalue) și a vectorilor proprii (eigenvector) corespunzător - Metoda Hotelling – generează o soluție dintre o infinitate de soluții existente;*
- ✓ *Soluția este caracterizată de faptul că primul factor are o direcție față de care toate direcțiile variabilelor se abat cel mai puțin, al doilea factor are o direcție perpendiculară pe prima față de care direcțiile variabilelor se abat cel mai puțin ș.a.m.d.;*
- ✓ *Prin rotirea factorilor se realizează o situație în care fiecare dintre variabile să se afle cât mai aproape de unul din factori;*
- ✓ *O valoare proprie relativ mică poate genera prin rotația factorilor o soluție care, datorită saturațiilor mari, să aibă o contribuție importantă în explicarea varianței variabilelor;*
- ✓ *Este recomandat ca numărul factorilor să nu fie mai mare de trei, deoarece reprezentarea grafică devine greu de vizualizat și interpretat;*
- ✓ *Identificarea factorilor se face în funcție de valorile saturațiilor care corespund variabilelor analizate;*
- ✓ *Identificarea și denumirea factorilor sunt probleme de ordin teoretic și metodologic care solicită capacitatea de sinteză a cercetătorului;*

Interpretarea factorilor se schimbă substanțial în cadrul rotirii acestora.

Variabilele psihică și de personalitate nu au fost incluse în nici un factor, deoarece se regăsesc în fiecare dintre cei doi, saturațiile lor sunt relativ medii și sensibil egale și, mai mult de atât, este bine cunoscut faptul că personalitatea reprezintă o sinteză integratoare a celor mai generale și esențiale caracteristici ale proceselor psihice deci, pentru interpretarea psihologică, includerea celor doi factori este mai puțin relevantă, fiind de domeniul evidenței.

Din matricea corelațiilor saturațiilor rezultă foarte clar, atât delimitarea celor doi factori, cât și raporturile lor de interdependență funcțională.

5.2.10. CONCLUZII

Studiul statistic al datelor și informațiilor obținute în urma experimentării psihoprofesiogramei, construită pe baza metodei experților, a condus la următoarele concluzii mai importante:

1. Studiul statistic și psihologic al psihoprofesiogramei ofițerului demonstrează că aceasta poate fi un instrument eficient pentru selecția și repartitia profesional-militară;
2. Datele și informațiile obținute argumentează necesitatea realizării și generalizării psihoprofesiogramelor pentru toate categoriile de arme și specialități militare;

3. Studiul realizat poate să se constituie într-un posibil model de cercetare științifică a celorlalte psihoprofesiograme ale funcțiilor, specialităților și armelor;
4. Psihoprofesiograma trebuie coroborată cu alte instrumente psihologice, dar nu numai, în scopul determinării potențialului adaptativ al individului uman la cerințele profesiei și carierei militare;
5. Utilizarea psihoprofesiogramei trebuie să se înscrie într-o concepție metodologică adecvată recrutării, selecției și repartiției resursei umane pentru profesia și cariera militară.

TEMA 6

SUPORTUL PSIHOLOGIC AL INTEGRĂRII ȘI INSTRUIRII PROFESIONALE ÎN ORGANIZAȚIA MILITARĂ

- 6.1. NECESITATEA PREGĂTIRII PSIHOLOGICE PENTRU LUPTĂ
- 6.2. METODICA PREGĂTIRII PSIHOLOGICE PENTRU LUPTĂ
- 6.3. PROIECTAREA ȘI DESFĂȘURAREA PREGĂTIRII PSIHOLOGICE PENTRU LUPTĂ
- 6.4. EVALUAREA PREGĂTIRII PSIHOLOGICE PENTRU LUPTĂ

6.1. NECESITATEA PREGĂTIRII PSIHOLOGICE PENTRU LUPTĂ

Modificările structurale și funcționale produse în arhitectura concepției de pregătire și desfășurare a luptei armate, în condițiile tot mai diversificate și sofisticate ale războiului special, impun o abordare mult mai pragmatică și nuanțată a pregătirii pentru luptă a efectivelor.

Solicitările fizice, dar mai ales psihice, potențiale și probabile, într-o confruntare armată specifică acestui început de mileniu, constituie premisele ipotetice inductiv-deductive ale conturării unor programe adecvate de pregătire pentru luptă a militarilor din toate categoriile și genurile de arme, în care o pondere însemnată să o reprezinte pregătirea psihologică.

Din punct de vedere al performanței umane, pe teatrul de acțiuni militare, două elemente psihodinamice (Sântion, 1987) se detașează ca importanță, în prognoza decizională: **capacitatea de luptă și capacitatea de acțiune**.

Capacitatea de luptă (*variațiile macrodinamice*) reprezintă obiectivul major al întregului sistem de instruire și educare a trupelor. Sub aspect psihologic este importantă cunoașterea principalelor faze evolutive ale acestui proces, pentru a stabili cele mai eficiente forme, metode, tehnici și procedee de pregătire pentru luptă. Cercetările specialiștilor militari în domeniu au evidențiat următoarele faze ale evoluției capacității de luptă pe timp de război:

- *faza de adaptare (1-7 zile);*
- *faza de eficacitate maximă (8-15 zile);*
- *faza de hiperreacție (oboseală, surmenaj, anxietate);*
- *faza de epuizare emoțională (processe mentale lente, apatie).*

De aceea, pregătirea psihologică pentru luptă va urmări în mod prioritar formarea și dezvoltarea la militari a acelor deprinderi care să producă următoarele modificări esențiale:

- reducerea timpului în faza de adaptare la situația de luptă, concomitent cu creșterea timpului pentru faza de eficacitate maximă;
- prevenirea instalării rapide a fazelor de hiperreacție și de epuizare emoțională.

Capacitatea de acțiune (*variațiile microdinamice*) se structurează ca ansamblu al manifestărilor psihodinamice individuale implicate în acțiunea umană. Se pot distinge, ca specificitate a timpilor de reacție, două perioade cu implicații majore în dinamica câmpului de luptă:

- ❖ **perioada declanșării rapide:** se produce o creștere imediată a productivității, care reprezintă 30-40% din maximul acțional în timp de 6-10 minute; în acest caz intervin și variațiile individuale care se pot structura între 30-80% din maximul acțional pe o perioadă de 5-25 minute;
- ❖ **perioada declanșării fine:** reprezintă o creștere progresivă a productivității, adică o proporție de 40-60-80% din maximul acțional într-un interval de 30-90 minute.

Și în acest caz, pregătirea psihologică pentru luptă are ca obiectiv principal realizarea unor variații dinamice minime în condițiile unui risc asumat, fundamentat cognitiv și motivațional-volitiv.

Se poate ușor constata din cele expuse că, pregătirea psihologică pentru luptă, integrată în sistemul formativ militar general, reprezintă o modalitate principală a arsenalului de acțiuni psihologice. Ea se realizează în procesul de învățământ, de instrucție și educație, prin forme specifice fiecărei arme și specialități militare.

6.2. METODICA PREGĂTIRII PSIHOLOGICE PENTRU LUPȚĂ

Scopul pregătirii psihologice pentru luptă îl reprezintă formarea luptătorului modern, care adaugă pregătirii sale fizice, tehnice și tactice, o dezvoltată rezistență psihică, o mare stabilitate emoțională și un bun echilibrul psihomoral care se manifestă, îndeosebi, comportamental.

Obiectivele pregătirii psihologice pentru luptă se fixează pe etape (cicluri, perioade) de instrucție în funcție de specificul fiecărei arme, urmărindu-se realizarea următoarelor secvențe (modele) psihosociopedagogice:

- pregătirea psihologică de bază;
- pregătirea psihologică specială;
- pregătirea psihologică pentru luptă.

a) Pregătirea psihologică de bază (specifică armei, specialității militare).

Obiectivul acestei pregătiri se referă la educația intelectuală și morală, la formarea atitudinilor și trăsăturilor de caracter specifice militarului ca cetățean în uniformă, la dezvoltarea aptitudinilor și intereselor în pregătirea militară.

Cuprinde măsurile de ordin educativ-general orientate spre dezvoltarea personalității umane, formarea fiecărui militar ca cetățean și patriot, cu trăsături morale superioare.

Comandanții desfășoară activitatea de pregătire psihologică pe baza concluziilor reieșite din fișele psihologice de la recrutare și încorporare, a datelor personale și a unei ample și permanente activități de cunoaștere a subordonaților.

Acestă categorie de pregătire are un accent deosebit mai ales în perioada instrucție de bază, dar se continuă și în cea de-a doua perioadă, manifestându-se în acest fel o continuitate necesară dezvoltării personalității fiecărui militar.

b) Pregătirea psihologică specială.

Obiectivele acestei categorii de pregătire se fixează în funcție de cerințele psihosociologice specifice pe baza fișei postului de luptă și a psihoprofesiogramei. Acestea vor fi structurate în raport cu calitățile fizice și psihice cerute de caracteristicile specifice armei (specialității militare) în vederea soluționării problemelor de ordin organizatoric, tehnic, tactic etc..

Activitățile vor urmări dezvoltarea, cu precădere, a calităților și însușirilor psihologice solicitate de specialitatea respectivă, deoarece, spre exemplu:

- pentru trăgătorul cu P.S.L. (pușca specială cu lunetă) vor fi solicitate, mai ales, concentrarea atenției și echilibrul emoțional;
- pentru comandantul de grupă sunt mai importante atenția distributivă, spiritul de observație, inițiativă, capacitatea de decizie rapidă și eficientă, rapiditatea în gândire și acțiune;
- pentru parașutist se va accentua pe dezvoltarea curajului, stăpânirea de sine, capacitatea de orientare în spațiu etc..

Perioada acestei categorii de pregătire începe încă din timpul instrucției de bază și se continuă în perioada instrucției subunității (unității).

c) Pregătirea psihologică pentru luptă (propriu-zisă).

Reprezintă corolarul eforturilor depuse în cadrul pregătirilor de bază și speciale. Timpul afectat acestei pregătiri este pe toată durata stagiului militar, dar cu preponderență înaintea și pe timpul executării exercițiilor tactice și aplicațiilor.

Rolul acestei pregătiri este acela de a crea maximizarea performanței în cele două procese psihodinamice specifice: capacitatea de luptă (variația macrodinamică) și capacitatea de acțiune (variația microdinamică).

Esența pregătirii psihologice pentru luptă trebuie să țină seama de principalele componente psihice ale nivelului forme de pregătire pentru luptă a militarului, care se poate manifesta în :

- **Stări psihice stabile, constante** (“stări de premisiune”, “stări de preparare”, “stări subiective”, “indicatori subiectivi”) care reprezintă seturi relativ constante de atitudini cognitive, afective, volitive și motivaționale constituite spontan sau dirijat în legătură cu misiunile primite. Cunoașterea acestor stări psihice de către comandanți și subordonați, deopotrivă, asigură realizarea lor în mod logic, rațional, pe baza particularităților individuale și colective (de grup) ale militarilor și a condițiilor impuse de realitatea câmpului de luptă.
- **Stări psihice variabile, tranzitorii** cu puternice încărcături afectiv-emoționale care pot perturba acțiunile desfășurate de către luptătorul aflat în misiune. De aceea, un obiectiv important al pregătirii pentru luptă îl constituie și diminuarea lăbilității emoționale, simultan cu efortul permanent de optimizare și consolidare psihomorală.

Pregătirea psihologică pentru luptă, asimilată cu pregătirea sportivului de performanță (Epuran, M., 1968), cuprinde trei faze importante, principale (dispunerea, anticiparea, angrenarea-modelarea) și două faze secundare (aplicarea-adaptarea și analiza). Acestea sunt stări de preparare care au un caracter dinamic, interacționează unele cu altele și se intercondiționează reciproc. Sferele lor de acțiune se întrepătrund, iar delimitarea lor este de ordin metodologic, cu scop explicativ-didactic.

- ❖ **Dispunerea** este starea de orientare pozitivă spre realizarea unei misiuni și rezultatul final al unui proces complex de înțelegere de sarcini și de cristalizare a motivației în raport cu aceasta. Din punct de vedere psihosociologic, dispunerea este o stare complexă, fiind, în principal, alcătuită din factori cognitivi-intelectuali și afectivi. Ea este dinamică, fluctuantă, putându-se modifica în ciuda eforturilor susținute ale militarilor și comandanților de a realiza și menține o atitudine activă și favorabilă luptei. Factorii cei mai importanți care influențează dispunerea sunt: experiența anterioară a luptătorilor; calitatea și cantitatea informațiilor primite în legătură cu misiunea prezentă și cea de perspectivă; motivația pentru luptă; imaginea de sine și nivelul autoaprecierii; factorii perturbatori externi.
- ❖ **Anticiparea**, ca stare de preparare, este trăirea pe plan mental a participării, în prezentul apropiat sau mai depărtat, la lupta propriu-zisă. Este un proces activ, în care efectele sunt văzute numai în dependență, ca urmare a modului cum sunt pregătite acțiunile proprii. Două elemente sunt esențiale în realizarea acestei faze: prefigurarea comportamentului tactic de către comandant și, concomitent, fixarea comportamentului convențional de către fiecare militar privind relațiile și atribuțiile sale față de colegi, comandanți, inamic etc.. Se poate vorbi în acest caz de asumarea unor “roluri de către actor”, de o “anticipare dramatică” a situației specifice, menită să creeze impresii, să canalizeze gândurile și să marcheze propriile intenții. La un nivel superior de anticipare, militarul recurge la experiment mental, formulează ipoteze, verifică în ce măsură soluțiile alese corespund cu datele informative de care dispune. Anticiparea este permanent corectată în raport de evoluția pregătirii generale a militarului și de rezultatele practice obținute de el în timpul diferitelor antrenamente și acțiuni.
- ❖ **Angrenarea-modelarea**. Stările de preparare nu rămân numai la nivel ideativ-abstract ci capătă forme concrete, menite să pregătească acțiunile care vor fi întreprinse în timpul misiunilor primite. Angrenarea este o stare specifică de preparare care se realizează atât în sfera intelectuală, cât și în cea afectiv-motrică. La nivel intelectual, angrenarea se manifestă prin orientarea gândirii militarului în raport cu misiunea primită sau cu situațiile de luptă în ansamblu, cât și printr-o acțiune perceptivă adecvată, care facilitează sesizarea situațiilor și luarea deciziilor, evitându-se astfel reacțiile afective negative care pot fi declanșate de surprinderea probabilă și posibilă a inamicului. La nivel motric, angrenarea constă în exerciții specifice de încălzire sau execuție a unor acțiuni (gesturi, mișcări etc.) care vor fi reproduse pe timpul acțiunilor de luptă. Modelarea luptei este utilă militarului deoarece îl ajută să se adapteze cât mai eficient condițiilor acesteia. De regulă, aceste modelări sunt numai parțiale și sunt cuprinse în planurile de desfășurare cu: ora, locul, asigurarea materială, marcarea inamicului cât mai asemănătoare ca manieră de luptă, acțiuni cu dublă partidă etc.. Aceste modelări au efecte pozitive pentru acțiunile concrete, începând cu formarea bioritmului militarului și terminând cu crearea obișnuinței de a activa în condiții specifice. Astfel pregătit,

militarul va intra în luptă cu o atitudine pozitivă față de aceasta, cu un plan tactic cât mai apropiat de necesitățile ei reale, pozitivând o capacitate de acțiune rapidă pe un fond ridicat al capacității de luptă.

- ❖ **Aplicarea-adaptarea**, se referă la posibilitățile de intuiție (insight), previziune, prognoză. Constituie momentul de bază al participării la luptă a militarului. Situațiile din momentul luptei (acțiunii tactice) nu corespund decât parțial celor imaginate sau anticipate. Succesul depinde de întregul fond al pregătirii de care dispune, de capacitatea de a renunța la acțiuni care nu mai sunt eficiente, de posibilitatea de restructurare a comportamentului și de introducerea celor mai potrivite corective. Aceasta poate fi considerată o stare de preparare nu prin ceea ce reprezintă pentru lupta propriu-zisă, ci prin ceea ce devine ea pentru etapa următoare.
- ❖ **Analiza** este etapa finală, de încheiere a unui ciclu, dar și etapa inițială a unui nou proces de pregătire, bazat pe experiența acumulată. Analiza întregii activități, desprinderea esențialului, a cauzelor succeselor și insucceselor, conștientizarea de către fiecare militar a propriilor sale acțiuni, spiritul autocritic și capacitatea de autoeducare, pot adăuga elemente noi, superioare în pregătire.

Domeniul extrem de complex și sensibil al pregătirii psihologice pentru luptă conduce la elaborarea unui demers metodologic care să cuprindă, în linii generale, următoarele probleme:

- studierea (cunoașterea) caracteristicilor activității în arma respectivă și a solicitărilor psihofiziologice la care sunt supuși militarii;
- identificarea grupelor mari de efecte dezadaptative generate de solicitările psihofiziologice specifice categoriei (genului) de armă;
- elaborarea propriu-zisă a programului, cuprinzând factorii, mijloacele și metodele de pregătire psihologică pentru luptă.

Din punct de vedere didactic și metodic, putem împărți pregătirea psihologică pentru luptă a militarului pe mai multe dimensiuni: intelectuală, afectivă, volitivă, însușiri de personalitate.

Conținutul pregătirii psihologice pentru luptă constă din dezvoltarea, educarea și perfecționarea calităților psihice solicitate de activitatea militară, corespunzătoare fiecărei dimensiuni.

Pregătirea intelectuală se face în mod deosebit teoretic, dar și practic, prin mijloace specifice, avându-se în vedere perfecționarea și creșterea performanței mecanismelor cognitive (Zlate, M., 1999), și nu numai, accentul fiind pus pe următoarele direcții prioritare: educarea spiritului de observație, a percepțiilor specializate, a calităților gândirii (rapiditate, independență, caracter critic); educarea imaginației și creativității (flexibilitate, fluiditate, originalitate, ingeniozitate); însușirea unor cunoștințe teoretice și practice; eficientizarea calităților prosexice (stabilitate, concentrare, mobilitate).

Pregătirea afectivă vizează capacitatea militarului de a-și autoregla emoțiile dinaintea luptei, de a realiza un echilibru emoțional superior. Un accent deosebit se pune pe transmiterea unor procedee de formare a capacității de stăpânire a stărilor afective negative (tehnicile de relaxare) și educarea sentimentelor morale superioare (Holdevici, I., Vasilescu, I.P., 1988).

Pregătirea volitivă constă în educarea diferitelor calități ale voinței (forța, perseverența, consecvența, fermitatea, independența) și orientarea către scop, în creșterea capacității de a depune eforturi optime, de a manifesta inițiativă, dârzenie și spirit de disciplină (Golu, 2000, pp. 281-283).

Educarea personalității se realizează prin dezvoltarea interesului pentru problemele teoretice și practice ale meseriei armelor, modelarea aptitudinilor motrice generale și speciale, compatibilitatea însușirilor temperamentale cu cerințele armeei respective, cât și prin dezvoltarea conștiinței de sine și a capacității de autoeducare a militarilor (Golu, 1993).

Planul pregătirii psihologice pentru luptă a militarilor se întocmește pe baza:

- cerințelor pe care le exprimă arma respectivă față de militarii, ca înzestrare aptitudinală și condiție a performanței maxime;
- profilului psihologic, deci a cunoașterii nivelului dezvoltării diferitelor calități și trăsături psihice ale militarilor;

- obiectivelor și criteriilor de performanță în raport cu arma și posibilitățile de pregătire.

Considerăm necesară următoarea precizare: *majoritatea mijloacelor de pregătire psihologică țin de activitatea militară specifică la care se structurează unele tehnici mai deosebite care fac parte din arsenalul psihagogiei (educație prin mijloace psihologice) sau ale profilaxiei și psihoterapiei.*

Durata planului de pregătire poate fi de perspectivă (largă, multilaterală, exhaustivă) sau pe perioade (etape, cicluri de instrucție).

Activitățile prevăzute în planul anual de instrucție trebuie să se regăsească în planul lecțiilor (temelor) de pregătire și, totodată, trebuie să fie dublate de controlul și aprecierea rezultatelor (efectelor) aplicării mijloacelor specifice pregătirii psihologice pentru luptă a militarilor.

Efectul în domeniul unor calități psihice nu se manifestă, de regulă, în timp scurt, dar după un interval de 4-6 luni (ciclu, perioade de instrucție etc.) se pot face (reface) examene (testări) cu caracter psihodiagnostic sau analize de apreciere a progresului în pregătire.

Fiecare comandant (ofițer cu pregătirea psihologică pentru luptă) poate concepe un plan general sau individual, pe arme și specialități, cu sarcini specifice și corespunzătoare fiecărei etape de instrucție și particularităților militarilor din subordine.

Pentru a exemplifica și concretiza cele expuse, prezentăm o variantă a unui plan de pregătire psihologică pentru luptă a militarilor adaptat după un program de pregătire a sportivilor de performanță elaborat de Maria Șerban (apud Epuran și Holdevici, 1980).

Se impune precizarea că formarea și dezvoltarea calităților psihologice își vor găsi materializarea în activitățile și acțiunile preconizate a se desfășura de către fiecare unitate prin Planul cu principalele activități ale anului de instrucție și Planul acțiunilor psihologice (Cracsner, C.E., 1996).

6.3. PROIECTAREA ȘI DESFĂȘURAREA PREGĂTIRII PSIHOLOGICE PENTRU LUPTĂ

6.3.1. Argument

Doctrina militară și concepția integrată de securitate națională impun noi perspective în abordarea teoretică și practică a pregătirii pentru luptă. Principalele tipuri de agresiune (probabile și posibile) la care România poate fi supusă într-un eventual război, care fără nici o îndoială nu va mai avea fizionomia clasică ci, dimpotrivă, va fi multiplu cosmetizat cu masca războiului special, se constituie în tot atâtea obiective generale ale pregătirii pentru luptă a armatei.

În noul context al instrucției și educației efectivelor, dimensiunea pregătirii psihologice pentru luptă se impune cu tot mai multă acuitate, fiind percepută, de regulă, la adevărata ei complexitate și importanță. Afirmatia are aspectul de relativitate, deoarece există încă suficiente rezerve nefolosite și scepticism metodologic în abordarea pragmatică a pregătirii psihologice pentru luptă. Se vehiculează idei, total nefondate, care susțin că un militar este pregătit psihic pentru luptă dacă știe să folosească armamentul și tehnica din dotare. Se poate ușor constata că argumentul invocat este necesar, dar nu și suficient pentru a constitui o explicație plauzibilă. Modelul luptătorului modern este rezultatul unor demersuri multidisciplinare care trebuie să-l facă compatibil cerințelor tot mai sofisticate ale câmpului de luptă.

Portretul războinicului de azi nu trebuie redus la un pachet de mușchi tip “Rambo” ci, dimpotrivă, trebuie să pună în valoare o personalitate puternică, dezvoltată armonios psihic (cognitiv, motivațional-afectiv și volițional) și fizic, capabilă să-și folosească eficient potențialul informațional-energetic și motric în câmpul tactic.

Susținem că pregătirea psihologică pentru luptă reprezintă o dimensiune fundamentală în crearea tipului de luptător modern, fiind complementară pregătirii militare generale și de specialitate și asigură, astfel, suportul psihologic pentru maximizarea eficienței (randamentului, productivității) resurselor umane implicate în procesul de instruire și educare.

6.3.2. Praxiologia pregătirii psihologice pentru luptă

Este cunoscut faptul că pregătirea psihologică pentru luptă a efectivelor are două componente majore: **pregătirea teoretică** și **pregătirea practic-aplicativă**.

Deși, din punct de vedere teoretic, pregătirea psihologică pentru luptă nu ridică probleme de metodologia și didactica instruirii se constată, în același timp, timiditate, circumspecție și chiar confuzie în abordarea practic-aplicativă a acestei categorii speciale de pregătire pentru luptă.

Respectând în totalitate principiile psihoeducaționale și metodice ale formării și dezvoltării deprinderilor de luptător, pregătirea psihologică pentru luptă practic-aplicativă va parcurge etapele enunțate în subcapitolul anterior și pe care, le reiterăm, în demersul nostru explicativ de a evidenția necesitatea instruirii, graduală și permanentă, a militarilor:

a) **Pregătirea psihologică de bază** este proiectată, de regulă, pentru perioada de instrucție de bază a individului și cuprinde exerciții și antrenamente specifice în condiții normale, particularizate pentru ciclul întâi de instrucție;

b) **Pregătirea psihologică specială** vizează activitățile de modelare a situațiilor de risc (deosebite) și se circumscrie pregătirii pentru luptă specifică perioadei instrucției subunității, având ca resurse umane militarii din ciclul doi de instrucție;

c) **Pregătirea psihologică pentru luptă** (propriu-zisă) cuprinde antrenamente, în cadrul unor programe integrate și complexe de solicitare psihică și fizică intensă și prelungită, specifice perioadei de instrucție a unităților la care participă, de regulă, militarii din ciclurile doi și trei de instrucție.

Pe toată perioada anului de instrucție se execută ședințe de exersare a unor procedee de autocontrol emoțional și volitiv, de fortificare psihică, relaxare și recuperare.

Realizarea practic-aplicativă a pregătirii psihologice pentru luptă solicită din partea comandanților inteligența, imaginația, fantezia, creativitatea, spiritul novator, competența profesională și măiestria didactică, perseverența și voința de a fi un excelent "leader" militar.

Activitatea de concepere, organizare, desfășurare și evaluare a pregătirii psihologice practic-aplicative se fundamentează pe cunoașterea, respectarea și aplicarea întocmai a legilor, regulamentelor, dispozițiilor, instrucțiunilor și ordinelor în vigoare. În cadrul acestor limite legale se pot programa și modela instrucția și educația în scopul realizării tipului de luptător prefigurat. Este, din acest moment, libertatea actului pedagogic de a folosi cele mai adecvate forme, metode, procedee și tehnici pentru realizarea scopurilor și obiectivelor operaționale și psihomorale ale pregătirii psihologice pentru luptă.

Până în prezent s-au consolidat două moduri de organizare a pregătirii psihologice practic-aplicative:

a) **fundamental**, prin încorporarea obiectivelor și metodelor specifice în conținutul ședințelor și temelor prevăzute pentru fiecare categorie (disciplină) de pregătire pentru luptă;

b) **special**, prin elaborarea unor ședințe și teme integrate, complexe și specifice de pregătire psihologică pentru luptă.

Aceste două aspecte rezidă din concepția potrivit căreia pregătirea psihologică pentru luptă se realizează prin întregul proces de instrucție și educație, dar și prin aplicarea arsenalului metodologic specific disciplinelor psihologice.

Complexitatea proiectării pregătirii psihologice pentru luptă implică o preocupare constantă a comandanților pentru elaborarea și realizarea planurilor (lecțiilor) de desfășurare care, în unitatea lor structurală, trebuie să cuprindă câteva elemente esențiale: obiectivele instructiv-educative (operaționale, scopurile de învățământ), conținutul informațional, strategiile de instruire, variabilele personalității comandantului și ale fiecărui militar subordonat, caracteristicile subunității (organizației, grupului social), elemente de autocontrol și autoreglare (conexiune inversă, feed-back), variabilele de mediu și temporală.

6.4. EVALUAREA PREGĂTIRII PSIHOLOGICE PENTRU LUPTĂ

Evaluarea reprezintă o componentă importantă a procesului de instruire și educare și, în general, a oricărei situații de învățare, alături de determinarea obiectivelor, de organizarea

conținuturilor, de obiectivele definite, de alegerea strategiilor psihopedagogice menite să realizeze finalitățile proiectate.

Evaluarea permite adoptarea unor decizii în vederea reglării, ameliorării, perfecționării continue a activității (Radu, 1981) și, totodată, este punctul final într-o succesiune de evenimente (Ausubel, Robinson, 1982, p. 667): stabilirea scopurilor pedagogice prin prisma comportamentelor dezirabile, proiectarea și executarea programei de realizare a scopurilor propuse, măsurarea aplicării programei, aprecierea rezultatelor.

Evaluarea reprezintă în ultimă instanță un act psihopedagogic de determinare prin note, calitative, clasificări, puncte etc. a rezultatelor instructiv-educative obținute de către un individ, inclus într-un sistem de pregătire (învățământ), la o disciplină de studiu - cunoștințe, deprinderi, capacități mintale, atitudini morale față de activitatea de învățare și de traducere în practică a celor învățate (**D.Ped., 1979, p. 29).

În teoria și practica evaluării, mai ales în scop militar, se constată câteva tendințe importante (Dulea, 1994, pp. 247-248) :

- extinderea evaluării de la aprecierea rezultatelor, la aceea a procesului însuși;
- interpretarea eficientă a evaluării în activitatea instructiv-educativă;
- aplicarea în procesul evaluării a criteriilor de eficacitate și randament.

Eficacitatea se referă la realizarea obiectivelor propuse și desemnează activitățile de pregătire psihomorală pentru a produce efectul pozitiv proiectat. Altfel spus, eficacitatea reprezintă raportul dintre rezultatele obținute (obiectivele atinse) și rezultatele scontate (obiectivele prestabilite).

Randamentul (eficiența) are în vedere raportarea rezultatelor obținute la resursele consumate (energii umane, materiale etc.) și este un indicator calitativ care ne arată nivelul de pregătire teoretică și practică la care s-a ajuns la un moment dat în instruirea și educarea militarilor, având drept indiciu general gradul de concordanță dintre cunoștințele asimilate, deprinderile formate și prevederile programelor (planurilor tematice) existente.

Funcțiile esențiale ale evaluării pot fi structurate astfel (Landsheere, 1981, p. 11):

a) **rol de măsurare** (cântărire), prin care se verifică achizițiile, se apreciază progresul individual în contextul social;

b) **rol de diagnosticare**, care își propune să constate următoarele: de ce un anumit proces de învățare nu s-a desfășurat corect; care cunoștințe, procedee etc. nu sunt suficient însușite de către militari și care sunt procesele intelectuale responsabile pentru neîmpliniri;

c) **rol de prognosticare**, prin care se dorește fundamentarea științifică a evoluției (progresului) în procesul de pregătire pentru luptă.

Aceste funcții sunt interdependente, complementare, cu mare grad de generalitate. Totodată, evaluarea în contextul pedagogiei militare îndeplinește, în raport cu efortul laborios al comandanților și subordonaților o serie de funcții specifice: fixarea și consolidarea cunoștințelor prin întărirea pozitivă; realizarea transferului, evitarea interferenței și integrarea achizițiilor în sistemul general de cunoștințe; motivarea complexă pentru cunoaștere și învățare; formarea capacității de autoapreciere și stimularea trebuinței de autoafirmare; analizarea eficienței strategiei psihopedagogice; elaborarea unor programe suplimentare care să recupereze eventualele minusuri în pregătire sau să continue progresul; anticiparea unor secvențe (etape) de instruire și educare.

Evaluarea reprezintă o acțiune complexă care implică trei operații: măsurarea, aprecierea și decizia. O evaluare eficientă trebuie să includă toate cele trei operații, care, în manieră sistemică, asigură o abordare și o analiză calitativă, critică și reflexivă asupra procesului de pregătire pentru luptă a militarilor (Cracsner, 1997, pp. 15-21).

Măsurarea înseamnă a atribui un număr unui obiect sau eveniment, conform unei reguli logic acceptate, sau altfel spus, totalitatea operațiilor prin care se realizează o atribuire de valori (note, puncte, calitative etc.) pentru a determina dimensiunea cantitativă a finalității unei etape de instruire și educare a militarilor. Măsurarea presupune existența următoarelor elemente:

- obiectul de măsurat sau proprietățile acestui obiect, care să fie definite clar, prin comportamente sau caracteristici observabile (cunoștințe, aptitudini, atitudini, acte de comportament etc.);

- unitatea de măsură (note, puncte, calificative etc.);
- reguli de procedură sau de atribuire a valorilor, prin care se realizează corespondența biunivocă între număr (unitatea de măsură, etalonul) și obiectul măsurat.

Aprecierea reprezintă emiterea unei judecăți de valoare asupra rezultatului unui proces de măsurare. În comparație cu măsurarea, care reprezintă un proces obiectiv (depinde de calitatea instrumentelor de măsurat și de priceperea comandantului de a folosi aceste instrumente), se poate afirma că aprecierea are un caracter subiectiv, fiind determinată în bună parte, de experiența și personalitatea evaluatorului.

Decizia, bazată pe măsurare și apreciere sau, altfel spus, pe descriptori cantitativi și calitativi, reprezintă soluția adoptată de comandant pentru evaluarea nivelului atins de subordonați în pregătirea pentru luptă.

Evaluarea pregătirii psihologice pentru luptă trebuie să respecte următoarele principii și cerințe de bază:

- principialitate și obiectivitate;
- caracter stimulat; caracter dinamic, ritmic și secvențial;
- caracter sintetic, multilateral și semnificativ;
- concordanță între aprecierile și cerințele planului de pregătire.

Aceste principii și cerințe induc cu necesitate autoevaluarea, ca o condiție necesară în realizarea feed-back-ului educațional, prin care comandantul își evaluează propria activitate în concordanță cu rezultatele obținute de subunitatea sa.

În procesul pregătirii pentru luptă se folosesc multiple forme de evaluare. După criteriul integrării actului evaluativ în procesul de instrucție și educație se deosebesc (Gagne, Briggs, 1977):

- ❖ evaluarea inițială (diagnostică);
- ❖ evaluarea cumulativă (sumativă, de bilanț);
- ❖ evaluarea continuă (formativă).

Evaluarea inițială se efectuează la începutul integrării militarilor în programul de pregătire pentru luptă. Ea realizează cele trei funcții generale, dar cu prioritate funcția de diagnoză (cunoașterea nivelului intelectual, intereselor, deprinderilor și structurilor cognitive etc.) și de predicție (adoptarea strategiilor adecvate pentru obținerea performanței militare).

Evaluarea cumulativă (sumativă) se realizează prin verificări la final de etapă. Aceasta oferă informații tardive și limitate despre eficiența unui ciclu de instrucție sau de activități. Are cu prioritate o funcție de diagnoză, de constatare, de ierarhizare a rezultatelor. Oferă date despre efectele sumative ale unui set de activități care alcătuiesc o unitate mai mare de instruire. Sugerează soluții după perioade îndelungate de instruire și educare (etapa I și II, ciclul de instrucție).

Evaluarea continuă este integrată armonios în procesul de pregătire pentru luptă și presupune evaluarea tuturor militarilor la toate categoriile de pregătire (conținuturi de învățare). Ea are un caracter formativ și dinamic, însoțește permanent procesul instructiv-educativ, permite cunoașterea dificultăților și adoptarea unor soluții menite să îmbunătățească rezultatele și să faciliteze procesul ce direcționează activitatea performantă. În cadrul ei sunt valorificate, cu prioritate, funcțiile de diagnoză și prognoză.

Rezultatele obținute de militari în procesul de pregătire pentru luptă, reprezintă o realitate complexă, care structurează funcțional-dinamic mai multe categorii: **cunoștințe asimilate** (informații esențiale însușite care se caracterizează prin volum, sistematizare, durată), **strategii cognitive** (capacitate de învățare, memorare, gândire), **deprinderi** (senzorial-perceptive, motrice, intelectuale), **conduite și trăsături de personalitate**.

Culegerea informațiilor, care permit evaluarea acestor rezultate ale activității militarilor, poate fi realizată prin diferite metode și procedee, cum sunt: observația, convorbirea, analiza produselor activității, chestionarele de cunoștințe, testele psihologice etc.

Unii specialiști militari (Sântion, 1987, pp. 108-138) ne propun și alte criterii de verificare a formării și perfecționării deprinderilor militare individuale și colective, precum: testul celor zece criterii, curbele formării deprinderilor, inventarul deprinderilor pe posturi de luptă și specialități,

analiza prognozelor de instruire (pe baza parametrilor: viteză de execuție -Ve; coeficientul de precizie a mișcărilor-Pm; coeficientul de dezvoltare a deprinderilor-Qd; rata de progres-Rp).

Evaluarea finală (Anexa nr.2) a pregătirii pentru luptă redă în termeni comportamentali (**B.Î.M., 1995, p.141) gradul de similaritate dintre nivelul formării și dezvoltării deprinderilor militare specifice și dimensiunile proiectate pentru modelul luptătorului modern, care trebuie:

SĂ FIE:

- un bun executant al ordinelor și comenzilor;*
- rezistent la efort fizic și psihic;*
- capabil să îndeplinească cu succes misiuni de luptă atât pe timp de zi cât și pe timp de noapte, indiferent de condițiile de mediu și de stare a vremii;*
- un bun partener în cadrul echipei de luptători.*

SĂ ȘTIE:

- teoria luptei armate;*
- sensul uman și social al luptei armate;*
- legile și obiceiurile războiului;*
- protecția în luptă;*
- regulile de conducere a echipei (grupului) în luptă;*
- principiile de utilizare și funcționare a armamentului din dotare;*
- reguli de supraviețuire;*
- reguli de prim ajutor medical;*
- manifestările și regulile de control a stresului de luptă.*

SĂ EXECUTE:

- analiza situației câmpului tactic;*
- conducerea grupului de luptători;*
- întrebuințarea eficientă a armamentului și mijloacelor individuale și colective de protecție;*
- mănuirea eficientă a tehnicii de luptă;*
- acțiunea conform misiunii primite;*
- respectarea legilor și obiceiurilor războiului;*
- depășirea efectului factorilor stresori și a situațiilor neprevăzute.*

TEMA 7

Operațiile Psihologice (PsyOps)

7.1. Generalități despre acțiunile psihologice vectoriale

7.2. Acțiunile psihologice de influențare a țintelor

7.3. Acțiunile psihologice de protecție

7.4. Campania de acțiuni psihologice. Algoritmul procesului de realizare

7.5. Alte elemente conexe acțiunilor psihologice de luptă

7.1. Generalități despre acțiunile psihologice vectoriale

Încercând o dinamizare a domeniului și luând în calcul elementul vectorial și de forță al unor dimensiuni specifice operațiilor militare, specialiștii militari se concentrează tot mai mult asupra conceptului de acțiuni psihologice.

Literatura de specialitate prezintă, nesistematizat, o paletă largă de termeni, noțiuni, concepte și sintagme care fac referire la o realitate tulburătoare cum este domeniul psihologiei militare aplicate, astfel: război psihologic, agresiune psihologică, operație psihologică, acțiune psihologică etc.

Ceea ce se poate desprinde totuși cu claritate este faptul că, de regulă, aceste noțiuni se utilizează în funcție de scopul și obiectivele urmărite, forțele și mijloacele implicate, amploarea acțiunilor, eșaloanele care sunt implicate.

Specialiștii militari români consideră că pentru specificul armatei noastre cel mai bun concept este acela de acțiuni psihologice, pe care îl teoretizează și îl impun.

Acțiunile psihologice reprezintă totalitatea măsurilor, activităților și programelor destinate să influențeze concepțiile, mentalitatea, atitudinile, opiniile și comportamentul țăintelor (grupurilor de audiență), să contracareze influențarea psihologică desfășurată de adversar și să mențină la un nivel dezirabil starea psihomorală a trupelor și populației proprii în scopul îndeplinirii obiectivelor urmărite (Mihai, 1988, p. 21).

Acțiunile psihologice sunt considerate, din acest punct de vedere, ca o dimensiune importantă a războiului informațional, care, prin componentele sale (război special, război de comandă și control, război electronic, război psihologic-operații/acțiuni psihologice, război al sistemelor informatice etc.) sunt preconizate a se desfășura, de regulă, în perioada de tensiune (premergătoare) și pe timpul ducerii acțiunilor militare, ca multiplicator de forță al acestora.

Se consideră că acțiunile psihologice s-au transformat, practic, într-un nou gen de armă, care poate fi caracterizată prin (***) Acț. Psi., manual, 2000, pp. 4-11):

- ambivalență, fiind după caz, ofensivă sau defensivă;
- spațialitate vastă, dată de o mare rază de acțiune;
- operaționalitate pentru un mare interval de timp, indiferent de condițiile mediului ambiant;
- latență relativă pentru că, uneori, efectele asupra țintei nu pot fi imediat evaluate deoarece apar cu întârziere;
- simultaneitate sau succesibilitate generate de caracterul anticipativ, preventiv și/sau reactiv;
- alegerea temelor, exploatarea fâșiei psihologice a zonei adversarului, prelucrarea, elaborarea și diseminarea cu precizie a informațiilor;
- strictă specializare a planificatorilor și utilizatorilor (psihologi, sociologi, juriști, lingviști, graficieni etc.);
- funcția mediatică, reprezentând vectorul cel mai înaintat pe care îl asigură mass-media;
- complementaritatea spațiilor informaționale (TV, radio, conferințe, întâlniri la vârf, scrisori, faxuri, etc.)

- recurgerea la agenții specializate de relații publice și de publicitate;
- omniprezență;
- acțiunea asupra organismului uman prin stimuli de natură diferită: verbală, figurativ-simbolică, auditivă;
- faptul că nu ucide, nu produce distrugeri fizice, dar convinge;
- realitatea că „răniții” psihic sunt greu de recuperat, fiind scoși din activitate o perioadă relativ mare de timp;
- faptul că nu este ilegală, nu este stigmatizată, sancționată sau condamnată de nici un tratat de drept internațional;
- faptul că nu implică costuri materiale și financiare deosebite (se apreciază un raport de 1/3000 între costurile acțiunilor psihologice și costurile cheltuielilor stric militare).

Funcționalitatea, randamentul și eficiența acțiunilor psihologice depind de concepția (dinamică, relativă) a structurilor care gestionează acest domeniu de maximă responsabilitate și presupun luarea în considerare a unor elemente, cum sunt:

- ❖ misiunea acțiunilor psihologice: de influențare, fortificare, protecție, culegere de informații, stabilire și menținere a unor legături specifice cu structuri militare și /sau civile;
- ❖ analiza fiecărei misiuni în funcție de situația reală : criză, război, menținere a păcii etc. ;
- ❖ obiectivele campaniei (generale, parțiale, sectoriale);
- ❖ țințele acțiunilor psihologice (grupurile de audiență) și caracteristicile acestora ca mărime, dispunere, status social, rol, nivel de instruire și informare, cultură și civilizație, vulnerabilitate ;
- ❖ temele acțiunilor psihologice având permanent în vedere: strânsa corelație dintre teme și obiective; temele promovate și temele de evitat pentru a nu se compromite misiunea respectivă ;
- ❖ forțele și mijloacele angajate, participanții, modalitățile de cooperare, colaborare, sprijin, întărire ;
- ❖ metodele, mijloacele, tehnicile și procedeele specifice tipului de acțiuni psihologice: influențare, fortificare, protecție;
- ❖ modul de concepere și de realizare a produselor de acțiuni psihologice: audio, video, audio-video.

Teoreticienii militari consideră că, păstrând proporțiile și specificul, formele acțiunilor psihologice sunt similare formelor luptei armate (ofensiva, apărarea și contraatacul), iar în desfășurarea acestora se pot evidenția cel puțin două aspecte cu privire la întrebuintarea acestui gen de acțiuni (Hariuc, 1997, p.27):

- desfășurarea operațiilor psihologice ca acțiuni de sine stătătoare ;
- desfășurarea operațiilor psihologice concomitent cu acțiunile militare.

Nivelul la care se desfășoară acțiunile psihologice poate fi, după caz, strategic, operativ, tactic. Concepția, amplasarea forțelor și mijloacelor, țințele, nivelul de competență.

Abordarea teoretică și practică a problematicii acțiunilor psihologice presupune o tematică deosebit de consistentă, care poate fi grupată astfel:

- I. Acțiuni psihologice vectoriale :
 - Acțiuni psihologice de influențare a țințelor ;
 - Acțiuni psihologice de fortificare a efectivelor proprii;
 - Acțiuni psihologice de protecție a personalului.
- II. Acțiuni psihologice de suport:
 - Suportul informațional al acțiunilor psihologice
 - Suportul psihologic al acțiunilor de gestionare a crizei (de sprijin umanitar, pentru menținerea păcii, în caz de dezastru etc.)
 - Acțiuni desfășurate în taberele de prizonieri
- III. Acțiuni psihologice pregătitoare :
 - ❖ Procesul de realizare a campaniei de acțiuni psihologice ;

- ❖ Studiul privind dezvoltarea umană a unei zone de interes (țară, regiune, provincie etc.) ;
- ❖ Procesul de analiză a țintei (grupurilor de audiență) ;
- ❖ Pretestarea produselor de acțiuni psihologice ;
- ❖ Evaluarea campaniei de acțiuni psihologice.

IV. Acțiuni psihologice :

- Zvonurile și contracaraarea acestora ;
- Propaganda ostilă și contracaraarea acesteia
- Temele și simbolurile în procesul planificării acțiunilor psihologice ;
- Canalele media utilizate în acțiunile psihologice ;
- Mijloacele tehnice
- Folosirea imprimatelor ;
- Utilizarea stațiilor de radioamplificare

7.2. ACȚIUNILE PSIHOLOGICE DE INFLUENȚARE A ȚINTELOR

Acțiunile de influențare a țăintelor (grupurilor de audiență) se subsumează unui concept mai larg al influenței, intervenției și schimbării sociale.

Din perspectivă sociologică, influența socială reprezintă o acțiune exercitată de o entitate socială (persoană, grup, etc.) orientată spre modificarea opțiunilor și manifestărilor alteia (Zamfir, Vlăsceanu, 1993, p. 299).

Din perspectiva psihologiei militare aplicate, acțiunile psihologice de influențare a țăintelor *reprezintă ansamblul coerent de forme, metode, mijloace, tehnici și procedee prin care structurile militare specializate exercită, într-o concepție unitară, acțiuni cu scopul de a modifica opțiunile, atitudinile și comportamentele unor grupuri de audiență, în conformitate cu obiectivele și misiunile proprii.*

Plecând de la paradigma clasică a unei acțiuni de comunicare care poate fi analizată prin răspunsul la cinci întrebări (Cine?, Ce spune?, Prin ce canal?, Cui?, Cu ce efect?) putem operaționaliza elementele definitorii ale acțiunilor psihologice de influențare a țăintelor (Lasswell, 1973).

Specialiștii militari apreciază că principalele componente operaționale specifice acțiunilor psihologice de influențare sunt *strategia, sursa, ținta, mesajul, canalul de difuzare, contextul și efectele*. Analiza de detaliu a acestor elemente poate evidenția facilitățile, condiționările și restricțiile specifice întrebuintării lor în cadrul acțiunilor militare (Pribek, 1999, pp. 55-64).

Realizarea cu succes a acțiunilor de influențare psihologică presupune utilizarea unei game diverse de tehnici și procedee. În plan mondial, influențarea psihologică (numită și manipulare, dezinformare, subversiune, propagandă, înșelare etc., dar în care sunt introduse și altele forme perverse - demonstrațiile de forță, șantajul, embargoul, răpirea de persoane, atentatul, sabotajul etc.) se bazează pe informație și cuprinde, în principal, următoarele tehnici și procedee de acțiune: presiunea/intoxicarea informațională; valorificarea/lansarea unor zvonuri; epuizarea psihică a adversarului; inocularea neîncrederii în comandanți; amplificarea disensiunilor între diferite categorii și grupări de forțe ale adversarului; lansarea unor apeluri și îndemnuri; culpabilizarea adversarului; proferarea de amenințări, lansarea unor ultimatuuri; dezinformarea.

Elementele definitorii, coroborate cu tehnicile și procedeele utilizate, dau nota de originalitate și operaționalitate, astfel că, în cazul acțiunilor psihologice de influențare, principalele caracteristici ale acestora pot fi rezumate la faptul că:

- ❖ Acționează asupra persoanelor și grupurilor aflate în situații limită ;
- ❖ Realizează, de regulă, modificări atitudinale și comportamentale în timp scurt;
- ❖ Relativizează granița dintre starea de pace, situația de criză și război, prin depășirea limitelor temporale, spațiale și convenționale ;
- ❖ Generează adversarului “pierderi psihice” incomensurabile.

În clasificarea acțiunilor psihologice de influențare, un criteriu esențial îl reprezintă nivelul la care se planifică, se organizează și se desfășoară acestea și, ca urmare, operăm o distincție evidentă între:

- *Acțiunile strategice de influențare psihologică.* Acestea sunt concepute și pregătite din timp de pace și se execută, în situații de criză și/sau război, împotriva unor ținte militare și/sau civile din țările ostile, potențial ostile, neutre sau prietene, iar scopul lor este crearea și promovarea unei imagini pozitive a țării noastre, crearea unui sistem de alianțe puternic și durabil, descurajarea intențiilor ostile.
- *Acțiunile operativ-tactice de influențare psihologică.* Acestea sunt parte integrantă a operațiilor/acțiunilor de luptă, se desfășoară la diferite eşaloane subordonate și particularizează conținutul psihologic în raport cu realitatea câmpului de luptă.

7.3. ACȚIUNILE PSIHOLOGICE DE PROTECȚIE

Acțiunile psihologice de protecție *reprezintă un complex de măsuri și acțiuni care sunt destinate să asigure anihilarea sau cel puțin diminuarea efectelor urmărite a fi obținute de adversar asupra efectivelor proprii prin acțiuni de influențare pe care le desfășoară.* Binomul proactiv-reactiv presupune acțiuni preventive și contraacțiuni.

Acțiuni preventive: informarea efectivelor; prezentarea elementelor de bază ale acțiunilor adverse de influențare psihologică; avertizarea propriilor efective asupra vulnerabilității pe care le au în fața acțiunilor inamicului.

Contraacțiunile: de ordin ideatic, persuasiv (anticiparea, respingerea directă, respingerea indirectă, minimalizarea, tăcerea, distragerea atenției, mimetismul propagandistic, controlul zvonului), contraacțiunile de ordin restrictiv (distrugere mijloace inamic, bruiaj, cenzură).

7.4. CAMPANIA DE ACȚIUNI PSIHOLOGICE. ALGORITMUL PROCESULUI DE REALIZARE

Campania de acțiuni psihologice constă în execuția succesivă a tuturor activităților, seriilor și programelor planificate, asigurând îndeplinirea planurilor acțiunilor psihologice, planuri ce sunt integrate documentelor operative sau de luptă, în funcție de eşalonul respectiv.

Scopul unei campanii de acțiuni psihologice îl constituie sprijinirea, prin mijloace și metode adecvate, a misiunii generale și a obiectivelor ce revin MU/U, pe timpul pregătirii, ducerii și după terminarea operațiilor, luptelor sau altor acțiuni militare.

Algoritmul procesului de realizare a campaniei de acțiuni psihologice:

- Pasul 1: analiza misiunii marii unități/unității
- Pasul 2: însușirea și analiza misiunii de acțiuni psihologice
- Pasul 3: stabilirea obiectivelor campaniei de acțiuni psihologice-OCAP
- Pasul 4: analiza țăntelor potențiale
- Pasul 5: selectarea și analiza țintei
- Pasul 6: stabilirea obiectivelor acțiunilor (OAP) și stabilirea temelor de acțiuni psihologice (TAP)
- Pasul 7: realizarea produselor de acțiuni psihologice (PAP)
- Pasul 8: desfășurarea activităților în domeniul acțiunilor psihologice (ADAP)
- Pasul 9: realizarea seriilor și programelor de acțiuni psihologice
- Pasul 10: executarea campaniei de acțiuni psihologice
- Pasul 11: monitorizarea /modificarea campaniei de acțiuni psihologice
- Pasul 12: evaluarea campaniei de acțiuni psihologice

7.5. ALTE ELEMENTE CONEXE ACȚIUNILOR PSIHOLOGICE DE LUPTĂ

Subsumate acțiuni psihologice se pot studia și alte teme referitoare la:

- Propaganda ostilă și analiza acesteia
- Zvonurile și contracararea acestora
- Procesul de analiză a țintei
- Selectarea temelor și simbolurilor în procesul planificării acțiunilor psihologice
- Pretestarea produselor de acțiuni psihologice

- Canalele media utilizate în acțiunile psihologice
- Imprimarele folosite în campaniile de acțiuni psihologice
- Utilizarea stațiilor de radioamplificare în acțiunile psihologice
- Suportul informațional al acțiunilor psihologice
- Cooperarea structurilor de acțiuni psihologice cu alte elemente ale sistemului militar
- Suportul psihologic al operațiilor (acțiunilor) de gestionare a situațiilor de criză
- Acțiunile psihologice desfășurate în taberele de prizonieri
- Structura studiului privind dezvoltarea umană a unei zone de interes (țară, provincie, regiune etc.)
- Mijloacele tehnice de acțiuni psihologice

BIBLIOGRAFIE

1. *** Acțiuni psihologice și de propagandă în concepția unor armate străine, (1987), O.I.D., M.Ap.N., vol. 2.
2. *** Anexe la Directivele pentru funcționarea Școalei pregătitoare de ofițeri în anul 1932-1933, (1932), Tipografia Școalei Pregătitoare de Ofițeri, București.
3. *** Actul de comandă militară. Studiu psihologic și psihosocial, (1986), Editura Militară, București.
4. *** Acțiuni psihologice. Culegere de articole traduse din publicații străine, (1982), O.I.D., M.Ap.N., București.
5. *** Buletinul Învățământului Militar, (1995), București, anul II, nr. 2-3.
6. *** Caiet metodologic F.P.I., (1983), Centrul de Perfecționare a Personalului Superior Sanitar, București.
7. *** Călători străini despre țările române, (1968), vol. I, București.
8. *** Concepția privind reorganizarea și modernizarea învățământului militar, (1995), în Buletinul Învățământului Militar, anul II, nr. 2-3.
9. *** Concepția privind promovarea profesiei militare, recrutarea și selecția candidaților, (1998), M.Ap.N., București.
10. *** Constituția României, București, (1991).
11. *** Dicționar de pedagogie, (1979), Editura Didactică și Pedagogică, București.
12. *** Dicționarul explicativ al limbii române, (1975), Editura Academiei R.S.R., București.
13. *** Dicționarul de sociologie, (1993), Editura Babel, București.
14. *** Directiva pentru instrucția în armată în anul 1947/1948, (1947), Tipografia M.Ap.N., București.
15. *** Directivele pentru îndrumarea instrucției și educației ostășești la unitățile militare din Inspectoratul General al Armatei în cursul anului 1929, (1929), Tipografia Școlii Militare de Infanterie nr. 2, Sibiu.
16. *** Dispoziția șefului Statului Major General privind asigurarea psihologică în armată la pace și război, (1995), București, cap. II, p. 21.
17. *** Documente privind istoria României. Răscoala de la 1821, (1960), vol. V, București.
18. *** Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova, (1960), București.
19. *** Documente privind istoria militară a poporului român, ian. 1848-dec.1856, (1974), București.
20. *** Efecte stesante ale câmpului de luptă, (1992), Editura Militară, București.
21. *** Elemente de sociologie și psihologie militară românească, (1988), Editura Militară, București.
22. *** Hotărârea comandantului în viziune sistemică, (1994), Editura A.I.S.M., București.
23. *** Inventare multifazice de personalitate, (1991), Institutul de Științe ale Educației, București.
24. *** Istoria militară a poporului român, (1984), Editura Minerva, vol. I, București.
25. *** Istoria militară a poporului român, (1987), Editura Minerva, vol. IV, București.
26. *** Legea apărării naționale a României, (1994), București.
27. *** Literatura română, Manual pentru clasa a IX-a, (1974), Editura Didactică și Pedagogică, București.
28. *** Manual de metodică pentru instrucția tactică a subunităților de parașutiști (grupă, pluton), (1986), București, pp. 3-20.
29. *** Mihai Viteazul în conștiința europeană, (1983), vol. 2, București.
30. *** Monitorul. Jurnalul Oficial al României, nr. 142/1/3 iulie 1866.
31. *** Monitorul Oficial al României, nr. 205/11/13 sept. 1877.
32. *** Norme metodologice privind examenul medical în M.Ap.N., (1991), București.

33. *** Practice for The Armed Forces Test, (1984), Arco Publishing, Inc., New York.
34. *** Pagini de gândire pedagogică și psihologică militară românească, (1969), Editura Militară, București.
35. *** Psihologia și metodică educației militare, (1977), Editura Militară, București.
36. *** Psihologia militară în armatele străine, (1985), O.I.D., M.Ap.N., București.
37. *** Pșt. 1, (1986), Regulamentul de luptă al unităților(subunităților) de parașutiști, București.
38. *** Pșt. 3, (1987), Regulamentul instrucției de parașutare, București.
39. *** Programul pregătirii pentru luptă al subunităților de artilerie terestră, (1991), București.
40. *** Programul pregătirii pentru luptă a unităților și subunităților de transmisiuni și de luptă radioelectronică din Armata României, (1994), vol.I, București.
41. *** Pregătirea profesională a cadrelor și trupei, (1943), Tipografia M.St.M., București.
42. *** Regulamentul acțiunilor psihologice, (1999), M.Ap.N., București, p. 18.
43. *** Regulamentul de campanie al F.A. ale R.P.R., (regiment, batalion), (1960), București.
44. *** Regulamentul de campanie al F.A. ale R.P.R., (corp, divizie), (1960), București.
45. *** Regulamentul de luptă al infanteriei F.A. ale R.P.R., (grupă, pluton, companie), (1960), București.
46. *** Regulamentul tragerilor cu armamentul de infanterie, (1985), București.
47. *** Regulamentul Operațiilor Trupelor de Uscat, (1986), București.
48. *** Test D-48, (1961), Centre de Psychologie Appliquee, Paris.
49. *** Umanul – dimensiune în luptă. Privire retrospectivă, (1981), Editura Militară, București.
50. Albu, M., (1998), Construirea și utilizarea testelor psihologice, Editura Clusium, Cluj-Napoca.
51. Allport, G.W., (1969), Structura și dezvoltarea personalității, Editura Didactică și Pedagogică, București.
52. Anastasi, A., (1968), Psychological Testing, The MacMillian Company, London.
53. Aniței, M., (2000), Psihologia personalității aviatorului, Edit Press Mihaela SRL, București.
54. Andrei, T., Stancu, S., (1995), Statistica. Teorie și aplicații, Editura All, București.
55. Antic, V., (1975), Psihologia militară în sistemul științelor militare și sociale (referat la sesiunea de comunicări), M.Ap. N., București.
56. Arădăvoaicei, Gh., (1994), Comandantul-șeful- profil psihoprofesional, Editura A.I.S.M., București.
57. Arădăvoaicei, Gh., (1993), Disciplina militară. Dimensiuni psihologice, Editura A.I.S.M., București.
58. Arnautovici, D., Kasagici, L., Pajevici, D., (1988), Comportamentul militarilor în situații excepționale, în Vojna Psihologija, Belgrad.
59. Atanasiu, C., (1974), Incursiuni în psihologia luptei, Editura Militară, București.
60. Ausubel, D.P., Robinson, F.G., Învățarea în școală. O introducere în psihologia pedagogică, (1982), Editura Didactică și Pedagogică, București.
61. Baci, I., Fiziologie, (1977), Editura Didactică și Pedagogică, București.
62. Badiu, Gh., Exarcu, I.Th., Fiziologia și fiziopatologia sistemului nervos, (1978), Editura Medicală, București.
63. Blaga, L., Trilogia culturii. Opere filosofice, (1973), Editura Minerva, București.
64. Banister, D., (1973), Orizonturi noi în psihologie, Editura Enciclopedică Română, București.
65. Baron, R.A., (1992), Psychology, Allyn and Bacon, Boston.
66. Bejat, M., (1972), Geneza psihologiei ca știință experimentală în România, Editura Didactică și Pedagogică, București.
67. Beriot, D., Exiga, A., (1970), Les testes en proces, Les abus de la psychotechnique,

Dunod Actualite.

68. Bertalanffy, L.von, (1966), General System Theory, Foundations, Development, Applications, George Braziller, Inc., New York,
69. Braun, R., Auswirkungen physischer und psychischer Belastungen (Reaktionen) auf die Führung im Gefecht, (1986), în Truppenpraxis, nr. 5, sept.-oct., R.F.G.
70. Brătianu, G.C.I., (1905), Însemnătatea istoriei naționale din punct de vedere militar, București.
71. Buricescu, I., Stoka, I., (1932), Elemente de psihologie și pedagogie militară, Tipografia Școlii Militare de Infanterie Nr.1.
72. Burbulea, E., (1984), Psihologie și pedagogie militară, Editura Militară, București.
73. Cantemir, D., Descrierea Moldovei, (1993), în Cele mai frumoase pagini, Editura Prometeu, București.
74. Carlson, N.R., (1992), Foundations of Pysicological Psychology, Allyn and Bacon, Boston.
75. Casius Dio, LXVII, 6, 1, (1984), Istoria militară a poporului român, vol. 1, Editura Militară, București, p. 94
76. Cazacu, A., (1992), Teorie și metodă în sociologia contemporană, Editura Hyperion, București.
77. Câmpeanu, M., (1907), Încercare de psihologie militară individuală și colectivă, Tipografia Alexandru Codreanu, Focșani.
78. Căpâlneanu, I., (1975), Orientare profesională și de specialitate în domeniul militar, Editura Militară, București.
79. Ceaușu, V., (coord.), (1987), Solicitări psihice la aviatori și parașutiști, Editura Militară, București
80. Ceaușu, V., (1978), Cunoașterea psihologică și condiția incertitudinii, Editura Militară, București.
81. Ceaușu, V., (1972), De la incertitudine la decizie. Noțiuni de psihologie a deciziei, Editura Militară, București.
82. Ceaușu, V., (1970), Psihologia organizării. Relețiile dintre șef și subordonați, Editura Militară, București.
83. Ciofu, I., Golu, M., Voicu, C., (1978), Tratat de psihofiziologie, Editura Academiei, București.
84. Cioloca, I., (1992), Psihosociologie și pedagogie militară, Editura Militară, București
85. Chemama, R., (1993), La psychanalyse, Larousse, Paris.
86. Chelcea, S., (1990), Psihologia cooperării și întrajutorării umane, Editura Militară, București.
87. Chelcea, S., (1995), Cunoaștere vieții sociale, Editura I.N.I., București, p. 107.
88. Clausewitz, von Carl, (1982), Despre război, Editura Militară, București, p. 76.
89. Clocotici, V., Stan, A., (2000), Statistica aplicată în psihologie, Polirom, Iași.
90. Conta, V., (1970), Opere filosofice. Teoria fatalismului, Editura Academiei R.S.R., București.
91. Cosma, A., (1996), Riorganizzazione della leva, în Rivista Militare, nr. 6, nov-dec., Italia, pp. 107-111.
92. Cosmovici, A., Psihologie generală, Polirom, Iași, 1996, p. 20.
93. Cracsner, C.E., (1996), Elemente de metodică a pregătirii psihice pentru luptă, Buletinul INFOCOM, București, pp. 4-16.
94. Cracsner, C.E., Alexandru, I., (1996), Praxiologia pregătirii psihice pentru luptă, Buletinul INFOCOM-supliment, dec., București, pp. 17-29.
95. Cracsner, C.E., (1996), Evaluarea pregătirii psihice pentru luptă, Buletinul INFOCOM, București, pp. 15-21.
96. Cracsner, C.E., Voicu, I., (1996), C.I.C.-96 și determinarea stilului informațional-comunicațional, București, Editura A.T.M., Buletinul sesiunii de comunicări

- științifice, nov., București
97. Cracsner, C.E., (1997), Intercomunicare și stil managerial-subsisteme ale unui posibil model metodologic privind selecția cadrelor militare pentru participarea la misiuni speciale, Editura I.N.I., Buletinul sesiunii de comunicări științifice, mart., București.
 98. Cracsner, C.E., Cană, A., (1998), Fișa de anamneză psihologică-o modalitate de evaluare a personalității umane, Revista de Medicină Militară, CI (3), București.
 99. Cracsner, C.E., (1999) Unele considerații privind utilizarea chestionarului în selecția și examinarea psihologică a personalului militar, Revista de Medicină Militară, CI, Nr. 4, București.
 100. Cracsner, C.E., Voloșin, L., (1999), Necesitatea utilizării unui profil specializat în evaluarea psihologică a personalității militare, Revista Trupelor de Uscat, Nr. 2, București.
 101. Cracsner, C.E., (2000), Etalonarea unui chestionar pentru determinarea potențialului de lider, Sesiunea de comunicări a Academiei Aviației și Apărării Antiaeriene "Henri Coandă", 15-16 nov. , Brașov.
 102. Cracsner, C.E., (2001), Etalonarea chestionarelor de personalitate C.P.I. și F.P.I., Arhiva C.M.S.A.P., M.Ap.N, București.
 103. Cracsner, C.E., Roșu, M., (1998), Stresul, managementul militar și evaluarea psihologică, Revista trupelor de uscat, nr. 1, București, pp. 27-30.
 104. Crețu, T., (1987), Abordarea structurală și sistemică a personalității, în Popescu-Neveanu, Crețu, T., Zlate, M., Psihologie școlară, T.U.B., București, p. 266.
 105. Crețu, T., (2001), psihologia generală, Editura Credis, București.
 106. Dănilă, L., Golu, M., (1988), Chirurgie psihiatrică-posibilități și limite, Editura Academiei R.S.R., București.
 107. Diacenko, M.I., Fedenko, N.F., Psihologia militară, București, Editura Militară, 1971, p. 9
 108. Dienter, E., (1983), Die Korperlichen und seelischen Belastungen der Soldaten im Kriege, în Truppenpraxis, nr. 4, apr., R.F.G.
 109. Dragoș, D., (1984), Deprinderi de bază ale luptătorului, Editura Militară, București.
 110. Dragoș, D., (1994), Psihologia instruirii, Editura Militară, București.
 111. Drimba, O., (1984), Istoria culturii și civilizației, Editura Științifică și Enciclopedică, vol I., București.
 112. Dulea, G., (1994), Metodica proiectării pregătirii psihomorale a luptătorilor, în Agresiunea și apărarea psihologică, Editura A.Î.S.M., București.
 113. Dumitru, I., (1995), Specificul educației militare, în Buletinul Învățământului Militar, anul II, nr. 2-3, București.
 114. Duță, V., (1996), Autoinstruire în parapsihologie: dezvoltarea calităților fizice și psihice prin exerciții, Editura Miracol, București.
 115. Enescu, Gh., (1985), Dicționar de logică, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
 116. Elmes, D.G., Kantowitz, B.H., Roediger, H.L., (1984), Reserch Methods in Psychology, West Publishing Company, St. Paul, New York.
 117. Epuran, M., (1968), Psihologia sportului, Editura Consiliului Național pentru Educație Fizică și Sport, București, pp. 217-230.
 118. Fahrenberg, J., Selg, H., Hampel, R., (1978), Das Freiburger Personlichkeitsinventar, Verlag fur Psychologie, Hogrefe, Gottingen.
 119. Faverge, J.M., (1972)L'examen du personnel et l'emploi des testes, Presses Universitaires de Frances, Paris.
 120. Festinger, L., (1957), A theory of cognitive dissonances, Evaston, Ill:Row, Peterson.
 121. Gagne, R., Briggs, L., (1977), Principii de desing al instruirii, Editura Didactică

- și Pedagogică, București.
122. Gardner, H., (1983), *Frames of mind : The theory of multiple intelligens*, Basic Books, New-York.
 123. Găitan, G., (coord.), (1972), *Solicități psihofiziologice în domeniul militar*, Editura Militară, București.
 124. Gelder, M., Gath, D., Mayou, R., (1994), *Tratat de psihiatrie Oxford*, Ediția aII-a, București.
 125. Georgescu, T., (1907), *Educațiunea militară*, Tipografia Universitară Brătănescu, București.
 126. Gerow, J.R., Brothen, T., Newell, J.D., (1984), *Fundamentals of Psychology*, Foresman and Company, Glenview, Illinois.
 127. Gilles, F., Nicolau, A., (1998), *Psihologia schimbării*, Polirom, Iași.
 128. Gleitman, H., (1991), *Psychology*, W.W. Norton & Company, New York.
 129. Gough, H., (1969), *Manual for the California Psychological Inventory*, Consulting Psychologist Press, Palo Alto, California.
 130. Golu, M., Dicu, A., (1972), *Introducere în psihologie*, Editura Științifică, București.
 131. Golu, M., *Percepție și activitate*, (1971), Editura Științifică, București.
 132. Golu, M., (1975), *Principii de psihologie cibernetică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
 133. Golu, M., (1982), *Bazele neurofiziologice ale psihicului*, Editura Științifică, București.
 134. Golu, M., (1993), *Dinamica personalității*, Editura Geneze, București.
 135. Golu, M., (2000), *Fundamentele psihologiei*, editura Fundației "România de Măine", București.
 136. Golu, P., (1974), *Psihologie socială*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
 137. Golu, P., *Fenomene și procese psihosociale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 154.
 138. Golu, P., (2001), *Perspective noi asupra grupurilor sociale*, în Zlate, M., (coord.), *Psihologia la răspântia mileniilor*, Polirom, Iași.
 139. Goruneanu, (1910), *Instrucție și educație militară în școalele de toate gradele*, Tipografia Institutului de Arte Grafice Eminescu, București.
 140. Guggenbuhl, D., (1983), *Teama și procesul de conducere*, (trad.), în A.S.M.Z., nr. 12, Elveția.
 141. Guillaumin, J., (1977), *La dynamique de l'examen psychologique*, Dunod, Paris.
 142. Hariuc, C., (1997), *Pregătirea psihologică a operației. Concepte și determinări*, , Buletinul INFOCOM, nr. 3 (26), nov., București, p. 27.
 143. Havârneanu, C., (2000), *Cunoașterea psihologică a persoanei. Posibilități de utilizare a computerului în psihologia aplicată*, Polirom, Iași.
 144. Hârjeu, C.N., (1905), *Pregătirea armatei pentru războiu*, Atelierele Grafice I.V.Socescu, București
 145. Hettema, J.P., (1989), *Personality and Environment (Assessment of Human Adaptation)*, John Wiley & Sons, Chichester, New York.
 146. Holdevici, I., Vasilescu, I-P., (1988), *Autodepășirea în sport*, Editura Sport-Turism, București.
 147. Hjelle, A.L., Ziegler, J.D., (1981), *Personality Theories Basic Assumption, Reserch and applications*, Mcgraw-Hill International Edition, New York, p.20.
 148. Huisman, D., (1973), *Autour de la psychologie*, Les Edition Fernand Nathan, Tome 1, Tome 5, Paris.
 149. Iamandescu, I.B., (1993), *Stresul psihic și bolile interne*, Editura ALL, București.
 150. Ionescu, G., (coord.), (1985), *Psihologie clinică*, Editura Academiei R.S.R., București.
 151. Ionescu, G., *Psihosomatica*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975

152. Ionescu, G., (1995), Note de curs, Editura "Fundatia România de Măine", București.
153. Iorga, N., 1994, Stări sufletești și războaielor, Editura Militară, București.
154. Iosif, Gh., (1994), Activitatea operatorului uman, Ed. Academiei, București.
155. Irving, L.J., Mahl, G.F., Kogan, J., Holt, R.R., (1969), Personality, dynamics, development and assessment, Harcourt, Brace & World, Inc., New-York, Chicago, San Francisco, Atlanta.
156. Jones, F., (1982), Combat stress: Tripartite Model, în *Revue Internationale des Services de Sante*, vol. 55, nr. special, mar., Belgique.
157. Jung, C.G., Tipologii psihologice *****
158. Jurcău, N., (1980), Aptitudinile profesionale, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, p. 20.
159. Kaplan, M.L., Colarelli, N.J., Gross, R.B., Leventhal, D., Siegel, S.M., (1970), The Structural approach în *Psychological Testing*, Pergamon Press, New York, Toronto, Oxford, Sydney.
160. Kardiner, A., (1969), L'individu dans la société, Gallimard, Paris.
161. Kedrov, B.M., (1966), Cu privire la clasificarea științelor sociale. Cercetarea sociologică, Editura Politică, București, p. 10-11.
162. Kellett, A., (1982), Combat Motivation The Behavior of Soldiers in Battle, Kluwer-Nijhoff Publishing, Boston, The Hague, London.
163. Kelly, G.A., (1973), în Banister, D., Orizonturi noi în psihologie, Editura Enciclopedică Română, București.
164. Kuhn, T., Structura revoluțiilor științifice, București, Editura Științifică și Enciclopedică, pp. 213-214.
165. Kuhlman, J., Dandeker, C., (1991), Stress and Change in the Military Profession of Today. Papers presented at the XII th World Congress of Sociology, Munchen.
166. Kleinfurchner, F., (1987), Die Psychologische Auswahl von Pilotenanwärtern, în *Truppendienst*, nr. 5, sept.-oct, Austria.
167. Landsheere, G., (1981), Evaluarea continuă a elevilor și examenele, Editura Didactică și Pedagogică, București.
168. Lasswell, H.D., (1973), Structure et fonction de la communication dans la société, în Balle, F., și Padiolau, J., *Sociologie de l'information*, Larousse, Paris.
169. Layna, F., (1989), La psicologia militar. Para que?, în *Ejercito*, vol. 50, nr. 593, iun., Spania.
170. Lazarsfeld, P., apud Chelcea, S., Mărginean, I., Cauc, I., (1998), Cercetarea sociologică. Metode și tehnici, Editura Destin, Deva, p. 35.
171. Legendre, R., (1993), Dictionnaire actuel de l'éducation (2e ed.), Guerin Editeur, Montreal.
172. Le Ny, J.F., Gineste, M.D., (1995), La Psychologie – Textes essentiels – Larousse, Paris.
173. Lieury, A., (1996), Manual de psihologie generală, Antet, București.
174. Leonhard, K., (1979), Personalități accentuate în viață și în literatură, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
175. Lewin, K., (1987), Psychologie dynamique. Les relations humaines, P.U.F., Paris.
176. Lewin, K., (1935), A dynamic theory of personality, MacGraw-Hill, New-York.
177. Linton, R., (1968), Fundamentul cultural al personalității, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
178. Magargee, E.I., (1972), The California Psychological Inventory handbook, Jassie-Bass Inc., San Francisco, Washington, London.
179. Maslow, A.H., (1970), Motivation and Personality, Harper & Row Publishers, New-York.
180. Meilli, R., (1964), Manuel du diagnostic psychologique, Presses Universitaires de France, Paris.

181. Miclea, M., (1994), Psihologia cognitivă, Casa de Editură Gloria SRL, Cluj-Napoca, pp. 14-26.
182. Mihai, V., (1998), Buletin INFOCOM, nr. 3 (30), dec., București.
183. Mihăilescu, C., (1972), Panica și înfrângerea ei, în Solicitări psihofiziologice în domeniul militar, Editura Militară, București.
184. Minulescu, M., Stupcaru, A., (1992), Testarea psihologică și împlinirea aspirațiilor profesionale, Editura C.S.C.T., București, pp.53-54.
185. Minulescu, M., (1996), Chestionarele de personalitate în evaluarea psihologică, Editura Garell Publishing House, București.
186. Mitrofan, N., (2000), Psihometria și direcțiile ei de dezvoltare la început de mileniu, în Zlate, M., coord., Psihologia la răspântia mileniilor II-III, Polirom Iași.
187. Myers, D.G., (1992), Psychology, Worth Publishers, Third Edition.
188. Nicolau, A., coord., (1997), Reprezentările sociale. Psihologia câmpului social, Polirom, Iași.
189. Niculescu, J., coord., (1979), Psihicul și realitatea câmpului de luptă, Editura Militară, București.
190. Niculescu, J., coord., (1976), Pregătirea psihologică a militarilor pentru luptă, Editura Militară, București.
191. Nuttin, J., (1985), La structure de la personalite, P.U.F., Paris.
192. Ochanine, D.D., (1971), L'home dans les systemes automatises, Dunod, Paris.
193. Parot, F., Richelle, M., (1995), Introducere în psihologie: istorie și metode, Humanitas, București.
194. Pavelcu, V., (1972), Drama psihologiei, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 40
195. Pavelcu, V., (1983), Cunoașterea de sine și cunoașterea personalității, Editura Științifică, București.
196. Pamfil, E., Ogorescu, D., (1983), Persoană și devenire, Editura Științifică, București.
197. Piaget, J., (1966), La psychologie, les relations interdisciplinaires et le systeme des sciences, în XVIII-e Congres International de psychologie, Moscou, p. 41.
198. Piaget, J., (1968), Le structuralism, P.U.F., Paris.
199. Pitariu, H., (1983), Psihologia selecției și formării profesionale, Editura Dacia, Cluj-Napoca, pp. 39-42.
200. Pitariu, H., Ierunțan, L., (1984), Utilizarea inventarului de personalitate Freiburg, F.P.I., În Investigarea capacității de adaptare la viața militară, Revista Sanitară Militară, nr. 1, București.
201. Pitariu, H., (1992), în Manual de psihodiagnostic, Cluj-Napoca.
202. Pitariu, H., (1995), C.P.I.-Manual, Cluj-Napoca.
203. Popa, C., (1972), Teoria cunoașterii, Editura Științifică, București, p. 67.
204. Popescu, P., (1979), Particularitățile pregătirii psihologice pentru luptă a artileriștilor, în Psihicul și realitatea câmpului de luptă, Editura Militară, București.
205. Popescu-Neveanu, P., (1969), Personalitatea și cunoașterea ei, Editura Militară, București.
206. Popescu-Neveanu, P., (1970), Introducere în psihologia militară, Editura Militară, București.
207. Popescu-Neveanu, P., (1971), Bazele pedagogiei militare, Editura Militară, București.
208. Popescu-Neveanu, P., (1977), Curs de psihologie generală, T.U.B., București.
209. Popescu-Neveanu, P., (1978), Dicționar de psihologie, Editura Albatros, București.

210. Popescu-Neveanu, P., (1987), în Popescu-Neveanu, P., Crețu, T., Zlate, M., Psihologie școlară, T.U.B., București, p. 21.
211. Popescu-Sibiu, I., (1938), Introducere în biopsihologie și sociologie militară, M.Ap.N., Sibiu.
212. Pribek, M., (2000), Acțiunile psihologice de influențare a țăintelor, Buletinul INFOCOM, Ed. C.T.A.P., pp. 4-11.
213. Pufan, P., (1978), Psihologia muncii, Editura Didactică și Pedagogică, București, p. 31.
214. Radu, I., (coord.), (1991), Introducere în psihologia contemporană, Editura "Sincron", Cluj, p.26-29.
215. Radu, I., (1994), Pregătirea psihică a militarilor pentru luptă, în Agresiune și apărare psihologică (colectiv), Editura A.Î.S.M., , București, p. 178.
216. Radu, I., (coord.), (1996), Introducere în psihologie, Casa de Editură și Presă "Șansa S.R.L.", București.
217. Radu, I., (coord.), (1994), Psihologie socială, Editura E.X.E. S.R.L., Cluj-Napoca.
218. Radu, I.T., (1981), Teorie și practică în evaluarea eficienței învățământului, Editura Didactică și Pedagogică, București.
219. Ralea, M., (1973), Explicația Omului, Editura Minerva, București.
220. Rădulescu-Motru, C., (1927), Personalismul energetic, Editura Casei Școalelor.
221. Reuchlin, M., (1972), Traite de psychologie appliquee, Presses Universitaires de Frances, Paris.
222. Richard, (1902), L' armee et les forces morales, Ed. Plon/Nourrit, Paris.
223. Robu, E., Iorga, L., Constantin, J., Ioniță, I., (2000), Ghid de culegere a datelor necesare realizării psihoprofesiogramelor pentru specialitățile militare din Armata României – militari în termen, arhiva C.M.S.A.P., București.
224. Rogers, C.R., (1983), Freedom to Learn for the 80s, Merrill, Columbus, Ohio.
225. Roșca, Al., Bejat, M., (1976), Istoria științelor în România, Ed. Academiei RSR, București.
226. Roșu, M., (1992), Despre selecția profesională, în Buletinul INFOCOM, Editura Militară, București.
227. Rotariu, T., coord., (1999), Metode statistice aplicate în științele sociale, Polirom, Iași.
228. Rude, N., Retel, O., (2000), Statistique en psychologie, Press Edition, Paris.
229. Sabini, J., (1992), Social Psychology W.M., Northon, , London, New York.
230. Santrock, J.W., Barlett, J.C., (1986), Developmental Psychology: a life -cycle perspective-, Wm. C. Brown Publishers, Dubuque, Iowa
231. Sava, D., Gădiuță, I., (1993), Pregătirea psihologică pentru luptă. Manual, Editura Militară, București.
232. Sântion, F., (1975), Pregătirea psihologică pentru luptă în Marina Militară, în Psihicul și realitatea câmpului de luptă, Editura Militară, București.
233. Sântion, F., (1980), Introducere în psihologia marinei militare - note de curs - , vol. I și II, Constanța.
234. Sântion, F., (1987), Psihologia și metodică formării deprinderilor militare, Editura Militară, București.
235. Sântion, F., (1983), Aplicații practice de psihologie militară, Editura militară, București.
236. Sântion, F., (1990), Cunoașterea subordonaților. Ghid metodologic și practic, Editura Militară, București.
237. Scharbach, (1982), Psychopatologie du combattant, în Revue Internationale des Services de Sante des Armees de Terre, de Mer et de l' air, vol. 55, nr. special, mar., Belgique.
238. Schneider, T., (1999), Wehrpflicht in Schweden, în ASZM, nr. 3, an 165, mar.,

- Elveția, pp. 23-24.
239. Sdorow, L.M., (1993), *Psychology*, Brown & Benchmark, Madison Wisconsin.
 240. Selye, H., (1950), *The physiology and pathology of exposure to stress*, Acta Inc., Montreal.
 241. Semones, J.K., (1990), *Sociology: a core text*, Binchart and Wiston, Fort Worth, Chicago, Holt.
 242. Silva, F., (1993), *Psychometric Foundations and Behavioral Assessment*, Sage Publications, Inc.
 243. Simon, P., (1907), *L' instruction des officiers. L' education des troupes et la puissance nationale*, Ed. Ch. Lavanyelle, ed.II., Paris.
 244. Sheriff, C.W., (1956), *An outline of social psychology*, New York, Harper.
 245. Smith, G.M., (1971), *Ghid simplificat de statistică pentru psihologie și pedagogie*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
 246. State, L., (1895), *Studiu asupra disciplinei și educațiunei militare*, București.
 247. Steinberg, E.P., (1982), *Practice for the Armed Forces Test*, Arco Publishing, Inc., New-York.
 248. Sternberg, R.J., (1985), *Human abilities: An information processing approach*, Freeman, Nev-York.
 249. Strabon, (1984), VII, 3, 11, în *Istoria militară a poporului român*, vol.I, Editura Militară, București.
 250. Sturza, A., (1904), *Instrucția teoretică a gradelor inferioare și a soldaților în armata română*, Editura Institutului de Arte Grafice Carol Gobl, București.
 251. Such, J.O., (1996), *El modelo britanico de fuerzas armadas*, în *Ejercito*, an 57, nr. 673, iun., Spania, pp. 73-76.
 252. Tabachiu, A., (1976), *Conducătorul de întreprindere*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, pp. 83-132.
 253. Timmermann-Levanas, A., (1997), *Ein Gewinnfur die Bundeswehr*, în *Truppenpraxis/Wehrausbildung*, an 41, nr. 2, feb., R.F.G., pp.92-96.
 254. Toffler, A., (1995), *Război și Anti-Război*, Editura Antet, București, pp.152-164.
 255. Tudorache, S., (1993), *Stresul în activitatea militară*, în *Pregătirea psihică pentru luptă*, Editura militară, București.
 256. Ungureanu, I., (1987), *Idealuri sociale și realități naționale. Seriile constitutive ale sociologiei românești*, București.
 257. Vlăsceanu, L., *Metodologia cercetării sociologice. Orientări și probleme*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 75.
 258. Vlăsceanu, M., (1993), *Psihosociologia organizațiilor și conducerii*, Editura Paideia, București, p. 19.
 259. Voinea, M., (1996), *Psihosociologia familiei*, Editura Universității, București.
 260. Warr, P., (1987), *Psychology at work*, Third Edition, Penguin Books, London.
 261. Watson, P., (1988), *War on the mind*, New York.
 262. Winnik, H.Z., Moses, R., Ostow, M., (1973), *Psychological bases of war*, Quadrangle, The New York Times Book Co., New York.
 263. Zamfir, C., coord., (1980), *Dezvoltarea umană a întreprinderii*, Ed. Academiei R.S.R., București.
 264. Zamfir, C., (1993), Vlăsceanu, L., coord., *Dicționar de sociologie*, Editura Babel, București, p. 299
 265. Zapan, Gh., (1945), *Monografii profesionale în armată*, Revista "România militară", anul LXXXII, nr. 11-12, nov.-dec., București.
 266. Zapan, Gh., (1992), *Cunoașterea personalității oamenilor*, Editura Militară, București.
 267. Zlate, M., Zlate, C., (1980), *Cunoașterea și activarea grupurilor sociale*, Editura Militară, București.
 268. Zlate, M., (1989), C.S.E. (Cine sunt eu?)-o probă de cercetare și cunoaștere a

- eului și personalității, Revista de psihologie, oct-dec., 35 (4), București.
269. Zlate, M., (1994), Fundamentele psihologiei, Editura Hyperion, București.
270. Zlate, M., (1996), Introducere în psihologie, Casa de editură și presă "Șansa" SRL, București.
271. Zlate, M., (1999), Psihologia mecanismelor cognitive, Editura Polirom, Iași.
272. Zlate M., (2000), Introducere în psihologie, Polirom, București, pp. 380-411.
273. Zlate, M., (2000), coord., Psihologia la răspântia mileniilor II-III, Polirom Iași.